

Problemstilling:

Hva vil det si å være en tydelig diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

Av Ingunn Liseter

Diakonhjemmet høgskole

MGD 300 Masteroppgave

Innleveringsdato: 15.mai 2015

26903 ord

Veileder: Kari Jordheim

Sammendrag

Denne masteroppgaven handler om praksisen som skjer i gravferdsuka. Den handler om kirkens medarbeidere som har med kirkelige gravferd å gjøre, og det som skjer i møtene med pårørende og gravferdsbyråene. Problemstillingen er derfor:

Hva vil det si å være en tydelig diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

I oppgaven er den kvalitative metoden benyttet til observasjoner, intervjuer og reflekterende samtaler. Informantene har vært både fra Den Norske Kirke og gravferdsbyråer, for å kunne kaste lys over det som skjer i gravferdsuka. De pårørende samarbeider ofte med både kirken og gravferdsbyråene om gravferden. Pårørendes medbestemmelse og avgjørelser medvirker til å bruke betegnelsen seremonimestere. Kirkens rolle er langt mer enn det som skjer i sorgsamtalen og gravferdsdagen. Gravferdsuka er en sammenhengende overgangsrite, som bringer med seg både aktuelle samfunnstema, gravferdstradisjoner og ritualer. Diakoni og tjeneste henger sammen med handling og ord. Kirkens ansatte har nestekjærlighet og felleskap som grunnspråk, som prest og diakon i særlig grad blir budbærer av i gravferdsuka. Hva er det kirken gjør som kan utgjøre en forskjell fra gravferdsbyråene? Hvordan kan samarbeid føres fram med ulike menneskesyn? Hvilke grenser er viktig for samhandling, når en tredje part (pårørende) er involvert i avgjørelsene for utformingen av gravferdsseremonien? Hovedfokuset på kirkens kompetanse og profesjonalitet for tjenesteytingen og de diakonale handlingene i gravferdsuka. Sammenhengen mellom kallet og egenskaper, og sorgsamtalen i forholdet til pårørende, viser enkelte funn at grensesetting, ledelse, samarbeidsformer og samhandling er med å svare til problemstillingen. Gravferden er avskjeden med avdøde, og de gjenlevende får en ny rolle og et annet liv etter gravferdsuka. Gravferdsbyråene følger ikke de gjenlevende videre, mens kirken fortsatt vil ha kontakten med de gjenlevende, enten det gjelder gravstedet eller sorgbearbeiding.

Forord

Engasjert for mennesker og kallet til tjeneste

Veien til diakonstudiet har sitt fødested i trangen til å hjelpe mennesker og leve ut troen i praksis. Læreryrket har måttet vike plass, for gjennom deltidstudier på Diakonhjemmet utviklet det seg en lengsel og en uro. Kallstanken slapp ikke taket, selv om jeg brukte mye tid på frivillig arbeid i kirken og arbeidet tidvis som kirketjener og konfirmantleder. Det kom til et veiskille, som førte til heltidsstudier i diakoni på Diakonhjemmet Høgskole. Det har blitt en lengre vei en planlagt, men det har vært mange som har gitt oppmuntring underveis. Ikke minst den nærmeste familien. Takk til både store og små.

Gjennom de mange samtalene i ulike sammenhenger i livet, har det åpnet opp for forståelsen og verdien av hva som skjer i møtet med mennesker ansikt til ansikt. Fra et jeg og et du, til et vi. Vi har delt og fått noe sammen, og det har medført en forskjell i våre liv. Derfor rettes en stor takk til alle menneskene jeg har møtt, lyttet til og snakket med på min livsvei. Det har bidratt til at jeg våget å følge kallet til tjeneste som Guds medarbeider til å være engasjert for mennesket i Guds hage.

Jeg vil rette en spesiell takk til informantene som har vært imøtekommende, har svart på spørsmål og delt erfaringer og tankegodt. Det har gitt grunnlaget til å prøve å gjøre oppgaven så praksisnær som mulig. Det skal også rettes en spesielt stor takk til Diakonhjemmet Høgskolets medarbeider og min veileder og studieleder Kari Jordheim. Hun har vært tålmodig og ventende, motivert og gitt pågangsmot når det har stoppet opp i skriveprosessen. Hjertelig takk for støtten!

Ottadalen mai 2015

Ingunn Liseter

INNHOLDSFORTEGNELSE

1 INNLEDNING.....	6
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	6
1.2 Veien til diakonstudiet - egen bakgrunn.....	7
1.3 Problemstilling.....	8
1.4 Oppgavens oppbygning	8
2. GRAVFERD, AKTUALISERING OG GRAVFERDSTRADISJONER.....	10
2.1. Gravferdsukas rammer	10
2.1.1 Gravferdsuka.....	10
2.1.2 Gravferdsloven.....	12
2.1.3 Gravferd - begravelse – bisettelse.....	12
2.1.4 Seremonimestere.....	13
2.1.5 Gravferdskonsulenten.....	13
2.1.6 Fra pårørende til etterlatte.....	14
2.2 Gravferden	15
2.2.1 Gravferdsdagen.....	15
2.2.2 Gravferdens bestemmelser.....	15
2.2.3 Aktualitet.....	19
2.3 Gravferdstradisjoner	22
2.3.1 Gravferdstradisjoner.....	22
2.3.2 Kirkens tjenester.....	26
3. TEORI	29
3.1 Menneskesyn	29
3.1.1 Kirkens menneskesyn og oppgave	29
3.1.2 Humanistisk menneskesyn.....	31
3.2. Den diakonale dimensjon.....	32
3.2.1 Diakoni og tjeneste.....	32
3.3.2 Diakonitjenesten.....	34
3.4 Den Norske Kirkes identitet og oppdrag.....	35
3. 5 Ritualer og symboler.....	36
3.6 Sorgsamtalen.....	38

4 METODE	42
4.1 Valg av metode	42
4.2 Gjennomføring	43
4.3 Utvalg av intervjuobjektene	43
4.4 Utvalget	45
4.5 Metodekritikk	46
4.6 Reliabilitet	47
4.7 Validitet	47
5 PRESENTASJON AV FUNN FRA INTERVJU OG SAMTALER	49
5.1 Generelle spørsmål	49
5.1.1 Yrkesvalg	49
5.1.2 Tilleggsspørsmålet om egenskaper	50
5.2 Møtet	52
5.2.1 Det første møtet	52
5.3 Medvirkning	56
5.3.1 Blir de pårørende «invitert» til å delta, medvirke og påvirke gravferden?	56
5.4 Samarbeid Hvordan er samarbeidet mellom kirkelig ansatte og gravferdsbyråene?	58
5.5 Andre spørsmål	60
5.5.1 Forberedelse av egen gravferd er mulig. Meninger om temaet	60
5.5.2 Er døden tabu?	61
5.5.3 Kan rutinene være en form for ritualer?	61
5.5.4 Hvordan oppleves det når det ikke er pårørende? Kommunale begravelser	62
5.5.5 Hvordan oppleves det at de pårørende kun trenger tjenesten, kiste?	63
6 TOLKNING OG DRØFTING	64
6.1 Om yrket og viktig egenskaper	64
6.2 Møtet	69
7 KONKLUSJON	79
LITTERATURLISTE	83
VEDLEGG	
Vedlegg 1 Intervjuguiden	91

Vedlegg 2 LOV 1996-06-07 nr 32: Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven).....	93
Vedlegg 3 Gravferd – Alminnelige bestemmelser.....	94
Vedlegg 4 Tjenesteordning og kvalifikasjonskrav for diakoner.....	97
Vedlegg 5 Takt og tone for samarbeidet i Norges Kristne Råd.....	99

Forkortelser

DNK -Den Norske Kirke

GT – Gamle testamentet

KM – Kirkemøtet

LVF- Det Lutherske Verdensforbund

NKR- Norges Kristne Råd

NS – Norsk salmebok

NT – Nye testamentet

PFD – Plan for diakoni

STL – Samarbeidsrådet for Tro og Livssyn

*Og ved tidens grense lever fortsatt
dine løftes-ord ved døpefonten,
/:dåpens lys forblir når livet slukner./:
Svein Ellingsen NS:nr.586/5*

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Denne oppgaven handler om gravferdsuka. Den setter søkelyset på hvilke diakonale tjenester Den Norske Kirke utfører i gravferdsuka, og hvordan denne praksisen skjer. Kirken vil være betegnelsen videre i oppgaven

Kirkens møte med de pårørende er den viktigste oppgaven i forberedelsen til gravferden, og de må ofte forholde seg til et gravferdsbyrå i denne forberedelsesfasen. Det er et samspill som kan utfordre kirkens rolle og ikke minst i dens oppdrag om omsorg for nesten.

Mitt ønske med denne oppgaven er å se på hvordan kirken tar imot de pårørende i gravferdsuka, og hvordan kirkens tjenester viser nestekjærlighet og inkluderende felleskap. Gjestfrihet, omsorg og verdighet er kjennetegn for diakonien. Vi er utlevert til hverandre, og vi er avhengig av hverandre for å gjøre dette mulig. Skaperverket er et forvalteransvar vi mennesker har fått til felleseie. Det er kirkens klare kall og oppdrag som uttrykkes i definisjonen for diakoni:

Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende felleskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet (PFD 2008:7).

Gravferdsuka er oppgavens avgrensning og gravferdsseremonien er kirkens siste tjeneste for avdøde som utføres av prest eller diakon. De er i et tjenesteoppdrag for Gud, og de pårørende, og det innebærer en forpliktelse om å hjelpe mennesker i nød. Diakoni betyr både å være i tjeneste og å tjene, og det peker mot Jesus tjenesteoppdrag om omsorg for nesten.

Det er mange som fortsatt ønsker og velger kirkelig gravferd. Det kan ha noe med at forutsigbarheten og tradisjonene kirken har, er med på å skape trygghet for de pårørende. Mange har en erfaring fra kirkelig gravferd, men gravferdsuka kommer først tettere på, når en i familien eller andre nære dør. Det er en tid for valg i en tid med sorg.

Kirkens identitet og oppdrag ble formulert på Kirkemøtet i 2004, og for gravferd er alminnelige bestemmelser og gravferdsboken (KM 2002) det som er gjeldende(kirken.no).

Lokale tradisjoner kan medvirke til å sette et personlig preg på gravferden, og gravferdsbyrået kan være en viktig samarbeidspart for deler av de praktiske i forberedelsene til gravferd.

Kirkens ansvar er et oppdrag som er betydelig mer enn det praktiske, for det handler om å se og erfare hele mennesket og dets situasjon i gravferdsuka og tiden etterpå. Når diakoni er både å være og å gjøre, betyr gravferdsuka et viktig møtested for kirken til å vise omsorg for nesten, ivareta behov og menneskeverdet med kjærlighet og respekt. Alle skal kunne oppleve gjestfriheten, selv om kirken tidvis har mange andre oppgaver.

1.2 Veien til diakonstudiet - egen bakgrunn

Det diakonale arbeidet har alltid ligget nært i mitt liv, og engasjementet for å bidra, hjelpe og støtte har vært viktige erfaringer både i fritid og arbeid. Det førte til lærerutdannelsen i voksen alder. Det frivillige arbeidet i lokalmenigheten i Vestfold ga engasjement som kirketjener og konfirmantleder, i tillegg til at jeg arbeidet som lærer. På et lite sted kommer man tett på hverandre, og gravferden ble noe som spesielt berørte meg i rollen som kirketjener.

Kirketjeneren hadde en rolle på kirkegården i gravferdsuka i forberedelsen av gravstedet, og spørsmålene gjaldt også det som skulle skje i kirkerommet. Etter gravferden fikk kirketjeneren en viktig funksjon på kirkegården for de etterlatte, og det kan defineres inn som en del av det diakonale sorgarbeidet. Det ble en erfaring som medførte en forandring for læreryrket, samtidig med at Kunnskapsløftet ble innført i skoleverket.

Under deltidsstudiet «gruppe som metode» ved Diakonhjemmets Høgskole, førte det til en krise i lærerjobben. Jeg var på feil sted! Det var i kirken jeg skulle arbeide og være engasjert for mennesker på heltid. Diakonhjemmets visjon berørte. Det ble heltidsstudier i diakoni, men etter to år måtte jeg ut i arbeid. Jeg fikk soknediakonstilling som medførte flytting til en annen landsdel. Nå er jeg godt etablert i arbeidsoppgavene, og masteroppgaven fikk fokus igjen.

Visjoner har alltid vært en drivkraft for egen del, derfor er begrepet folkekirken en måte å ønske at alle er velkomne. Med den nye visjonen i DNK: «*Mer himmel på jord*» (2015-2018) betoner på en tydelig måte hva kirken ønsker å gi, og hva alle mennesker trenger; håp. Den forrige visjonen; «*I Kristus, nær livet*»(2009-2014), viser tydelig kirkens forankring, og begge visjonene gir diakonien tydelige arbeidsmål(Matt 11.28-30) til å følge kallet til tjeneste.

1.3 Problemstilling

Denne oppgaven handler om Den Norske Kirkes praksis og tjenester i gravferdsuka. Kirkelig gravferd handler om et utstrakt samarbeid mellom kirken, pårørende og gravferdsbyråene. I byene er gravplassene ikke alltid nær kirken, og gravferdsbyråene er i større grad de første pårørende kontakter. På landet er det ulike variasjon i praksisen, hvor blant annet pårørende ordner mye av det praktiske selv. Hvem de pårørende velger å kontakte først, kan ha betydning for kirkens diakonale rolle i gravferdsuka og tiden etterpå. Problemstillingen blir derfor:

Hva vil det si å være en tydelig diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

Gravferdsuka er tiden fra et menneske dør til og med gravferdsdagen. Kirkens tjenester i gravferdsuka har en tjenestefunksjon i forvaltningen av gravferdsloven og de tjenester ansatte utfører i gravferdsuka. Det forstås som den tjenende funksjonen, mens det diakonale peker på handlings- og omsorgsperspektivet som i hovedsak er rettet mot pårørende og sørgende i gravferdsuka.

1.4 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn i sju hovedkapitler.

Kapittel 1 er innledningen som gir en oversikt om hva oppgaven vil handle om og bakgrunnen for valg av tema. I presentasjonen av egen bakgrunn leder det an til problemstillingen: Hva vil det si å være en tydelig diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

Kapittel 2 har tema gravferdsukas rammer, og avklaring av begreper. Noen aktuelle tema om gravferd kan være utfordringer i samfunnet og for kirkens tjenester. Gravferdstradisjoner og skikker vil handle om før og nå, med henblikk mot gravferdsuka i vår tid.

Kapittel 3 er teoridelen. Menneskesynets betydning og troen har betydning for hvordan den diakonale dimensjonen kan komme til uttrykk i alle tjenesteoppgavene i og utenfor kirken. Diakonitjenesten er her forstått i en bredere sammenheng. Diakoni er alle døptes oppgaveforstått som tjeneste. Vigslede stillinger betyr den spesielle tjenesten som prest og diakon har til å forrette gravferd etter gjeldene bestemmelser.

Kapittel 4 er metodekapittelet. Her er en gjennomgang av bakgrunn for valg av metode, litt om framgangsmåten og metodevalgene. Intervjuobjektene vil presenteres og begrunnet. Til avslutning er reliabilitet og validitet med å sikre at materialet er ivaretatt eller gjelden forskningsetiske retningslinjer.

Kapittel 5 er en gjennomgang av funn og intervjuene. De er systematisert etter intervjuguidens hovedtema: Generelle spørsmål, det første møtet, medvirkning, samarbeid og andre spørsmål.

Kapittel 6 er tolkningen og drøftingen av funnene og intervjuene. Tematiseringen er utledet av intervjuguiden, og drøftingen vil spisses inn mot en mulig konklusjon eller oppsummering for å gi tilsvar til problemstillingen.

Kapittel 7 er konklusjonen på funnene og fenomen som har kommet fram.

2. Gravferd, aktualisering og gravferdstradisjoner

Kapittel danner rammen for gravferden, sett i sammenheng med noen aktuelle tema.

Gravferdstradisjoner har relevans i forholdet mellom fortid og nåtid.

2.1. Gravferdsukas rammer

2.1.1 Gravferdsuka

Gravferdsuka er et velkjent begrep og vil bli brukt i oppgaven, og dermed å avgrense oppgavens omfang. Avslutningen på gravferdsuka skjer på gravferdsdagen. Det kan skje etter bisettelsen, på gravplassen eller etter minnesamværet, for urnenedsettelse på gravplassen og askespredning skjer seinere og er ikke innenfor gravferdsuka. Danbolt(Danbolt 2002) betegner gravferdsuka slik: *«Det praktiske og det rituelle hendelsesforløpet som knytter seg til avskjeden med de døde, fra et dødsfall skjer og til begravelsesdagen er over»*(Danbolt 2002:9).

Gravferdsuka er tiden fra et menneske dør og til og med gravferdsdagen. Mange føler seg usikre og er ofte slitne i denne tiden, og det skal tas mange avgjørelser, og mange personer skal kontaktes i forhold til gravferden. Derfor er gravferdsukas rammer nedfelt i gravferdsloven til god hjelp. (lovdata.no), og den blir særlig gjeldene når det oppstår uoverensstemmelser mellom familiemedlemmene eller det ikke er pårørende. I kapittel 2 i gravferdsloven er det tidsfrister for gravferd, kremasjon og gravlegging. Gravlegging skal skje senest 10 virkedager etter dødsfallet, og dersom avdøde er blitt kremert, skal gravlegging skje senest 6 måneder etter dødsfallet (lovdata.no). Lovverket ivaretar både avdøde og de pårørendes rettigheter.

Gravferdsbyråene har klare arbeidsoppgaver i forbindelse med gravferd, og de selger en tidsavgrenset tjeneste. Kirken tar seg kun betalt for de som ikke er medlemmer og andre trossamfunn som ønsker å leie kirkens lokale og/eller ansatte.

Avdødes tilhørighet til et tros- eller livssynssamfunn betyr at andre tros- og livssyn enkelte steder er anlagt egne områder på gravplassen. Det arbeides med å legge til rette for livssynsnøytrale seremonirom i alle kommuner, men enkelte gravferdsbyrå kan tilby egne

seremonirom. Kirkegården har endret navn til å kalles gravplass eller gravlund (regjeringen.no).

Uavhengig av tros- og livssyn er kirken et forvaltningsorgan som tar hånd om de fleste gravferdene. Kirkevergen har lederansvaret for å legge til rette for at det skjer etter gjeldene lover og retningslinjer for alle. Samarbeidsrådet for Tro og Livssyn (STL) har utarbeidet et dokument som gir gode retningslinjer og beskrivelser av riter i forhold til døden og gravferd for de fleste tros- og livssyn (STL 2009). Det er også et svært nyttig dokument for helse og omsorgssektoren. Kommunen har ansvaret for å skaffe areal og sikre det økonomiske for gravplassene. Gravferdsetaten har i flere byer blitt utskilt til å være en del av den kommunale driften, som kan bety noe for kirkens rolle inn i framtiden (lovdata.no).

Askespredning er et alternativ til gravlegging. Det gis derfor ikke mulighet for å få navn og data på gravminne på gravplass dersom man har valgt dette. Dersom avdøde ikke hadde søkt om askespredning, kan den som sørger for gravferden, søke om å få spre avdødes aske dersom det sannsynliggjøres at avdøde ønsket askespredning. Veiledning vedrørende saker om spredning av aske, er det gitt nærmere retningslinjer om hvor asken kan tillates spredt (lovdata.no).

Dødsbudskapet medfører et sett av handlinger og avgjørelser som vanligvis er de nærmeste pårørendes ansvar og oppgave å ta hånd om. Der det ikke er pårørende eller av andre årsaker ikke er noen nære, er kommunen stedfortrederen. Uavhengig om dødsfallet er skjedd i hjemmet, på institusjon eller annet sted er det gravferdsuka som ligger foran.

Kirkens oppgave ved dødsfall er mangfoldig og vanligvis ikke tidsavgrenset, men i mangel på nok ansatte og nok tid, kan oppfølgingen ofte oppleves mangelfull. Gravferdsuka er et møtested for mennesker i sorg, og tapsfølelsen kan være en stor påkjenning. Det kan skje et stoppopp livet, uavhengig om avdøde er fjern eller nær. Erfaringen om behovet for å uttrykke sorg og medfølelse, viste kirkens betydelige rolle bla. ved kong Olavs død i 1991 og tragedien 22. juli 2011. Dødsbudskapet er en stor hendelse i menneskers liv, hvor kirken betyr en vesentlig rolle for mange. Hvorfor kan kirken spørre seg selv, og noen av svarene kan ligge i hvordan kirkens diakonale tjenestedimensjon framtrer i gravferdsuka.

2.1.2 Gravferdsloven

Gravferdsloven er nedfelt i gravferdsloven(lovdata.no), og det er kirkevergens ansvar og oppgave er å forvalte og ta avgjørelser ved gravferd. Loven ble endret fra 8 til 10 virkedager fra 2012(lovdata.no). Virkedager er arbeidsdager, og det kan medføre at det kan gå inntil 16 dager før gravferden kan finne sted. Lovverket for askespredning og gravplass har strenge regler, og det samme gjelder hvem er nærmeste pårørende om det oppstår uoverensstemmelser mellom familiemedlemmene eller det ikke er pårørende. Gravferdsbyråene og kirken har ansvar for å påse at lovverket følges.

2.1.3 Gravferd - begravelse - bisettelse

Gravferden er en samlebetegnelse for bisettelse og begravelse, og det er den samme liturgien som brukes i kirkerommet og krematoriet. Forskjellen skjer ved at jordpåkastelsen skjer inne i krematoriet. Bisettelse er en seremoni hvor den avdøde skal kremeres og/eller fraktes til et krematorium. Urnedsettelsen skjer gjerne i sommerhalvåret og de pårørende kan selv ta hånd den. Det er sjelden at seremonien for urnedsettelse blir utført av en prest eller diakon, men enkelte steder kan kirketjeneren tilby en forenklet avslutning, om de pårørendes ønsker det. Det er ikke alle kirker som har gravplass, derfor kan også gravferdsetaten utføre urnedsettelsen.

Askespredning utfører ofte de pårørende selv, men flere gravferdsbyråer legger også til rette for det (virke.no). Det må søkes om og godkjennes av fylkesmannen, og det er svært strenge regler for hvor asken kan spres (regjeringen 2015).

DNK sluttet seg ikke til loven om askespredning på KM i 2012, men vedtok samtidig at: *«prester og andre kirkelige ansatte kan reservere seg mot å delta ved askespredning og eventuelt i gravferden forut for denne»* (KM 2012). Den viktigste begrunnelsen var at de etterlatte ikke har et reelt gravsted å gå til, men at det ikke var noe læremessig grunnlag for å avvise kirkelig gravferd som etterfølges av askespredning.

Begravelse er det samme som jordfestelse eller kistebegravelse, og det er mest utbredt i bygde-Norge. Etter seremonien i kirken bæres kisten ut, vanligvis av 6 bærere som ofte er pårørende eller andre som står familien nær. Bæreren er med å senke kista der det brukes tau. Seremonien avsluttes ved graven med nedsenkning av kisten, jordpåkastelse, velsignelsen og klokking, og den avsluttes med å heise flagget/flaggene til topps. Etter kondolanser og

hilsener ved graven, blir det ofte invitert til minnesamvær etterpå. Enkelte av gravfølget vender ofte tilbake til gravstedet etter minnesamværet og tenner lys, før de reiser hjem. Gravferdsuka er kommet til ende.

2.1.4 Seremonimestere

En seremoni er en høytidelig anledning med tilhørende og ofte fastsatte ritualer, og gravferd-seremonien har faste ritualer formålstjenlige funksjoner. Gravferdsbyrået og kirkens ansatte har en avgjørende rolle for hvordan gjennomføringen av gravferds-seremonien skjer innen for rammene, og at det blir slik de pårørende i størst grad ønsker. Både kirken og gravferdsbyrået ønsker å etterkomme avdødes og pårørendes ønsker og ivareta minnet på en best mulig måte. Respekt og verdighet er to nøkkelord som knyttes til avdøde. Gjennom alle oppgavene/tjenestene som gjøres ved død, er det en måte å vise medfølelse og omsorg for de sørgende på. I praksis vil det si; Stell av avdøde, syning, utfylling av skjemaer og forberedelsen i samtalene om praktiske oppgaver rundt gravferden. Kisten, programmet, blomstene, lystenning, liturgien salmene, bibeltekstene og minnetalen er med å danne rammen om avdøde. Det er både gravferdsbyråene og kirken som skal legge til rette for at de pårørendes oppgaver og valg blir innfridd i størst mulig grad.

2.1.5 Gravferdskonsulenten

Begravelsesbyråets ansatte betegner seg selv som konsulent, som er mer i tråd med det arbeidet de utfører. De både rådfører og veileder for å selge en tjeneste som ikke er hyllevare(www.jolstad.no). De utfører både kundebehandling og selger produkter som kunden har behov for. Det skjer etter gjeldende lover og forskrifter, og 80% av gravferdsbyråene er tilsluttet Virke gravferd. Begravelsesbyråenes Forum Norge,(BFN) ble 1. januar 2013 fusjonert inn i Virke Gravferd. Virke Gravferd er med å kvalitetssikre gravferdsbransjen gjennom god opplæring og kompetanseheving. De arbeider også med å være et talerør inn i mot offentlige myndigheter, og betjener alle tros- og livssyn. Flere begravelsesbyråer tilbyr tjenester for å legge til rette for askespredning. (virke.no)

2.1.6 Fra pårørende til etterlatte

Mellom før og nå. Før døden er man pårørende, men etterpå er man både pårørende og etterlatt. I mangel av familierelasjoner, kan venner, kollegaer og naboer være de nærmeste til å ta hånd om gravferden. Kommunal gravferd er også et alternativ.

2.2 Gravferden

Avsnittet handler om kirkelig gravferd i en kristen kontekst. Den kirkelige gravferdens rammer og bestemmelser i lys av den diakonale tjenestefunksjonen. Videre vil enkelte, aktuelle tema om gravferd og døden, ledes inn mot presentasjonen av gravferdstradisjoner før og nå.

2.2.1 Gravferdsdagen

Gravferdsdagen er en seremonidag hvor det skjer mange symbolske og rituelle handlinger. Kirkelig gravferd et valg, og det skal skje innenfor rammene gravferdsloven og kirkens bestemmelser (Rø 1997:221). I praktisk teologi brukes ordet *kasualia*, og det defineres slik: «*Kasualia dreier seg om biografiske viktige hendelser knyttet til livets terskelsituasjoner*» (Skjevesland 1997:12). Uttrykket *kasualprosesser* brukes om gravferd, og det er stadfester hvordan kirken forstår gravferdens omfang. Gravferd og minne/sørgegudstjenester samler mennesker til å ta avskjed eller markere en aktuell hendelse eller ulykke (Danbolt, Stifoss Hansen 2007: 219).

Når kisten er pyntet og lysene er tent, kaller kirkeklokkene inn til avskjeden og overgivelsen av avdøde. Thomas Sjødin skriver om kirkeklokkene i boken «*Et brustent halleluja*» (Sjødin 2012). I hans sorg foretar han en oppdagelsesreise i kirkeklokkenes historie, og på en middelalder -klokke finner han en sannhet i inskripsjonen: «*De levande kallar jag. De döda begråter jag*» (ibid:41). Kirkeklokkene har varslet og kalt folk til kirken til alle tider, og en kan si at det er en del av kirkens ritualer. Bruken av kirkeklokkene ved gravferden er både ringing, klemting og bedeslag som marker starten og slutten på gravferden.

Inne i kirkerommet er det samlet mennesker med ulike savn og smerte, lengsel og sorg, og de har ofte en med seg en erfaring om gravferdsliturgien og ritualene.

2.2.2 Gravferdens bestemmelser

Gravferdsboken(2003) og 11 punkter om « Alminnelige bestemmelser for gravferd» (KM 2002), danner rammen for den gudstjenestelige handlingen gravferdsdagen. De 11 punktene sier noe om gravferdsliturgiens innhold, og den gir rettleiding i forhold til sentrale spørsmål som kan komme fra pårørende. Ved gjennomgangen av gravferdsliturgien og bestemmelsene for gravferd, er ordet *tjeneste* benyttet om de diakonale handlingene.

Gravferd er «*felleskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer*»(Punkt1). Tjenestebegrepet blir tydelig, og det diakonale uttrykket kjennetegnes med det felleskapet gjør «*overfor sine medlemmer*». Fellesskapet for de sørgende er en kirkelig handling, som forutsetter at den «*bidrar til at det bibelske budskapet kommer til uttrykk i sin fylde.*» (Punkt 3) Gravferdens innramning i gravferdsliturgien legger grunnlaget for den den gudstjenestelige karakteren, og den diakonale tonen er fremtredende for tjenestene og dens utforming.

Både punkt 3 og 4 gir rom for involvering og medbestemmelse, og kirkens diakonale tjenesteoppgave er å legge til rette for å imøtekomme de pårørendes behov og ønsker. Eksempelvis; Minnetalen, sang og musikkinnslag, salmevalg, lystenning, legge rose på kisten. Stedegne tradisjoner som fortsatt er virksomme, er også viktig å nevne i denne sammenhengen. Den diakonale tjenesteoppgaven handler om en gjensidig respekt i planleggingen og samtalene i gravferdsuka, ved å legge til rette for at de sørgende skal kunne være med å gi et individuelt uttrykk i gravferdsseremonien innenfor de alminnelige bestemmelsene.

I punkt 7 kommer det tydelig fram at det mulig å kunne gi individuelle uttrykk, når det handler om spedbarns gravferd. Det er rom for å legge til rette for endringer i liturgienleddene, men Herrens bønn skal alltid være med. I denne situasjonen gjør liturgen en diakonal tjeneste som henger tett sammen med ritualenes funksjon og forberedelsen til sorgarbeidet videre (Wirgenes 1997:190 og Danbolt og Stifoss-Hansen 2007:43 -48). Hvordan kirken møter og lytter til behov og gir hjelp å ritualisere når sorgen er i en tidlig fase.

Gravferdsliturgien består av 22 punkter, og danner har en helhetlig gudstjenestelig ramme. Tjenestebegrepet knyttes til de som utfører denne, og gravferden kan sees på som sammenhengende diakonal tjeneste som ikke kan skilles fra hverandre. Allerede i inngangsordene understrekes felleskapet ved ordene; «*Nåde være med dere og fred fra Gud*». Det er likhetstrekk med Paulus hilsen til menigheten i Efesos: «*Nåde være med dere og fred fra Gud, vår Far, og Herren Jesus Kristus!*» (Efes.1.2).

Det innlemmer alle sørgende til felleskapet i kirkerommet. «*Vi er samlet....*» og «*sammen vil vi overgi.....*», understreker at det er en handling som skjer i kirkens i fellesskapet. De inkluderende ordene sammen og vi, knytter det diakonale og tjenesten til hverandre til en enhet. P.A. Dahl skriver at sorgen blir båret på flere skuldre ved å gå i gravferd (Dahl

2011:212), og det understreker betydningen av hva det allmenne diakonat er ved gravferden. Felleskapets deltakelse ved gravferd har en vid og diakonal betydning, for de sørgende er både pårørende, venner, kolleger og andre, som ønsker å vise sin medfølelse og nestekjærighet.

Sorgen samler og forener mennesker, og det skjer i inngangsbønnen i påkallelsen om Guds nærvær og trøst. Det er en form for klagerop som uttrykkes i de bibelske tekstene og andre formulerte bønner.(A-F) Det er overgangen som samler og på en måte forbereder de sørgende til den påfølgende minnetalen.

Minnetalen er avdødes biografi, og den kan leses av andre enn liturgen. I etterkant følger det flere handlinger som gir rom for medvirkning og aktiv deltakelse for alle. Opplesing av minnetalen, blomsterhilsener, musikkinnslag og lystenning er et tilbud for medvirkning av de pårørende, men som også kan utføres av klokker eller liturgen. I etterkant er det en salme eller et musikkinnslag som kan være et pusterom til å kunne samle inntrykkene og følelsene etter minnetalen. Espen Olafsen uttrykker det slik i boken; Hva skal vi med stjerner nå? «*Musikk setter tanken fri, forsterker stemninger og leder meg inn i rom der det er viktig å være*» (Olafsen og Dahl, 2007:162).

Salmer ved gravferd er utfordring som kan være vanskelig, men de har en meningsbærende og hjelpende oppgave (Bjørddal1997: 204). Luther skrev i Babst- salmeboken fra 1545 noen enkle veiledninger og formaninger ved gravferd.

Han understreker at det ved graven skal synges «trøstefulle sanger om syndenes forlatelse, om hvile, søvn, liv og oppstandelse for de døde kristne, for at vår tro skal strykes og folket skal bli oppmuntret til rett andakt (Wernø Holter:1991:163 i Bjørddal 1997: 200).

Skriftstedene skal «*vitne om livet og døden, dommen og vårt håp i Jesus Kristus*»(Punkt 8 i gravferdsliturgien). I utvelgelsen av skriftlesningen kan liturgen ha foreslått tekstene, eller gitt de pårørende valget selv. Sammenhengen mellom minnetalen og skriftetalen forutsetter at kontakten med de pårørende er viktig kunne bringe evangeliet til våre liv. Forkynnelsen har en sentral rolle i å snakke sant om sorgen og smerten og samtidig angi retningen mot oppstandelsen og håpet(Nordhaug 1997:215-219). Det er et rikt tekstutvalg som er hentet fra

både GT og NT, og alle tekstgruppene har en håpsdimensjon i seg. «*Gravferden skal fullføres «til lov og pris ved vår tros glade artikkel, nemlig de dødes oppstandelse»* skriver Luther i Babst-salmeboken fra 1545 (Wernø Holter 1991:163 i Bjørdal, 1997: 200). Det gir mulighet til å velge tekster ut fra konteksten og situasjonen.

I den påfølgende bønnen skjer overgivelsen i kirkerommet som avsluttes med Herrens Bønn. Den siste salmen avrunder seremonien i kirkerommet, før klokkeren/liturgen ber bærerne om å komme fram. Kisten bæres ut under postludiet, og klokkeren og presten går foran kisten i tillegg til lysbærere som det er enkelte steder. Etter kisten følger de nærmeste pårørende, og de sørgende tar med seg blomstene og kransene på veien ut. Kirkeklokken starter å kime når kisten kommer ut og helt til kisten er plassert på graven.

Ved graven kan det være ulik praksis i forhold til senkning. Her kan de pårørende ha grunngitte forhold til ikke å senke kisten helt ned, men det gjelder kun der det er senkeapparat. Mange steder er tau tatt i bruk igjen. Bjørdal(Bjørdal 1997:202) poengterer at senkningen helt ned, har en sentral betydning for jordpåkastelsen. Han henviser til «*hvetekornets lov*» (Joh. 12.24), og at den har en sosial og psykologisk betydning for sorgarbeidet (Bjørdal 1997:203). Alt som skjer ved graven er sårbart, og senkningen og jordpåkastelsen er det mest sårbare for de sørgende.

Det mest vanlige er å innlede med en salme, før liturgen framsier det utvalgte skriftstedet og bønnen før kisten senkes med påfølgende jordpåkastelse. Alle skriftstedene som kan sies ved graven, løfter fram troen, forsoningen og oppstandelsen før velsignelsen. Rett etter velsignelsen ringes det vanligvis 3x3 med kirkeklokkene, før den avsluttende salmen synges. Enkelte steder heises flagget til topps mens kondolansen pågår.

Det er liturgen som fører an med å takke for nå og kanskje invitere til minnesamvær, før kondolansen starter med de pårørende. Deretter følger de sørgende, og kondolansen er et uttrykk som skal trøste og styrke de pårørende. Handtrykket og øyne som ser på hverandre kan demme opp for ordene som kan være vanskelig å finne eller si (Dahl 2011:94). I boken; «Å reise seg etter rystelse» setter Per Arne Dahl ord på hvordan sorgen kan lamme, men også hvordan trøst er, å ikke være redd for å ta imot hjelp. Espen Olafsen som mistet kone og et barn i tsunamien i 2004, sa det ganske enkelt: «*Du skal ha rimelig lange armer for å holde rundt deg selv!*»(ibid: 21).

Minnesamvær er ikke en del av gravferdsliturgien, men det hører ofte med til avslutningen på gravferdsdagen. Samlingen om minnene ved å være sammen og se hverandre, gjør at de sørgende fritt kan høre om og snakke om avdøde. Minnesamværet er sorgbearbeiding, og det er en gammel tradisjon som lever videre, men i mye mindre skala. Det gjør godt å se hverandre og være sammen, og det er med å være et steg på veien til å stabilisere seg for livet etter gravferdsuka. Ubearbeidet sorg setter spor over lang tid (ibid:111).

Gravferdsliturgien kan sies å bære smerten for de sørgende gjennom gravferdsseremonien, og den har et håpsuttrykk som skjer bl.a. gjennom rituelle og symbolske handlinger. Det er «den siste tjenesten» (punkt 1) for avdøde, men det er fellesskapets gravferdsgudstjeneste liturgien taler til. Håpet og trøsten i gravferdsliturgiens handlingsmønster har mange diakonale uttrykk, og kirkens tjenesteoppdrag er å formidle håp og uttrykke nestekjærlighet. Det er fellesskapets siste tjeneste for avdøde, men begynnelsen på en tid hvor kirken fortsatt har viktige diakonale oppgaver overfor de sørgende.

Sorgsamtalen er en nødvendighet når noen dør, mens samtalen etter gravferden er et tilbud til de sørgende. Kirken har kompetanse til å snakke om sorgen og ivareta sjelesørgeriske behov. Kirken tar gjestfritt imot de som kommer for å søke trøst, og samtidig formidler budskapet i ord og handling:

Kom til meg, alle dere som strever og bærer tunge byrder, og jeg vil gi dere hvile. Ta mitt åk på dere og lær av meg, for jeg er mild og ydmyk av hjertet, så skal dere finne hvile for deres sjel. For mitt åk er godt og min byrde lett (Matt. 11.28-30).

2.2.3 Aktualitet

«Den som forbereder en grav for andre, tjener godt på det» var artikkeloverskriften i Vårt Land 3. desember 2011 (v1.no). Gravferdsbransjen får et fokus på sin yrkesetikk overfor pårørende, som «kjøper» det som blir tilbudt av byrået. Samtidig blir stadig flere begravet på kommunens bekostning, særlig i storbyene. Gravferdsbyråene tar seg betalt for sine tjenester, mens kirkens tjenester er gratis for deres medlemmer. Betaling er det eksempelvis for, ikke tilhørende medlemmer som ønsker å leie kirken til gravferd. Enkelte steder tas det også betaling om avdøde skal gravlegges utenfor tilhørende sokn. Festeavgift er det samme som leie av gravsted, og det har en minstetid på 20 år.

Kirkens rolle ved gravferd står ikke på førstesiden om det ikke skjer alvorlige feil, men det har forkommet kritikk om minnetalen(vl.no). På verdidebatt i avisen Vårt land, forgikk det diskusjonen om minnetalen over avdøde med overskrifter som; «Prestens løgn» og «Taler presten sant?» Det er ikke alt som skal sies i en minnetale, men det handler om en varsomhet å snakke sant om avdøde (Dahl 1997:212). Utformingen av minnetalen kan også avdøde eller pårørende ha forberedt selv, men det er presten oppgave i sorgsamtalen å bli kjent med avdøde biografi. Det er med å bidra og danne grunnlaget for skrifttalen(ibid:212).

Det er til tider spesielt travelt rundt høytidene, for døden er uforutsigbar. Det er mange kirkelige arrangementer før høytidene, og i høytiden er det mange gudstjenester. Dermed ligger det et press på prestene/kirken til å forrette gravferden før høytiden, for å holde seg innenfor gravferdslovens rammer. Etter de store høytidene kan det inntruffet mange dødsfall, og det kan medføre et stort arbeidspress på prestene. Tjenesteordninger og vakttelefonen for prestene, skal kunne ivareta prestene arbeidstid. Derfor er det bekymringsfullt å lese om utbrente prester og deres arbeidssituasjon(aftenposten.no). Det er vanlig med faste gravferdsdager enkelte steder, og det kan forkomme gravferd både på mandager og lørdager ved stor pågang. Diakoner utfører i mindre grad gravferd, selv om tjenesteordningen gir anledning til å forrette gravferd (Rudrud, O.F.2012).

Kirkens unike identitet og oppgave er å ta imot å legge til rette for alle kirkelige seremonier, som dåp, konfirmasjon, bryllup og gravferd. Kirken bærer med seg verdiene omsorg, respekt og verdighet i alle seremonielle handlinger. Samhandling og inklusjon er en praksis kirken arbeider med i forhold til andre tros - og livssyn(STL), hvor plakaten for Takt og tone fra Norges Kristne Råd(NKR) er et viktig grunnlag for god kommunikasjon. Eksempelet om samarbeid og samhandling ble særlig tydelig, når en imam og en prest går ved siden av hverandre i gravferd av en muslim etter 22.juli 2011 tragedien (kifo.no).

Om avdøde skal gravlegges utenfor soknegrensen betales det avgift enkelte steder, mens andre tros- og livssynssamfunn kreves det avgift for. Festeavgiften for gravstedet har varierende størrelse. Gravferdsbyråene selger sine tjenester og tar seg betalt for det pårørende velger. Det er store prisforskjeller som kan variere fra 18 000 til 100 000 kr. Minsteprisen er innen for gravferdsstønaden, som er inntil 22 083 kr. Gravferdsstønaden er behovsprøvd, og det kan gis prosentvis stønad til båretransport utover 20 km.(nav.no) Tidligere fikk alle gravferdsstøtte uten behovsprøving, men det er fortsatt enkelte ordninger fra arbeidsforhold

som gir støtte til gravferden. Kommunal gravferd er en enkel gravferd som dekkes av det offentlige, og den gis ut på anbud til gravferdsbyråene. Teksten i dødsannonseren «På vegne av venner» forteller også om en utgiftspost betalt av kommunen, som er hentet fra boken med samme tittel (Schau 2009).

Ved å ta et tilbakeblikk i tiden var det hjemmesnekret kiste, men ved malingen av kisten var det en måte å gi verdighet på og vise omtanke for de etterlatte. Jann Andås (Andås 2006) forteller om begravelsekassa som ble opprettet i de harde 20-åra. De arbeidsløse eller fattige ble gitt en verdighet: «*Begravelsekassen ble opprettet for å dekke de ekstra omkostningene det medførte å male kisten, slik at fattigdommen ikke skulle vises på kirkegården*» (ibid:2006:59).

Ordene verdighet og omtanke har hørt til hos gravferdsbransjen fra de tidligste tider.

2.3 Gravferdstradisjoner

2.3.1 Gravferdstradisjoner

Gravferdsukas ritualer skaper en felles plattform for symbolske elementer og handlinger i en kontekst av kultur, religiøse tradisjoner og åndelighet. Gamle ritualer og tradisjoner har spor i den gjeldende praksis i dag, men her er det lokale forskjeller både i byene og på landsbygda. Mest tydelig er nok at det er færre bisettelser på landsbygda, og at kirkelig gravferd fortsatt er sterkere der.

Eldre gravferdsskikker forteller om familier som har bygdesamfunnet i ryggen når både sykdom og død rammet en familie. Tradisjoner og ritualer gjorde bygdesamfunnets deltakelse på tvers av alle aldersgrupper. Livet og døden var en naturlig del av livssyklusen. Ritualene var skikker som hørte med, og de kan på en måte minne om et sett av seremonielle handlinger (Danbolt 2002:14). Det startet med å lukke opp vinduet, stopp av klokka, stellet av avdøde som ble pyntet i finstasen. Kisten ble snekret og gjort klar før kistelegging og utsynging, i tillegg til at det var ulike måltidsfellesskap, som eksempelvis gravølet etter begravelsen. « *Ved å fylgje seremonieane og rituala gav dei den avlidne ein verdig utgang, samstundes som de attlevande verna seg sjølve mot attagging. Dei nedarva likferdsskikkane gav tryggleik, likferdsskikkar som bygde på eit omfattande og nært samarbeid innafor bedlag* » (Bø 1994:112). Det var en rekke felleskapshandling som gikk på omgang og tok hånd om og inkluderte de etterlatte. Grendelag og bygdesamfunn sto sammen i glede og sorg. Klokkeren var hadde en religiøs funksjon ved gravferd (Lappegard, 1994:46-50).

Tradisjoner om som vi i dag kan ane spor av, var et ledd i sorgbearbeidingen for de som sto den avdøde nær. Gravferdsukas tette nærhet om den avdøde og de etterlatte, var en i direkte og indirekte sorgprosess for alle involverte. (Bø 1994:116) Det var en omsorg for hverandre som ikke stilte spørsmål eller krav. Døden var en del av livet, og prestens medvirkning var ofte kun i forhold til jordpåkastingen og i «minne-samværet» etterpå (Okkenhaug 1997:171-172).

Tilbakeblikket kan vise at det er resurser i nærmiljøet som er på vei til å gå tapt. Tradisjoner som fortsatt lever og blir ivaretatt er hentet fra en Østlandskommune (Andebu) som har bevart

en spesiell gravferdstradisjon. Graven avmerkes med fire små granbusker(1,5m) i hvert hjørne av gravstedet og jordhaugen dekkes med frisk granbar. I dag er det mange steder at jorden ligger åpen, mens andre dekker den med et grønt teppe.

Kirketjeneren forteller om at denne tradisjonen er gjeldene i alle tre kirkene i bygda. (Andebu) Nyinnflyttede og de som ikke har tilgang på skog får tilbud om granbar og busker om de ønsker det. Det er svært sjelden gravferd uten granbusker. Noen holder også på å legge granbar ved innkjørselen som et tegn på medfølelse når avdøde ble ført til kapellet. Et glimt fra landsbygda i dag viser at tradisjoner holdes i hevd av både kirkens ansatte og i bygdesamfunnet.

Seremonien i kirken har også fått noen store endringer, men her kan nevnes gravferdstalen og Herrens bønn og salmevalgene. Før var det en gravferdstale, mens det i dag er skilt fra hverandre til minneord og gravferdstale(Nordhaug 1997:214). I boken «levende håp» (Leer-Salvesen 2011), presenterer en analyse av presters forkynnelse ved gravferd. Konklusjonen viser at håpet er sentralt (ibid:334), og at åpenbaringstekstene fra gravferdsliturgien er sentrale (ibid:73). Den nye salmebok har gitt et rikere tilfang for valg, selv om det er stor grad av tradisjonssalmer som velges. Forandringene i Herrens bønn har skjedd som følge av bibeloversettelsene.

I boken «Mellom Levende og Døde» (Andås 2006) forteller om gravferdstradisjoner fra Sørlandet om før og nå, og om de endringer som er skjedd i begravelsesbransjen. Et enda større omfang om gravferdsskikker finnes i boken «Døden på norsk»(Aagedal 1994). Den gir flere detaljerte beskrivelser av kulturelle og lokale tradisjoner fra eldre tider, hvor kirkens representasjon var varierende.

Familien og nærmiljøets betydning var de som forberedte og forordnet gravferden. Det ble laget en åpning ned til kisten, slik at presten kunne ha jordpåkastelse når han kom. Det var en lovpålagt tjeneste, som presten ofte gjorde etter gudstjenesten på søndag. Kirkens representant ute i bygdene, kunne også være en klokker eller en annen «skolert» person i bygda. Kirkens representasjon skjedde tidvis sporadisk, men den hadde likevel en betydningsfull og samlende funksjon i bygdesamfunnet. En kan si at nærmiljøet var et velfungerende gravferdsbyrå, som blir en kontrast og motsetning til nåtidens profesjonelle gravferdsbransje.

Samtidig viser funn fra observasjon og intervjuene i oppgaven, at bygdesamfunnet og grannelag bærer mange av tradisjonene videre i vår tid, og gamle gravferdsskikker blir fortsatt holdt i hevd. Eksempler fra landsbygda i dag er på gravferdsdagen mest synlig. Det følges til kapellet, lages portaler ved inngangen til kirken, settes granbusker på gravstedet og stor deltakelse på gravferdsdagen, i tillegg er det medhjelpere på minnesamværet etterpå. Mange steder stopper all virksomhet opp i bygda da det er gravferd. Kirkene ligger ofte i nærhet til sentrum, og « alle » ser og hører at det nå er det gravferd. Kirkeklokkene og flagget på halv stang gjør at det hersker en stillhet og en ro i bygda Når flagget heises er gravferden over, og aktivitetene tiltar igjen.

På gravferdsdagen er det også lokale tradisjoner som lever. De pårørende kommer til kirken på gravferdsdagen og bærer kisten inn og pynter båren og kirken. Deretter drar de hjem, og gjør seg klar til gravferden. Andre steder er det fortsatt klokker som er medhjelper i seremonien og hjelper og følger med de pårørende når det er behov. Opplesning av blomsterkort og sløyfebånd, hjelpe lys bærere og senke kisten er noen av oppgavene. Klokkestjeneren er også en støtte for presten, og spesielt når det er vikarprest som forretter gravferden. I flere kirker er det også anledning for de sørgende til å komme fram å tenne lys i lysgloben under seremonien. Det er et valg pårørende bestemmer selv.

Lystenning på gravstedet er blitt mer vanlig de senere årene. Lystenning på allehelgensdag, ved høytidene og andre private merkedager er det mange som praktiserer det første sørgeåret (Danbolt 2002:58-60). Blomster, kranser og lys er symbol som blir brukt ved de samme anledningene (Agedal 1994:135). Allehelgensdag er minnegudstjenesten hvor navnet på de som er død siste året blir lest opp og minnet ved lystenning. Det er vanlig å sende ut invitasjon til de etterlatte. Minnemarkerer ved tragiske hendelser og for trafikkkofre er blitt en ny tradisjon som kan være en samhandling mellom kirken og samfunnsaktører (Danbolt og Stifoss Hansen 2007:29-35).

Flere steder er det ikke gravferdsbyrå, men det er lagt til rette for ordninger for pårørende for stell av avdøde ved personalet ved helseinstitusjonene, og enkelte blomsterforretninger skaffer kiste. Dette er et lokalt samarbeid som kirken formidler og gjør avtale med (Namdalseid, Dovre).

I byene er gravferdsbyråene en del av bybildet, men det er på en diskre måte. I lokalene er det ofte et eget konferanserom, og det er utstilt mye informasjonsmateriell og brosjyrer utenom

kister og enkelte gravminner. Gravferdsbyråene betjener alle tros- og livssynssamfunn, og de har mye informasjon og er derfor blitt en viktig samhandlingspartner.

Gravferdsbransjens utvikling blir fortalt i jubileumsboken «*Fra kall til merkevare*»(Julrud 2006), og det er en historisk reise om hvordan Jølstadfamilien bygde opp en bransje med fokus på verdiskaping. Den forteller om utviklingen fra den hjemmesnekrede kisten til dagens «profesjonalisering» av gravferdsbransjen med utstilling av kister av ulike tresorter. Verdier som kjennetegn, er i gravferdsbransjen like aktuelle i dag. I dag er gravferdsbyråets tjenester blitt et stort salgsobjekt med et bredt utvalg av tjenester, som har utviklet seg i takt med tiden. Gravferdsbyråene har klare arbeidsoppgaver i forbindelse med gravferd, hvor kunden er de pårørende som bestemmer hva de ønsker.

Det har skjedd en utvikling inn i vår tid, hvor døden snakkes betydelig mere om. Sorgarbeidet ble tatt mer på alvor og løftet opp i lyset og ut i det offentlige rom, og mange har skrevet bøker om sin tapsfølelse og sorg. I tillegg kommer gravferdsbyrået Jølstad med annonsekampanje om å forberede sin egen gravferd. Bakgrunnen lå i endringer i familiestrukturene, og ønsker å unngå familiekonflikter.

Døden er ikke noe vi har i huset lenger, og det praktiske som pårørende før tok ansvar for, blir for en stor del tatt hånd om av institusjonen eller byrået (Agedal 1994:17-18). Det kan være grunn til bekymring om de etterlatte blir tilskuere, og alt er overlatt til institusjonene (Sørbye 1994:98 -87) eller gravferdsbyråene (Tanggaard 1994:87 -89). De pårørende får invitasjon og spørsmål om deltakelse og medvirkning, men det er et fåtall som velger det(Sørbye 1994:100-102).

Eivind Berthelsen arbeidet som sykehusprest i Hammerfest, og han har skrevet boken: «*Far vel. En fortolkning av et pleiepersonales erfaringer med pleie av dødende og å stille av døde*» (Berthelsen 2011). Sykepleiere og hjelpepleiere har blitt intervjuet og observert om deres måte å behandle avdøde på i institusjon, der døden er en naturlig del av livet og hverdagen. Ritualer og symboler angir en hellighet i møte med døden som er viktig for pleierne. Vinduet åpnes og slipper frisk luft inn, hvordan de stiller avdøde og lyset som tennes og anretter rommet, er viktig for vise verdighet i den dodes rom. Dette arbeidet har en stor etisk betydning for pleierne å vise respekt og å bruke tiden det tar å stille avdøde før det er tilbake på arbeidet (Berthelsen 2011: 24-38).

Døden og sorgen er fortsatt forbundet med tabu, og det å snakke om døden knyttet til selvmord er ofte skambelagt (Okkenhaug 2006 2. opplag: 222-223). Døden kan på en måte virke truende, og det er noe ukjent og uforutsigbart. Død og sorg gjør oss usikre, og familier støtter som godt de kan, men det er nok mange andre som tenker at de ikke vil være påtrengende og regner med at det er andre som stor nærmere. Døden og sorgen er derfor ganske ensom, fordi den er svært individuell. Organisasjoner for etterlatte etter spesielle dødsfall, er blitt viktige møteplasser, i tillegg til at kirken har mer allmenne sorggrupper. Da boken; «*Døden, skal vi danse?*» av Per Fugelli (Fugelli 2010) kom, fikk den stor omtale. Han skrev livsnært om kreftsykdommen mens han danser/venter på døden. Han er en god talsmann om døden på en ny måte, og han er fortsatt virksom med sitt budskap om å leve. Den siste tidens oppmerksomhet om døden i media (nrk.no), gjør at døden er et samtaleemne som snakkes mere om.

I festskriftet til Hedalen stavkirkes 850-årsjubileum i 2013 skrev gravferdskonsulent Henning Andersen om «*Gamle gravferdsstradisjonar i Valdres – gode skikkar i møte med død og sorg i dag*» (Andersen 2013). Han gir en historisk reise om gravferdstradisjoner fra førkristen tid og fram til i dag. Han bekrefter at folk ønsker de trygge og gode rammene som kirken har, men at noen tøyser grensene for medbestemmelse: «*Kyrkja står der og stiller hus og betjening til disposisjon om me ynskjer å ha kyrkja sin medverknad på ein slik stor dag som gravferda er*» (ibid:14). Han understreker at når en velger kirkelig gravferd, så er det kirkens betjening og liturgien som har ansvaret og ivaretar rammene. Det personlige preget kan likevel komme til uttrykk gjennom valg av eksempelvis salmer, teksten presten leser, minnetalen, blomsterhilsener (ibid:15-16).

Tema rundt døden og livets siste fase er oftere tema, men gravferdsuka er et tomrom som er skrevet lite om. Familie, lokalsamfunnet, kirken og gravferdsbyrået er der som hjelpere når det skjer. Ingen skal behøve å måtte gå den tunge veien helt alene.

2.3.2 Kirkens tjenester

Ulike tro- og livssyn ekskluderer ikke i den nåværende form, for gravferdsbyrået skal betjene alle tros- og livssyn. Kirken gjør også det, men der er det et skille i forhold til økonomi for tilhørende medlemmer. Kirken har en kristen gravferd, som har hatt en dominans som både er

historisk og kulturelt betinget. Kirken som forvaltningsorgan etterstreber å gjøre det på best mulig måte for alle, og kirken respekterer og tar imot alle som kommer, med å gi veiledning og informasjon.

Det samme gjør gravferdsbyråene. De veileder og formidler kontakt videre til både kirken og andre tros -og livssynssamfunn, og de er livssynsnøytrale. Enkelte byrå har bygd egne livssynsnøytrale seremonirom, men ellers er det kommunen som har ansvaret for å legge dette til rette.

Både gravferdsbyråene og kirken er tilretteleggere for det praktiske ved gravferden sammen med de pårørende, men for kirkens del handler om at kirken har et helhetsperspektiv på menneskers levde liv og de pårørendes situasjon. Prest eller diakon kan ha vært i kontakt med familien og/eller avdøde i forkant i forbindelse med sykdom og/eller sjelesorg. Kirken involverer seg i større grad med de pårørende, og det skjer særlig gjennom sorgsamtalen. Sorgsamtalen kan være både vond og god på samme tid, men det er situasjonsbetinget. Grunnlaget for det videre sorgarbeidet skjer i gravferdsuka. Sjelesorg og sorgarbeidet i etterkant av et dødsfall er det mange som trenger å bearbeide, og det er en del av kirkens diakonale tjeneste som prest og diakon har kompetansen til å hjelpe med. Følgende sitat er en måte å hjelpe: *«Gi sorgen ord. Den sorg som ikke taler ut, gjør hjertet hardt og byr det briste» (William Shakespeare).*

Gravferdsukas hendelser er fundamentalt viktig for sorgprosessen, uansett hvordan døden har inntruffet. I boken *Gråte min sang* (Danbolt og Stifoss Hansen 2007:83), er det sitater som underbygger hvordan kirken evner å markere minnegudstjenester og å favne usikkerheten og det vonde for de rammede. Kirken er med å slå ring om mennesker som har vært utsatt eller er involvert ved akutte hendelser (ibid:70), og den er til stede for mennesker som trenger omsorg og støtte både før et dødsfall, i gravferdsuka og etter gravferden. Det er en del av kirkens oppdrag og identitet som synliggjøres og virkeliggjøres som kirkens en diakonal tjeneste.

Steket fra kirkens ståsted og oppdrag om gravferd er både praktisk og teoretisk. Kirken bekjennesskrifter og den teologiske kompetansen som både prest og diakon har tilegnet seg i studier og gjennom erfaringer er grunnlaget for hvordan den diakonale praksisen kommer til uttrykk gjennom de tjenester kirken har ved gravferd. Gjennom samtalen med de pårørende er det et steg til å nærme seg hvordan den diakonale praksisen bl.a. skjer gjennom bruken av

ritualene og symbolene kirken har, og det er rikelig av dem. Sorgsamtalen, ritualer og symboler er redegjort for i teorikapittelet.

3. TEORI

Hvordan kirken synliggjør profesjonalitet og egenart på en tydelig måte, er vektlagt i teorikapittelet. Kirkens forankring som trossamfunn og den diakonale tjenestens omfang er med å tilkjennegi kirkens identitet i bla. gravferdsliturgien og sorgsamtalen. Samarbeid og samhandlingsteori handler om tverrfaglighet og relasjonskompetansen, men er ikke videre utdypet her. Profesjonens egenskaper og ferdigheter ligger innlemmet utdannelsen.

3.1 Menneskesyn

3.1.1 Kirkens menneskesyn og oppgave

I Bibelens to skapelsesberetninger i 1. Mos. 1.26 og 2. 7 og 22, gir mennesket en helt særegen verdi. Det skapes av Gud og settes inn i en relasjon til Ham. I den andre skapelsesberetningen formes mannen av støvet, og Gud blåser livspusten inn mannens nese. «Da sa Herren Gud: «Det er ikke godt for mennesket å være alene. Jeg vil lage en hjelper av samme slag.»

(1.Mos.2.18) Gud viser at mennesket trenger noen ved sin side som er likesinnet.

Forvalteransvar for Edens hage gir Gud til mennesket, og det får bruke sin frie vilje til å handle og foreta valg. I Edens hage skjer det et brudd, og syndefallet setter mennesket under Guds lov.

Ulla Schmidt skriver om mennesket avhengighet og frihet forstått inn i den lutherske tradisjon (Schmidt 2011). Mennesket defineres utfra en relasjon til Gud, Guds forhold til verden og hvordan Gud handler med mennesket. Menneskesynet dannes utfra Guds skapelse av mennesket i sitt bilde, og den særstilling mennesket har i forhold til Gud (ibid:170ff).

«Mennesket - Guds medarbeider» skriver Kjell Nordstokke (2002), og definerer tre grunnleggende punkter om menneskesynet. Mennesket er skapt til relasjoner til Gud, nesten og naturen, skapt til mangfold og skapt til oppdrag. Et helhetlig menneskesyn betyr å ivareta menneskeverdet, og stå opp å gjøre en innsats for at mennesket ikke reduseres til et objekt (Nordstokke 2002:24-25).

Det kristne menneskesynet forutsetter en gudsrelasjon, og Guds kjærlighet uttrykkes på det sterkeste gjennom Jesus Kristus. Hans liv var forbilledlig for hvordan kjærligheten har mangfoldige uttrykksformer og styrke. Det sterkeste uttrykket på kjærlighet er i Jesu lidelse

og død, hvor kjærlighetskraftene er sterkere enn døden. Mennesket rettferdiggjøres og frigjøres gjennom oppstandelsen av Jesus Kristus. Det er kirkens trosgrunnlag.

Tro kan være vanskelig å definere, men følgende sitat av Ulla Schmidt kan være til hjelp til å forstå hva den kristne troen innebærer:

Når mennesket i troen forenes med Kristus, blir det som tilhører Kristus – nemlig nåde, liv og frelse – til menneskets del. Og det som tilhører mennesket – nemlig synd, død og fordømmelse – blir i stedet i Kristus til del. Forent med Kristus i troen oppfyller mennesket slik det første bud, ærer Gud og holder Gud for sannferdig ved å feste lit til løftene om hva Kristus har oppfylt. Og omvendt, ved å forsøke å rettferdiggjøre seg overfor Gud gjennom sine egne gjerninger, mistror mennesket Gud og Guds løfter blir tomme og innholdsløse. (Schmidt 2011:175)

Troen på Gud blir en integrert del av mennesket selv, og på den måten er Guds kjærlighet virksom i møtet med andre. Menneskesyn og livssyn henger sammen og samsvares med oppdraget Gud har gitt mennesket. Guds søker og strekker seg mot mennesket der det er, og her ligger kirkens klare oppgave blant annet ved gravferd. «*Han trøster oss alle i vår nød, så vi skal kunne trøste dem som er i nød, med den trøst vi selv får fra Gud*» (2. Kor. 1.4).

Det kristne menneskesyn gjør mennesket ukrenkelig og det har en uendelig verdi som uttrykkes i særlig grad ved følgende hustavle: «*Krenkes mennesket, krenkes Gud*» (kirkeligressurssenter.no). Mennesket har ånd, kropp og sjel som ansporer til nestekjærlighetens grunnpilar og retningsgiver i møte med andre. Jesus sier at «*du skal elske din neste som deg selv*» (Mark: 12.31). Som Guds skapning står vi en likeverdige relasjon til alle medmennesker, der det er nød ansporer til den etiske fordringen om ansvar for vår neste (Nielsen: 2003:34). I kirkelig gravferd kan det være krevende situasjoner til å kunne synliggjøre at Guder kjærlighet. Den etiske fordringen i nestekjærligheten er å hente bærekraft i å ta ansvaret, og vite det at der mennesker møtes og snakker sammen, skjer det en forandring. Kallet til profesjoner i kirken blir en personlig trosidentitet (Dietrich, Korslien og Nordstokke 2011:7), som innebærer empatiske egenskaper og å arbeide med verdibaserte etiske fordringer (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:105).

Den kristne menneskesynet betyr å ha et forhold til Gud. Jesu død og oppstandelse er grunnlaget for den kristne tro og for et liv etter døden. Det er det største skillet mellom et humanistisk og kristent menneskesynet.

3.1.2 Humanistisk menneskesyn

Humanismens menneskesyn har en annen vinkling basert på darwinismens grunntanke om at mennesket er en del av naturen. *Humanismen forutsetter at mennesket bare har ett liv.* Med et helhetlig menneskesyn menes at menneskets fysiske, psykiske, sosiale og åndelige dimensjon er en enhet. Mennesket er en udelelig enhet av kropp, sjel og ånd, og disse dimensjonene er likeverdige. Menneskets bevissthet er uløselig knyttet til kroppen og hjernens funksjoner, og det har en iboende kraft til å hjelpe seg selv og andre. Det er filosofen Kants utsagn om at mennesker alltid skal behandles som mål i seg selv og som et middel for noe annet.

Menneskesynet i humanismen er basert på fornuft og erfaring, rasjonell og kritisk tenkning, empati og medmenneskelighet (human.no). Det humanistiske menneskesynet har sin verdiforankring i FNs menneskerettighetserklæring artikkel 1: « *Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd*» (fn.no).

Det humanistiske livssynet handler om at mennesket har en iboende kraft som dannes innenfor rammene av virkelighetsforståelse, etikk og menneskesyn. Mennesket er fritt til å danne seg mening og finne mål for livet, og det er et felles ansvar for å legge til rette for det. Humanismen har egne seremonielle handlinger og markeringer ved viktige begivenheter i livet. Humanistisk gravferd er en minnehøytidelighet hvor den avdøde er i sentrum. Seremonien gjennomføres på et rent menneskelig, humanistisk og verdslig grunnlag, uten religiøse innslag(human.no).

Det er sammenfallende fellestrekk og spor av dyder og verdier som er vårt felles eigods i den humanistiske og kristne kulturarven. Det store skillet gjelder tros- og livsforståelsen, og hva kristentroen konkret betyr for menneskets liv og yrkesvalg. Det gjelder de som arbeider i kirken, og spesielt i vigslede stillinger. Arbeid i kirkens tjenester betyr at kirkens identitet og oppdrag synliggjøres aktivt i møte mellom mennesker og i de kirkelige handlingene. Diakoni er kirkens ord for tjeneste, og det har en vid betydning og dimensjon.

3.2. Den diakonale dimensjon

Diakonien forstås i sammenheng med kirkens kroppsspråk, som kjennetegnes i ord og handling. I 1.Kor.12 tilkjennegir hvordan hvert enkelt menneske er unikt og verdsatt med ulike forutsetninger og evner. Det innlemmer alle i den diakonale tjenesten til å gjøre evangeliet i handling

3.2.1 Diakoni og tjeneste

Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet (Kirkerådet 2008:8).

Diakoniplanen er tuftet på det kristne menneskesynet, og den begrunnes med at vi er utlevert og er avhengig av hverandre, derfor er tjeneste, omsorg og ansvar en følge av troen på Gud. Evangeliet i handling er diakonien som kjennetegnes ved både å tjene og å være i tjeneste (ibid:9). Plan for diakoni er retningsgivende gjennom visjonen for den diakonale tjeneste: *Guds kjærlighet til alle mennesker og alt det skapte, virkeliggjort gjennom liv og tjeneste*» (ibid:6). Det betyr at diakoni er en del av kirkens identitet og vesen og skal prege grunntonen i alle de tjenester og oppgaver kirken gjør (Dietrich 2011: 112). Gravferdsbyråene tar seg betalt for sine tjenester, men på den ansattes egnethet og kvalifikasjoner. Det innebærer empatiske evner, dannelse, normer og verdier som kan sammenfattes innenfor fagtermen etikk (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:105).

I diakonal forståelse er Jesus både tjener og i tjeneste, og Han gir omsorgsperspektivet et tydelig forbilde i handling og ord. Fotvaskelsen i Johannes evangelium (Joh.13.1-17), stiller begrepet diakoni inn i en dypere forståelse av å være i tjeneste til å tjene. I «Jesus – diakonen» (Nordstokke 2002: 45-50), viser tydelig tjenestebegrepets omfang, og hva det vil si å være i troens tjeneste. Jesus er livsnerven og forankringen i Guds ord til å gå ut på kjærlighetens bærebjelke i tjeneste til å tjene nesten.

«Diakoni- et annerledes språk» (Wenaas 2001), uttrykkes som: «Kjærligheten er diakonien bærebjelke. Den vei som er den aller beste - 1.Kor.13.» Wenaas deler diakonien inn i tre arbeidsområder: Det allmenne, den organiserte og den spesialiserte diakoni (ibid: 7-9).

Begrunnelsen i domscenen i Matt. 25, peker ut tre sentrale innholdsmessige hovedoppgaver innenfor diakoni; Forebyggende, karitativ og profetisk. Det er i samsvar forslagene til arbeidsoppgaver i PFD kapittel 4 (Kirkerådet 2008: 15-24).

I Plan for diakoni 3. kapittel, er den diakonale kirkes oppdrag satt inn i en samfunnsmessig sammenheng i med ulike arbeidsformer. Deriblant gjennom et utstrakt samarbeid og en samordning av ulike tjenester, for å ivareta de grunnleggende verdiene i samfunnet. Det betyr at diakonien har et utover vendt blikk, til å legge til rette for samarbeidsformer gjennom kirkens aktiviteter og bidra til brobygging i samfunnet (Kirkerådet 2008:11-14). Det samsvarer med arbeidsmetoden for Det Lutherske verdensforbundet(LVF 2010). Diakoni handler om å se, bedømme og handle til å gjøre evangeliet i handling i den konteksten kristne lever i (LVF 2010:59-61).

Med dette bakteppet er dokumentet «Diakoni i Kontekst»(LVF 2010), med å samle trådene og gi perspektiv om en felles forståelse av diakoni. Diakoni rettes mot håpet og troen på kjærlighetens bærebjelke(LVF 2010:9). Den horisontale og vertikale dimensjon samles til felleskap gjennom forkynnelsen, gudstjenesten og tjenesten (ibid: 29). Det luthersk felleskirkelige arbeidsdokumentet forenes om visjonsordene forvandling, forsoning og myndiggjøring, for at diakonien kan kunne virkeliggjøres i ord og handling. *«Jeg har gitt dere et forbilde: Slik jeg har gjort mot dere, skal også dere gjøre»* (Joh.13.15).

Diakonitjenesten innebærer også vigslede tjenester. Anerkjennelsen av diakontjenesten på KM i 2011, gjør diakonen til en selvstendig og nødvendig tjeneste som står under biskopens tilsyn. Det er i samsvar med kirkens identitet og oppdrag. Det betyr at diakonien og diakonen samler tjenesten til en nødvendig og integrert del av kirken, som er sendt av den treenige Gud(Dietrich 2011:100-101).

Diakonitjenesten innebærer lederskap og ansvar for å fremme og virkeliggjøre diakonal praksis. I gravferdsuka er omsorgen for de etterlatte et uttrykk for nestekjærlighet. De etterlatte kan også trenge hjelp til å inkludere hele familien inn i felleskapet, der det kan være brutte relasjoner. Menighet og andre sørgende er en del av det store felleskapet, og diakonen kan være til hjelp med følge etterlatte ta kontakt om de etterlatte uttrykker ønske, men finner det vanskelig å ta kontakt. Vern om skaperverket kan settes i sammenheng vern om de etterlattes menneskeverd i situasjonen i gravferdsuka. Rettferdighet og verdighet er

gravferdens kjennetegn, og konkret kan det bety den enkeltes rett til en verdig død og gravferd. Diakoniens budskap kan være en oppgave diakonen/kirken har til formidle og snakke om den etiske fordring til eksempelvis institusjoner og gravferdsbyråer, og dermed tilkjenne og tydeliggjøre kirkens omsorgstjeneste både for levende og døde. Diakonien har et vidt nedslagsfelt i både kirke og samfunn, der nestekjærligheten er det etiske grunnmotivet (Johannessen 2009: 31).

3. 3 Diakonitjenesten

Alle er kalt til diakonal tjeneste gjennom dåpen, og bildet som tegnes av Jesu kropp i 1.Kor.12 gjør alle lemmer like verdifulle. Luther understreker at forpliktelsen i dåpen kaller alle kristne til tjeneste for Gud og nesten. Diakonien blir dermed det allmenne diakonat som en naturlig del av kristenlivet. Kallstanken stiller alle i lik posisjon, og ved å sitere Wingren fra et foredrag om diakoni « *Varje kristen är kallad til att vara diakon*» (Dietrich 2011:106). Det kan dermed forstås som «*at alle kirkens medlemmer har del i det allmenne preste- og diakondømmet*» (ibid:107).

Den ordinerte diakonitjenesten er en særskilt tjeneste som har sitt grunnlag i Apostelgjerningen 6.(Apgj. 6.1-7). Atle Sommerfeldt bruker uttrykket; «*Etablering en egen, kirkelig tjeneste*» i boken: *Tro til handling* (Sommerfeldt (red) 2012:32). De 7 som ble utvalgt til den første hjelpetjenesten, har gitt grunnlaget for det spesielle diakoniet. Diakoniens forankring i Guds visjon om omsorg for de nødstilte og fattige, gir diakonen konkrete oppgaver til å hjelpe de nødstilte, ha myndighet til å si ifra og ha felleskapet i troen på Jesus Kristus (ibid:33). Troen er en trygghet som er fundamental, for å begi seg ut i kallet /troens tjeneste. Jesus sa til apostlene: «*Jeg er gitt all makt..... Og se, jeg er med dere alle dager inn til verdens ende*» (Matt.28. 18-20). Sendebudet gjelder også for det spesielle diakoniet, men det tillegges er en særlig tjenesteordning.

Her er et utdrag fra vedtaket om diakonitjenesten på KM i 2011:

Diakontjenesten i Den norske kirke er en selvstendig og nødvendig tjeneste innenfor rammen av fellesskapet av tjenester i kirken, og den bygger på selvstendig teologisk grunnlag og forstås primært som en karitativ tjeneste. Diakontjenesten er en tjeneste som forutsetter vigsling. (KM 2011)

Dette understreker diakoniens fundament og betydning for at kirken skal kunne være kirke (Ef. 1.22-23 og 1.Kor.12). Dietrich uttrykker det slik: «*Alle mennesker er kalt til diakoni og det spesielle kallet til diakonitjenesten supplerer og utfyller hverandre. Begge er nødvendig for kirken* »(Dietrich 2011:105).

Vigslingen bekrefter diakonen Guds kall til tjeneste. Det indre kallet, kirken og menighetens kall bekreftes i vigslingshandlingen (Gudstjenesteboken del II 1994), og det gir myndighet i et større tjenestefelleskap. Diakonen står under biskopens tilsyn, og i tjenesteordningen gis diakonen rett til å forrette nattverd etter nærmere avtale med biskopen. Det er med å styrke kirken i dens diakonale identitet i tjenestefelleskap(Dietrich2011:109).

Tjenesteordningen for diakoner fra 2005 og diakonitjenesten i kirken, understreker diakonens forpliktelse for planer og prioriteringer som er gjort av menighetsråd og fellelråd(kirkelig råd). Det er arbeidsgiver som fastsetter hvilke tjenesteoppgaver som ligger i stillingen, men diakon, menighetsråd og prest skal kunne uttale seg ved endringer. Den faglige utførelsen av arbeidsoppgaven er diakonens faglige ansvar (Jordheim 2011:161). Vigslingen av diakoner gir mulighet til å forrette gravferd, mens nattverden kun kan gis ved soknebud(ibid:167).

Den diakonale tjenesten har en lang og betydningsfull tradisjon som ikke vil bli utdypet videre her, men omsorg for nesten har vært impulsen for det diakonale arbeidets utvikling. Det har bidratt til å skape «mer himmel på jord» for mange, og tradisjonen videreføres i vår tid i kirkens diakonale arbeid, verdibaserte stiftelser og organisasjoner. Den barmhjertige samaritan (Luk.10. 25-37), er ofte inspirasjonen til å gjøre evangeliet i handling, og det fordrer kompetanse og kunnskap om diakoniens mangfold og dimensjon. Det gir diakonen tilhørighet i et hellig fellesskap av flere tjenester i og uten for kirken.

3.4 Den Norske Kirkes identitet og oppdrag

Den Norske Kirke er en evangelisk luthersk kirke, og Den Norske Kirkes Bekjennelses-skrifter((Brunvoll 2010 12.opplag) har sitt grunnlag i Martin Luthers utforming om troen som forpliktelse og norm. «Bibelen alene» og «troen alene» førte fram til tilslutningen om Den Apostoliske trosbekjennelse, Den Augsburgske bekjennelse og Confessio Augustana(CA). Det er kirken lære og hva kristentroen går ut på. Paulus sier: En tro, en dåp, en Gud og alles Far...(CAVII).

CA har ledd som forteller om elementene og ordningene for vår kirke, og trosartiklene er med å tydeliggjøre kirkens trosgrunnlag. Det gjelder i særlig grad ved forvaltningen av sakramentene dåpen og nattverden. En hellig allmenn kirke har en tosidighet. Det er den kirke vi tro på og den kirke vi erfarer. I dokumentet «Kirkens identitet og oppdrag» gis det en tydelighet om hva kirken er, og hva den inviterer til (KM 2004).

Vigslede stillinger stiller krav til ansvar og lederskap. Verdibasert ledelse handler om organisatoriske handlinger til å motivere og mobilisere til å ivareta mål og verdier i organisasjonen (Aadland 20014:157). Gud er ledestjernen i visjonen for DNK som er med å gi mål og mening, og i vigslede stillinger er troen og løftet bidrag til å være en troverdig leder (ibid:10)

Kirken inviterer til gudstjeneste og andre kirkelige handlinger som dåp, konfirmasjon, vigsel og gravferd. Kirken rommer plass til livsoverganger og begivenheter, og gjennom ritualer og symboler har kirken ulike uttrykk til å ta imot mennesker i ulike situasjoner.

3. 5 Ritualer og symboler

Ritualer og symboler har en stor rolle og betydning det kirkelige landskapet, og det kan settes i sammenheng med livssyn, religiøsitet, åndelighet og det hellige (Danbolt og Stifoss-Hansen 2007:29).

Ritualer er en gjentakelse av handlinger som kommuniserer når det settes i sammenheng med symboler. (Danbolt 2014:24) Ulike uttrykksmåter og uttrykksmidler i forhold til tros- og livssyn har en stor variasjon i søken etter mening (ibid:29), og ritualer henger ofte sammen med livsoverganger (Danbolt og Stifoss-Hansen 2014: 205-206)

Ritualer er ikke nødvendigvis religiøse, men i kirkelig sammenheng har ritualer en viktig og stor betydning. Det felles handlingsmønsteret ved livets overgangsfaser, og det viser seg å ha stor betydning for livet videre etter et dødsfall (Danbolt og Stifoss- Hansen 2007:67).

Ritualet sett som goder, er med å sette situasjonen i en meningsbærende og meningsskapende fase, og synliggjøres ved at de involverte knytter band til ritualer og symboler gjennom hendelsesforløpet i gravferdsuka. Det er som et puslespill som sammenføres til å gi de sørgende noe å holde i, når smerten og sorgen er for stor. Kirken har plass til både glede og sorg. Det er endel av kirkens identitet og oppdrag.

Kirkerommet rommer mange rituelle virkemidler og symboler som det i dag er en lettere tilgang til, og ikke minst en økende bruk av. Deriblant symboler og rituelle handlinger som også flyttes ut av kirkerommene. Minnested eller spontanalter med lys og blomster på ulykkesstedet, viser at ritualene er i endring og utvikling (Danbolt og Stifoss-Hansen 2007: 37 og 113). I kirken er lystenning i lysgloben ved gravferd og lystenning i gudstjenesten (Kyrkjebladet for Skjåk og Nordberg 2015/1), med å vise at ritualene er viktig å formidle og invitere til. Ritualene er med å bekrefte livsovergangene. Ritualer kan være både konvensjonelle eller religiøse, men det er vanskelig å måle, for det skjer både i handling og ord. Ritualene er med til å hjelpe de som sørger.

For mange innebærer ritualene den virkelige starten på den følelsesmessige og tankemessige bearbeidingen av det som er skjedd. Samtidig gir de struktur til kaos, gir andre mennesker muligheten til å vise sin deltakelse og støtte, og medfører en samhørighet med dem som er tilbake (Dyregrov 1993: 78 i Danbolt og Stifoss -Hansen 2007: 70).

«Ritualer – hjertet språk» (Stifoss -Hansen 2001) tegner et godt bilde av et berøringspunkt om ritualenes funksjon, og hvordan sorg og savn griper om noe kroppslig.

- Ritualer er førstehjelp i kriser, som hjelper oss til å samle følelse og kan være ledd i en terapeutisk prosess. Ritualer har ord, men først og fremst hemmeligheter. Inne i hemmelighetene har ikke rasjonaliteten plass. La oss gripes av dem, ikke begripe dem. Ritualer lever av gjentakelse, av gjenkjennelighet (Stifoss - Hansen 2001:119).

Ritualene har forankring i religiøse sammenhenger, nasjonale lover og kulturell tradisjoner i samfunnet. Ritualenes funksjon har er ikke endret, men ritualene har endret seg i takt med tiden. Ritualer er handlinger og symbolspråk som kommuniserer, og de kan være et kraftsenter i livets overgangsfaser. Korset og lysets doble betydning er både død og livssymboler i kirkelig sammenheng (Danbolt 2002: 118-119). Det underbygger Danbolts begrep om at gravferdsuka er en begravelsesrite (ibid: 9). Det er et kraftsenter som omgir symbolene og ritualene i det som gjøres, sies og skjer. Alt fra stell av avdøde, utlufting, syning, lystenning og fram til det avsluttende minnesamværet på gravferdsdagen. Uken er full av symboler og ritualer, og gravferdsuka kan med rette kalles begravelsesrite. Ritualene har

vært og er utført av personer etter bestemte regler fra gammel tid, og enkelte er praktisert ved institusjoner og sykehus.

Bruken av ritualer og symboler ble særlig synlig 22.juli 2011, både innenfor og utenfor kirkerommene. Det fantes et sted å gå til og samles ved for alle, og det var et utstrakt samarbeid mellom kirken og samfunnet. Ulike tros- og livssyn var sammen i kaoset, og det oppstod en samlende effekt om det tente lyset, rosens symbol og andre ritualer.

Mye av ritualiseringen skjedde på «nye måter» med roser, lys, folkelige sanger og andre uttrykk fra kulturer som vanligvis ikke forbindes med kirken, men samtidig var mye av ritualiseringen relatert til gamle religiøse institusjonene i vårt samfunn og foregikk i og utenfor katedraler og ved hjelp av biskoper og prester (Danbolt og Stifoss- Hansen 2014:207).

Ritualer har en funksjon som favner og bygger bro mellom mennesker, og den har en lindrende og hjelpende funksjonen til å plassere og legge fra seg smerten. Symboler og ritualene kan ha en helende funksjon til å samle mennesker som sørger og har det vondt. Handlingsmønsteret ved 22.juli markeringene, kirkens allehelgensdag, trafikkofrenes minnemarkering og den allmenne gravferd er eksempler på ritualene og symbolenes funksjon. Kanskje det er dette vi trenger å bli minnet om? «*Den som ikke våger å dø, klarer heller ikke å leve. Den som ikke våger å leve, klarer heller ikke å dø*» (ukjent).

3.6 Sorgsamtalen

Samtalen er et redskap og en metode som handler om kompetanse og kommunikasjonsferdigheter for kirkens ansatte. Allerede i henvendelsen fra de pårørende, er kommunikasjonen ved mottakelsen et viktig grunnlag for hvordan de pårørende opplever kirken, og det gjelder også når presten kommer med dødsbudskapet på døra. «*Samtalen kan forstås som en del av kjærlighetens gjerninger. Det vil ikke være helt klare grenser for når omsorgen blir til sjelesorg*»(Okkenhaug 2006:42), og sorgsamtalen betyr diakonal omsorg med nærvær og omsorg, ved å lytte til de pårørendes fortelling. Det å gi mulighet og gi tid til

å lytte til for å kunne åpne opp for dele smerten, sårbarheten og det vonde for de pårørende beveger sorgsamtalen seg i retning av sjelesorg.

En samtale er mer en et språk, for sammen med de pårørende kan det være andre uttrykk av kroppslig og følelsesmessig karakter som kan gjøre samtalen vanskelig å gjennomføre. «*Når disse uttrykkene som er kroppslige, finner sted i andres nærvær, blir språk en sosial aktivitet*» (Anderson, Jensen (red) 2008:25). Det kreves å ha kunnskap og evner til å gi samtalen fruktbare mål i en dialektisk tenkning om berøringspunkter med oppmerksomt nærvær. Samtalen krever å kunne se og fange opp mer enn det verbale språket. Hjemmebesøket i «*avdødes stue*» (Dahl 1997:211) er med å hjelpe til å danne et bilde av avdødes liv i forberedelsen til minnetalen.

Hva er en samtale i det sårbare rommet mellom pårørende og en utenforstående? Sitatet som følger gir et eksempel på hva det første møtet med pårørende kan innebære, for møtet og samtalen har en hensikt og et mål om det er presten eller gravferdskonsulenten som er de første til å møte pårørende etter et dødsfall.

Samtalen kan da beskrives som et gjensidig gi-ta imot forhold, preget av overskudd og flyt osv. Preges av åpenhet for den Andre, å bære liv i hendene våre, er en forpliktelse til å ikke utnytte sårbarhet /overmakt (Bunkholt og Stifoss -Hansen 2005:33)

Den vanskelige samtalen ved sorg og død kan være krevende, og det er ingen klar fasit. Presten må vise finfølelse, kunne innstille og vise dannelses, sier P.A. Dahl (Dahl:1997:211). Død oppleves som katastrofe for mange, og den påfølgende tiden kan beskrives som en sjokktilstand. Det er et behov for omsorg som kan bekreftes ved å bli sett og snakke om tapet(ibid:209). Både den andres liv og pårørende situasjonen peker både på relasjonsetikk og samtale- kompetanse som en nødvendighet (Repstad 2007: 50). Taushetsplikten er underforstått i alle sorgsamtaler som kirkelig ansatte har.

To rom av før og nå, fylt med sorg og glede, bringer gravferdsuka hendelser av praksis og menneskelige opplevelser til et viktig element i sorgprosessen. Sorgsamtalen har en retning som de gjenlevendes fortelling om avdøde og spørsmålene som stilles om dem selv har en

trøstende virkning. P.A. Dahl siterer Henri Nouwen i boken «Å reise seg etter en rystelse: «Nevn ofte hans navn, og i lang tid. For hver gang vi nevner de dødes navn kan vi høste frukter av deres liv» (Dahl 2011:21).

Forholdet som oppstår i det første møtet, er en form for utforskning som krever bevissthet om hvilken rolle og arena en er i forhold overfor de pårørende. En bærebjelke tuftet på trygghet og tillitt krever tilstedeværelse av «seremonimesterne», for her legges alt til rette i forarbeidet i gravferdsuka. Det stiller krav til en relasjonsetisk kompetanse til å møte personlige situasjoner(Dahl 1997:211). Hvordan kan man være profesjonell og samtidig være medmenneskelig? Planleggingen til samtaler bør ha en ramme for de praktiske forberedelsene, men det er kanskje nettopp samtalekompetansen og hvordan spørsmålene stilles det mest krevende. Profesjonskompetans, personlighet og ferdigheter har betydning for hvordan kontakten opprettes til og la forholdet kunne utvikle seg. (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:48). Trosidentiteten og personligheten vil kunne skinne igjennom. Diakoni har et annet språk om evangeliet i handling, og det innebærer også samtalekompetanse.

Kommunikasjonsplattformen og kjerneverdierne for DNK, ligger som forutsetning for alle kirkens tjenester(KM 2006). Det er med å ivareta den etiske fordring i møte med alle mennesker på kirkens vegne. Det er kappen som skal skape tillitt og trygghet for pårørende og alle kirkens medarbeidere.

Tid nok til å snakke sammen og ikke minst fortelle, er sorgsamtalens viktige utgangspunkt. Det er sorgbearbeiding i sin første skjøre fase(Dahl:1997:209). Sorgsamtalens retning har presten forberedt, men prestens egenskaper og evner til lytting krever tilstedeværelse til å fange opp signaler mot tro og håp. De store livsspørsmålene om mening med livet og hvorfor skjedde dette oss, krever å være aktivt lyttende for å finne en vei i kaoset sorgen ofte gir. Samtalens mål overfor de sørgende er å søke å frambringe håp og et lysglimt om et liv etter. Samtalen beveger seg fra her og nå, hvor før har vært, og etter er framtiden. Sorgsamtalen er i en søken om en livsfortellingen til avdøde, og å kanskje kunne finne en kime av tro. Det kan være en kraft til å gi håp i sorgen. Det er de gjenlevendes fortelling som fortelles, og det danner grunnlaget for minnetalen (ibid: 210-212).

Inge Lønning skriver i artikkelen «Der alle veier møtes» (Kirke og Kultur 2007), om bekymring for enkelte punkter i alminnelige bestemmelse for gravferd fra KM 2002. Hans

uttrykker særlig bekymring for bruken av direkte tale i minnetalen, og at medvirkning av de sørgende i minnetalen kan bli en personlig biografi. I tillegg uttrykker han bekymring for hvordan medbestemmelsen, kan føre til at den gudstjenestelige karakteren kan miste mål og mening og stille forholdet til Gud i annen rekke(Lønning 2007:12 og 15). Den mellom-menneskelig relasjonen er over, derfor er gravferdsgudstjenesten i Guds nærvær sammen med de sørgende. Formidlingen som skjer i sorgsamtalen har til hensikt å gi er håpet grobunn for livet videre.

Sorgsamtalens retning mot forberedelse av gravferden, er et steg som kan være vanskelig når de pårørende blir spurt om å bidra eller har spesielle ønsker. Da er det godt å kunne si at det kan vi vente med og ta seg tid til å tenke seg om. Av og til kan en oppleve at livsfortellingen er skrevet av avdøde selv, og det kan ha sitt utspring i annonsekampanjene til gravferdsbyrået Jølstad om å skrive minnetalen selv. Det kan medføre at de pårørende ikke får fortalt om avdøde, derfor er sitatet P.A. Dahl (Dahl 2011:21) henviser til, viktig for at sorgen kan være en skapende prosess. Diakonien tjenestefunksjon har til hensikt å kunne formidle og ha kunnskap om hva som kan lindre smerten og sorgen.

4. METODE

I dette kapitlet vil jeg gi en innføring i hvordan arbeidet med oppgaven har vært gjort, og hvordan metodevalg har vært med å gi informasjon til problemstillingen. Det innebærer å gi en beskrivelse av hvordan datainnsamlingen har foregått, og hvilke metoder som er benyttet. Jeg har forsket praksisnært, og det kan være en utfordring i forskningsarbeidet som jeg vil si litt om. Det betyr at de etiske retningslinjene og forskningsarbeidet validitet og reliabilitet vil måtte grundig begrunnes.

4.1 Valg av metode

Problemstillingen styrer ofte metodevalget. I samfunnsvitenskapelig metoder er tilnærmingen til problemstillingen et viktig valg til å få fram det egentlige. «*Data er noe vi skaper, og utgjør bindeleddet mellom virkeligheten og analysen av den*»(Johannessen, Tufte og Kristoffersen: 2010 4.utg:42 og 59).

Jeg bruker kvalitativ metode, for å komme tett på både situasjonen og informantene. Det er et forsøk på å komme fram til en bredere forståelse av det som observeres, og deretter stille sentrale grunnlagsspørsmål for å holde fokuset mot problemstillingen. Det fordrer dermed kvalitativ forskning, men det kan være en fare ved å la seg involvere for mye eller bli for personlig (ibid:45).

I kvalitativ forskning er samspeilet mellom å være objektiv og subjektiv. Det er krav for å kunne gjennomføre samfunnsvitenskapelige undersøkelser (Grønmo 2004:25).

Derfor krever empiriske undersøkelser om å sette seg selv til side og ikke være forutinntatt. Her kan erfaring og kunnskap fra eget liv, være informasjon som kan tilsløre, derfor kan en anse forskning som er en kreativ prosess til å få fram det egentlige. Intervjuguiden blir et viktig holdepunkt i intervjusituasjonen, der observasjonene i forkant, kan være med å gi et godt grunnlag for spørsmålene til intervjuguiden (Repstad: 2007:78).

En fyldig intervjuguide betyr å kunne få til et betydelig innblikk og overblikk om problemstillingens tema, men samtidig hele tiden stille spørsmål til seg selv om validitet. Det kan i videste forstand være et gjensidig møte mellom intervjuobjektet og intervjueren, men det krever å kunne skille mellom profesjonalitet og ikke profesjonelle samtaler. Intervjuene kan på en måte være gjensidig hjelpende samtale når det gjelder spesielle følsomme og/eller

sårbar tema (Bunkholt og Stifoss- Hansen 2005:34). Et eksempel er læringen som skjer i sorgsamtalet, eller praksisen som noen gravferdsbyråer praktiserer gjennom metoden learning by doing (jolstad.no).

Hvilke spørsmål er viktig å stille, og hvordan stilles spørsmålene, blir en viktig erfaring for den profesjonelle samtalen. I alle typer samtaler gjelder det å skape tillitt og trygghet i intervjusituasjonen, og i særdeleshet overfor med mennesker som er i en sårbar situasjon som blant annet skjer i sorgsamtalet. Det metodiske forarbeidet skjer gjennom å bruke sansene og å bekrefte hva informanten egentlig sier og mener. Det handler om å være ekstra oppmerksom og tilstede, og det er en nødvendighet for å gi validitet til problemstillingen (Repstad 2007:89).

4.2 Gjennomføring

I forundersøkelsen undersøkte jeg om det var mulig å få tilgang til data og mulige kontaktpersoner ved å sende mail, bruke nettverket jeg har i kirken og nettsider fra gravferdsbyråer. Svarene var stort sett positive, derfor fikk jeg også mulighet til og både observere og forta intervjuer i praksisperiodene i masterstudiet. Problemstillingen var ikke endelig, og vinklingen var utydelig i startfasen i 2011.

Forskningen har vært rettet mot gravferdsbyrået og kirkens ansatte. Jeg har vært observatør i flere gravferder i praksisen i diakonistudiet, og på bakgrunn av observasjonene har intervjuguiden blitt utformet. Det har vært en berikelse å få være observatør i praksisen i gravferdsuka, som har gitt grobunn til å komme tett på handlingene som skjer. Mange kontakter har blitt tilknyttet i praksis, derfor har tilgangen på å finne villige informanter ikke gitt vanskeligheter. Informantene kommer fra fire ulike fylker i Sør-Norge. (Vestfold, Oslo, Oppland og Nord-Trøndelag)

4.3 Utvalg av intervjuobjektene

Det er intervjuet 10 kirkelige ansatte og 4 fra gravferdsbransjen. Utvelgelsen av kirkelig ansatte har vært både oppsøkende, ved å kontakte noen jeg kjente til fra tidligere arbeidsforhold og i fra prostiet der jeg arbeider nå. Det betyr at både bymessige strøk og landsbygda er representert, og alle prestene har erfaring fra storbyer. I utvelgelsen av

informanter i gravferdsbransjen var oppsøkende, men en hadde jeg hatt kontakt med i arbeidet som kirketjener. Sammensetningen av informantene er en fra landsbygda, to fra storbyer og en fra en mindre by.

En fra gravferdsbransjen har ikke vært tilsluttet BNF(Begravelsesbyråenes Forum Norge nå Virke Gravferd). En av de intervjuede er kontorkonsulent og har ikke arbeidet som gravferdskonsulent. Den andre har 40 års erfaring, men arbeider nå med ledelse innen gravferdsbransjen. De neste to driver gravferdsbyrå med under 5 ansatte. Sammensetningen av intervjuobjektene i gravferdsbransjen mener jeg skal kunne begrunnes til å kunne gi både et overblikk over hvordan gravferdsbransjen arbeider og samarbeider med DNK. Det skal også kunne være med å belyse tenkningen om rollen gravferdsbransjen har i forhold til pårørende og kirken.

Videre har jeg intervjuet tre diakoner, hvorav den ene er presteutdannet. Den ene av diakonene har forrettet gravferd i en periode, da bygda manglet prest. Den andre har fast klokkertjeneste ved de fleste gravferder, og den tredje deltok sjelden i gravferden. Alle diakonene arbeider mest med sjelesorg og sorg, men de deltok ofte når det var gravferd for en av «deres».

De fem prestene som er intervjuet, har ulike utdanningssteder, ulik erfaringer og stor bredde i alder, men de har alle arbeidet som sokneprester i både store og små menigheter. Gravferd og sorgsamtalen er en oppgave de er godt kjente med, men ingen arbeider i dag i storbyer..

Andre kirkelige ansatte er 2 informanter som arbeider på administrasjonssiden ved to ulike kirkekontor. De arbeider mye på informasjonssiden, men de har mottakelsen av de pårørende. De fyller ut skjemaer og gjør avtaler med presten som en del av sitt arbeid.

På bakgrunn av både praksis i studiet og intervjusituasjonen, hadde to av prestene spurt de pårørende om å ha med en diakonistudent som observatør i sorgsamtalen. Det har medført at jeg har vært observatør i 4 sorgsamtaler sammen med 3 prester og en diakon i to landsdeler. Meningen har vært å lære å bli kjent med rolleforståelse, omsorgsperspektivet og samarbeidet med pårørende ved sorgsamtalen. På denne bakgrunnen ble det en prosess til å stadfeste temaet i problemstillingen.

4.4 Utvalget

Problemstillingen i oppgaven i 2012 var:

«Hvordan kan begravelsesbyråets og kirkens ansatte møte og ivareta de pårørende i gravferdsuka?»

Det ble utgangspunktet for intervjuguiden i den tidlige fasen av masteroppgaven. Ved gjenopptakelse av oppgaveskrivingen, har revurdering av problemstillingen gjort den mer avgrenset og tydeligere. Ny problemstilling:

«Hva vil det si å være en tydelig og tjenende kirke i gravferdsuka?»

Jeg har foretatt i alt 14 intervjuer. 4 er intervjuet fra gravferdsbransjen og 10 fra kirken. 3 er diakoner og 5 er prester, men det kom et tillegg av 2 intervjuobjekter på administrasjonssiden i kirken i 2015. De to sistnevnte arbeider på to ulike kirkekontor, hvor en er på landet og den andre i småby. Det har betydning for å få et mer helhetlig bilde om kirkens praksis, og for å gi kirken et bredere undersøkelsesgrunnlag i gravferdsuka. Pårørende som kommer til kirkekontoret for å melde dødsfall, blir ofte møtt av kirkesekretæren eller kirkevergen.

Informantene har i forkant blitt informert om taushetsplikten og anonymisering av sted og kjønn, men at yrkesgruppen de tilhører vil være synlige og betegnet som andre kirkelig ansatte, diakon 1, gravferdskonsulent 1, og prest 1, osv. Stedsangivelsene vil i tillegg være blandet sammen, slik at hverken fylke eller sted vil kunne spores. Tilhørigheten til by eller landsbygda vil kunne komme fram av intervjuene.

I de fleste intervjuene har det vært brukt diktafon, som er transkriberte etterpå. All informasjon har blitt slettet etter bruk, og besvarelsene har deretter blitt anonymisert, sortert og kategorisert i forhold til emnene i spørsmålene. Enkelte av spørsmålene var kun rettet mot en yrkesgruppe, og noen av informantene svarte på flere spørsmål samtidig. Intervjuguiden har generelle spørsmål om valg av yrke og hvilke egenskaper de mener er viktige for å arbeide tett på pårørende, død og gravferd. Videre er intervjuene kategorisert i yrkesvalg, det første møtet, medvirkning og samarbeid. Avslutningsvis har spørsmålene dreid seg om tradisjoner, tidsaktuelle tema, og endringer innenfor gravferder.

I forbindelse med praksisen i studiet spurte jeg om å være observatør i sorgsamtalen. Det ble et tankekors for to av prestene, men de kontaktet familiene, og de spurte om det var mulig å

ha med en student som observatør. Den ene familien ga tillatelse til det, på den betingelsen at jeg kom i gravferden. De opplevde det som viktig at jeg fikk med helheten, og de ga uttrykk for at erfaring ga trygghet både til den som kom til sørgesamtalen og til dem selv. Den andre familien svarte ubetinget ja. Pårørende, sørgende eller etterlatte vil være en samlebetegnelse, og informasjonen om pårørendegruppen er stort sett hentet fra bøker, egen erfaring og fra tilfeldige samtaler.

I observasjonene fra praksis, har samtalen med informantene blitt en form for refleksjon over egen praksisen som de har uttrykt at det har vært til gjensidig nytte. På landsbygda forkommer det samling i kirkestua av kirkens ansatte etter gravferden. Gravferden er på en måte avslutningen på arbeidsforholdet for gravferdsbyrået, mens kirken ofte vil fortsette å ha kontakten rundt avdødes gravsted eller sorgarbeidet for de etterlatte. Enkelt sagt kan det kalles debriefing, før man skilles etter gravferdsseremonien. Det samme kan sies om minnesamværet som prest/diakon ofte blir invitert til.

4.5 Metodekritikk

Utvalget av informanter har vært oppsøkende, og utvalget av de fleste informantene er blitt knyttet til praksis i diakonistudiet. På den måten har det lagt seg naturlig til rette personer som kunne være informanter. I det samme momentet har det vært enkelt å si ja til alle, for problemstillingen var svært uklar på det tidspunktet. Det er også et faremoment ved å kjenne informantene for godt og dermed være forutinntatt. Derfor har jeg gjort et utvalg fra flere landsdeler og fra både bymessige strøk og landsbygda, for å kunne gi et overblikk over bredden av praksisen i gravferdsuka. Et eksempel er at det sjelden forkommer gravferder uten noen til stede på landsbygda, mens det i byene er flere. Det hadde blitt en mye mer omfattende og tidkrevende forskning, hvor storparten av informantene ville måtte være fra byene.

Prestene som er intervjuet har arbeidet både i byen og på landet, men ingen av informantene arbeider i dag i storbyen. Det er et metodekritisk punkt, for arbeidet som «byprest» ville kunne gi annet og mer nyansert bilde til problemstillingen. Gravferdsbransjen er også større i byene, men i oppgaven er kirken hovedfokuset.

Kildekritikk er et annet kritisk punkt om hensikten som kan vurderes inn normativ eller beskrivende kognitivt (Repstad 2007:105). I oppgaven har begge deler en viktig funksjon for å få fram det praksisnære, som særlig kommer fram i presentasjonen av intervjuene.

Problemstillingen ville blitt annerledes om materialet var hentet kun fra bøker og tidsskrifter, mens de pårørendes stemme kun er innhentet fra bøker.

Et annet metodekritisk punkt, er at problemstillingen ble endret, men at den fikk en tydeligere avgrensning. Spørsmålene i intervjuguiden har hele tiden vært rett mot temaet om diakoni og tjeneste i gravferdsuka.

4.6 Reliabilitet

Reliabilitet har med nøyaktigheten og påliteligheten av det innsamlede materialet.

(Repstad2007:134) Materialet er en gullgruve og en bekreftelse som må tas på alvor, for å gi materialet troverdighet (ibid: 135). Transkripsjonen av det innsamlede materialet er en konkret omdanning av muntlig samtale som har vært brukt i tillegg til notater. Det har vært et viktig grep for å sikre reliabiliteten på best mulig måte (Kvale, Brinkmann 2009:192).

Reliabilitet har med hvor nøyaktig det innsamlede materialet er, utvelgelsen, måten det er samlet inn på og hvordan det er gjennomarbeidet (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010:40).

Gravferd er noe de fleste kjenner til på en eller annen måte, eller kanskje en har måttet ta hånd om som pårørende. Det kan derfor ha fargelagt intervjusituasjon, og svarene som er gitt. Det er den vanskelige oppgaven å være objektiv om et sårbart emne som gravferd kan være (Repstad 2007:39).

4.7 Validitet

Om det innsamlede materialet skal ha noen verdi, er respekten for hva informantene egentlig har svart. De er den viktigste kilden som må tillegges gyldighet for å ha validitet (ibid:114).

Gyldigheten og troverdighet om noe kjent, gjør at vi kan stille spørsmålet om det er sant, selv om det kun er en informant som forteller om en spesiell hendelse eller et fenomen (ibid:135).

Et eksempel fra gravferdsbyrået. Gravferdskonsulenten som låser seg inn i kirken og betjener

oppgaven en kirketjener skulle ha gjort under gravferden. Bakgrunnen vet vi ikke med sikkerhet ikke. Jeg kunne også ha latt være å intervju gravferdsbyråene, og lagt mere vekt på kirkens ansatte som eksempelvis kirketjenerne.

Samtidig er også bruken av sitater med å få fram det praksisnære på en god måte, og det forutsetter anonymisering. Fortolkningen av materialet er en prosess innenfor den hermeneutiske sirkel eller spiral (ibid:121). Meningsforståelse til å få et helhetlig bilde, handler om en pågående reflekterende prosess av empiri og teori (ibid:122). Det betyr at funnene må settes i sammenheng med teorien, for å kunne danne et så sant bilde som mulig av praksisen. Lokale gravferdstradisjoner er ikke et tillegg, men det er en del av helheten i gravferdsuka.

Andre undersøkelser om samme tema kan bidra til å bekrefte validiteten. Det ser ut til å være forskjeller i praksisen om bruken av gravferdsbyråene i større byer enn på landsbygda. Forskningsrapporten fra Diakonhjemmet Høgskolesenter: *Begravelsesbyrået bedre enn sitt rykte – presten ikke så verst hun heller* (Tanggaard 1992), var et samarbeid med begravelsesbyrået Jølstad som ble foretatt på begynnelsen av 90-tallet. Den gir et bilde av pårørendes erfaringer og opplevelser med gravferdsbransjen.

Vinklingen fra prestens beskrivelse om gravferdens gang og erfaringer i møtet med de sørgende før og etter gravferden (Danbolt 2002), kan være med danne et bakteppe til å kunne gi en mer nyansert beskrivelse av gravferdsuka. Endringene innen kirken har økt arbeidsmengden og tidspresset på prestene, mens diakonene i mindre grad forretter gravferd.(Rudrud 2012) Validitet betyr å ha ulike innfallsvinkler til å se på funnene og teorier.

5 Presentasjon av funn fra intervju og samtaler

For å kunne drøfte problemstillingen, er en presentasjon av funn med å begrunne problemstillingen: Hva vil det si å være en diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka? Problemstillingen intervjuobjektene har blitt stilt ved utgangspunktet av oppgaven i 2012, var under følgende problemstilling: «Hvordan kan begravelserbyrået ansatte og kirken møte og ivareta de pårørende i gravferdsuka?» Det er ikke foretatt nye intervju i forhold til den nye problemstillingen.

Funnene er kategorisert i generelle spørsmål, det første møtet, medvirkning, samarbeid og andre spørsmål om gravferd. (Intervjuguiden, se vedlegg 1) Enkelte sitat er skrevet i kursiv, for å få fram informantenes stemme på en tydelig måte. Alle informantene betegnes med tittel eller ansatt, og de er nummerert som prest 1, 2, 3, diakon 1, osv. Det er i alt foretatt 14 intervjuer.

5.1 Generelle spørsmål

5.1.1 Hvorfor har du dette yrket? Hvilke egenskaper anser du som de viktigste for å arbeide i kirken?

Kirkens ansatte

Prest 1 nevner kallet som ikke slapp taket, og det samme gjør *prest 3* og *4*. *Prest 2* svarer at han ikke vet helt om hvorfor. «*Det ble formet et bilde som ikke ville ta slutt*» (*prest 2*). Jeg ønsket å arbeide mennesker og gruer meg til å slutte. Det er et privilegium å være nær i glede og sorg. *Prest 5* svarer at det ikke var noe reelt valg men en forventning fra foreldrene. «*Om jeg skulle velge i dag hadde jeg valgt presteyrket, for det å arbeide med gjensidighet og håp er livsbejaende. Det er å si ja til livet, på en måte*» (*prest 5*).

Diakon 1 svarer at utdannelsen av diakoner i «gamle dager» ga tre yrkestitler; Sykepleier, sosionom og diakon. *Diakon 2* og *3* svarer at omsorgen for nesten ble for viktig.

Kallet til å ha omsorg for nesten, bekrefter alle diakonene som begrunnelse for yrkesvalg. Kallet svarer også 3 av prestene, mens de to andre har vokst inn i presterollen. De to andre kirkelige ansatte sier at det var helt tilfeldig, men at de ikke helt visste omfanget av

arbeidsoppgavene i stillingen i forhold til gravferd. Opplæring, kurs og erfaring har vært en læringskurve.

5.1.2 Tilleggsspørsmålet om egenskaper.

Prest 3 svarer at: «*Det lå i sakens natur om å tro på en treenig Gud*». *Prest 2* svarer at «*evnen*» kom med troen. «*Jeg fikk øynene opp for at jeg kunne og måtte følge i Jesu fotspor. Yrkesvalg og troen henger for meg sammen, for at jeg kan være meg. Resten kom av selv*» (*prest 2*).

Alle prestene peker på utdannelsen og praksisen i studiene har utviklet egenskapene. Det å bli bevissthet om seg selv, egne empatiske evner og ikke minst at kommunikasjon er noe som kan læres.

Diakon 1 svarer at evnen til empati og ikke minst å lytte, er den viktigste egenskapen i møte med alle mennesker. *Diakon 2* svarer at gjennom erfaringen fra utenlandsopphold bekreftet at: «*Jeg hadde mot til å tåle å våge å møte alt. Død, sorg, nød og sult har utrustet meg til diakon*». *Diakon 3* svarer at i møtet med mangfoldet av mennesker i ulike situasjoner, har bekreftet diakonen som leder. «*Det å kunne ta ansvar og skape håp gjennom handling til å gjøre en forandring for andre*».

Alle kirkelig ansatte har lagt vekt på dannelse, medmenneskelighet, kommunikasjonsevner og å være seg selv. «*Alt det vi er, og det vi tror på, vil skinne igjennom*» (*kirkelig ansatt 1*).

Gravferdsbyråene

Gravferdskonsulent 1 ønsket å arbeide og utvikle organisasjonen innen ledelse og personalutvikling. Arbeidsstedet var ikke det viktigste, men å arbeide for å levere best mulig. Utviklingen og ledelsen i skoleringen av gravferdskonsulentene, er å tenke på at verdibasert ledelse har to tanker. Personalansvarets praksis og rolleforståelsen overfor samarbeidspartnerne, og i det praktiske arbeidet for å levere best mulig kvalitet til kunden. «*Vi ordner alt*» var et vanlig uttrykk for gravferdsbransjen, som i dag kan oppfattes negativt.

Om egenskaper, sier *gravferdskonsulent 1* at Jølstadskolen har 3 moduler for opplæring av gravferdskonsulenter. Gravferdskonsulent er ingen egen profesjon, og den rekrutterer fra

mange forskjellige profesjoner. En tid hadde vi prest for å bli skolert på sorgbearbeiding og debrifing. Prinsippet er å ha den daglige arbeidssituasjonen som klasserom. «Skolen er tenkt som et kretsløp i stadig endring og utvikling. (Julsrud 2006:107) «Learning by doing» og erfaringskompetanse er vår vei, og det er helt i tråd med grunnleggerens tanker.

Verdiforankring er at;

Våre medarbeidere er den eneste ressursen. Våre kunder er i en livssituasjon hvor de trenger medmenneskelighet, varme og trygghet, og det er det bare enkeltmennesker som kan gi dem (ibid:108).

Gravferdskonsulent 2 har bred og lang bransjeerfaring, og svarer at yrkesvalget skjedde helt tilfeldig. Det var ingen offentlige krav, men personlig egnethet som var viktig. Det er et spesielt yrke som ikke har noen formell kompetanse, men kursvirksomhet om etikk er en nødvendighet. Egenskaper alle må ha, er evnen til å lytte, vise empati, ikke gå inn i pårørendes sorg, men å kunne identifisere den enkeltes behov (Gravferdskonsulent 2).

Gravferdskonsulent 3 overtok firmaet som hadde vært i familien i en årrekke. Gravferd var en del av barndommen, «så en kan si at oppveksten og arven har ført til yrkesvalget som gravferdskonsulent» (Gravferdskonsulent 3). Egenskapene har vokst seg til gjennom kontaktene med de pårørende, og opplæringen har fulgt med arven og oppveksten.

Gravferdskonsulent 4 svarer at relasjonen til de pårørende ikke er helt ekte, men gjennom samtalen eller lyttingen, blir det mulig å foreta en «teknisk» undersøkelse om hvilke tjenester de ønsker. Det er enklere når avdøde er i hjemmet, for da er det tydeligere gjøremål. Det kan være problematisk å gi slipp på avdøde for enkelte pårørende, og da er det godt å ha noe konkret å arbeide med. Men det er hjelpen som er den viktige, for at de pårørende skal få grep om livet igjen. Hvem er du nå? Enke, enkemann osv. Det er med å bevisstgjøre i sorgprosessen. De menneskelige sidene er der, men en setter seg selv til side.

Alle gravferdskonsulentene bekrefter at hjemmebesøk kan være krevende med å sette seg selv til side, men at oppgavene i forhold til avdøde er viktig å få gjort. De legger i til at gjennom organiseringen av gravferdsbransjen i Virke Gravferd, kommer det informasjon og kurs som er relevant for bransjen. De skal være livssynsnytrale og har kjennskap til alle religioner, men at alle skal få samme respekt og hjelp.

5.2 Møtet

5.2.1 Det første møtet

Kirkens ansatte

Prest 1 legger vekt på å være forberedt mentalt, for å kunne gi støtte til de pårørende. Det gjelder særlig ved små barns død. Da er det ikke lett å komme med en forberedt mal, og tiden det tar kan være til hjelp. Om det er skolebarn, er det mange flere involverte på en helt annen måte. «*Presterollen sprenger grenser langt utover det normale, og da er det godt med samarbeid med flere. Kriseteam er alfa og omega*» (*prest 1*).

Prest 2 arbeider som prostiprest og får melding om sorgsamtale på e-post eller telefonen. «*Jeg kjenner ikke pårørende, og er en fremmed som kommer i et bestemt ærend*» (*prest 2*). Det er forskjell på den nærheten en sokneprest får. De pårørende må ofte forklare og fortelle mer utfyllende, og det første møtet tar lenger tid. Det er den eneste måten til å kunne danne et sant bilde av avdøde, og de pårørendes situasjon. Det kan også være eneste gangen jeg snakker alene med de pårørende, for eventuell oppfølging er overlatt til det lokale kirkekontoret. Her kan oppfølgingen være mangelfull p.g.a. for lite ressurser. «*Diakoner er mangelvare, og det samme gjelder klokkertjenesten. Kirken trenger dem mer enn noen sinne*» (*prest 2*).

Prest 2 sier det er ille at blomster kastes etter bisettelse. Det er sårt å gå forbi søppelkassene ved krematoriet kort tid etter seremonien, å se alle de flotte bårebukettene. En plass *prest 2* var i tjeneste, ble blomstene tilbudt de pårørende, men de ønsket at noen andre skulle ha glede av dem. Det ble for sårt. De ble kjørt til eldresenteret, hvor personalet ordnet buketter. Neste gang *prest 2* hadde bisettelse, avtalte *prest 2* med de pårørende om at kanskje blomstene kunne komme andre til glede. Det ble godt mottatt, og det er blitt et punkt på min mal ved sorgsamtalen. «*Men det handler om skjønn, for det er et privat initiativ*» (*prest 2*).

Prest 2 har arbeidet i alle landsdeler og svarer at det første møtet er noe helt annet på landsbygda. En kommer tettere på de pårørende og får opplevelsen å ha fått gjort mer sorgarbeid. Enkelte steder er det lange avstander, og det kan ta litt tid før en kommer fram. Da hender det at gravferden er dagen etter det første møtet, og det kan være at mye av det første møtet planlegges mye pr. telefonen. Det kan kjennes sårt, men det er mye forståelse og gode

naboskap mange steder. *Prest 3* bekrefter noe av det samme, men at det i mangel på prester mange steder i nord i landet har kirken og lokalsamfunnet/frivillige et godt samarbeid.

Opplevelsene ved store ulykker og minnegudstjenester har satt dype spor hos flere av informantene. Kirken er god på sorg, for den har plass til alt livet rommer. Det er ikke terapi, eller medisin vi tilbyr, men en prat. Kirken har et språk til å snakke om liv og død. Dåd og tragisk død er stor motsetninger, og det kan gjøre det første møtet vanskelig, meningsløst og uoverkommelig. Sorg og trøst går hand i hand mot det uunngåelige; forberedelsen av gravferden. *«Det skjer ikke på kontoret, men like gjerne i hjemmet, i kirken eller ute i naturen. Det er slik kirken kan ta imot alle, og kirken kan være annerledes rom»* ((prest 1).

Prest 4 forteller om et sted hvor gravferdsbyrået hadde forberedt alt, og de hadde avtalt de pårørende om når sørgesamtalen skulle finne sted. Da opplevde *Prest 4* å kjenne seg forbigått i en viktig fase, men det er de pårørende som bestemmer. De pårørende hadde ventet lenge på døden, og de hadde undersøkt på gravferdsbyråene på nettet. *«Det var jo så enkelt. De hadde forberedt alt sammen med byrået. Det var kun gjennomgangen av gravferdene og skriftetalen som var aktuelt»* (prest 4). Sorgen var kommet langt, og de trengte ikke presten til enn annet enn gravferden.

Prest 4 svarer at presten ikke skal ha noe betaling. Kirketjeneren ordnet med kisten, og lokalsamfunnet har en rutine som fungerer.

Vi savnet ikke begravelserbyrået. Gravferden skapte fellesskap. Folk hjalp hverandre, og det var billigere. De pårørende trenger ikke bruke byrå, men det er en uvitenhet om at det går an uten byrå (prest 4).

Prest 4 sier at det kan bli en form for bindende kontrakt, når en velger å kontakte et gravferdsbyrå. Det handler mye om økonomi, og det kan komme skjevt ut for noen. De kan handler over evne, om ikke byrået holder igjen.

Prest 5 peker på maktposisjon presten kan ha, når en kommer på kirkens vegne. Før kunne presten bestemme mer, men nå har møtet et klart formål om å klarlegge gravferden sammen med de pårørende. Det unnlater ikke å gi omsorg, for det skjer automatisk i den rollen presten har. En trøster som kan snakkes med, men det forutsetter at kontakten er der.

Prest 5 understreker at det er godt å ha en mal og et formål som de pårørende vet om, men at det kan være vanskelig å finne ut av hva de pårørende kan bidra med. Følelsene tar ofte så stor plass, derfor er tid en viktig faktor til å kanskje finne noe konkret å fokusere på. Ritualer må ikke nødvendigvis praktiseres i kirken. Det kan være til hjelp å lage et lite «minnealter» i stua med et bilde og et tent lys, for å komme i gang med sorgarbeidet og samtalen. Samtalen i hjemmet er å fortrekke. Det har forkommet at eldre gjenlevende ektefelle har kommet alene på kontoret dag tid, for de ønsker ikke å ikke være til bry for resten av familien. Det kan ha uheldige følger for medvirkningen i gravferden, når det kunne vært flere pårørende å spørre. I etterkant av det første møtet, har det kommet frem ønske om medvedvirkning i gravferden. Det er godt å oppleve at familien snakker samme (*Prest 5*).

Det var kun *diakon 1* som hadde hatt vært på det første møtet, da de manglet prest på stedet i lang tid. *Diakon 1* hadde tillatelse fra biskopen fra gang til gang. *Diakon 1* svarer:

Jeg kommer til et sorgens hus i et særskilt oppdrag, og det kan være en måte å ivareta både de pårørende og meg som ansatt. Jeg forlater sorgen hus med et tydeligere oppdrag frem mot gravferden. Samtalen har gitt et tilfang til å velge tekster fra gravferdsliturgien som stemmer med, eller passer i forhold til minnetalen (*Diakon 1*).

Når et dødsfall er meldt, tar jeg umiddelbart kontakt med de pårørende for å avtale tid. Primært foregår sorgsamtalen i hjemmet, noe *diakon 1* anser som svært viktig. Om samtalen foregår i hjemmet til avdøde, forteller ofte bilder og gjenstander noe som familien kan ta tak i om samtalen stopper opp. Det går an å stille spørsmål, som gjør at de pårørende kan hente fram et minne eller en episode fra avdødes liv. De pårørende har vanligvis ordnet alt det praktiske på stedet, derfor har sorgsamtalen fokus på avdøde og de etterlattes situasjon. Vi har en gjennomgang av gravferden, hvor de pårørende blir spurt om hva de vil delta med.

De andre kirkelig ansatte forteller om mottakelsen som starter med kondolansen ved døren, før de går inn på et av kontorene. Noen ganger tilbys de kaffe eller noe annet å drikke, og da er det godt at vi er flere på kirkekontoret som kan være til hjelp.. Inne på kontoret forteller de pårørende ofte uoppfordret om det som har skjedd, og hva de ønsker og trenger hjelp til. Om det er prest tilgjengelig gjøres det avtale for gravferden og når sorgsamtalen skal finne sted.

«Det er krevende og tøft når det kommer flere dødsmeldinger etter hverandre. Det kan slite en del når arbeidsmengden blir stor, spesielt etter høytider» (kirkelig ansatt). Det samme gjelder mangelen på prester som er tilgjengelige, for det betyr mye for de pårørende å vite hvilken prest som skal forrette gravferden. Det er helst faste gravferdsdager på stedet, hvor det er mulig å ha to gravferder på samme dag. Det kan medføre at de pårørende ikke alltid får ønsket prest eller tidspunktet de ønsker for gravferden.

Uavhengig om døden har inntruffet på institusjon eller i hjemmet, medfører det kontakt med pårørende. De fleste kirkeligansatte har en ferdig oppsatt mal, men at det kan bli helt annerledes når det er tragisk, ulykke eller barn involvert. Ingen av de intervjuede hadde hatt samtalen bare på institusjonen, men i ett tilfelle på et kommunalt kontor i forbindelse med en avdød funksjonshemmet.

Gravferdsbyråene

Gravferdskonsulent 1 svarer at gravferdsbyråene kaller samtalen med pårørende for en konferanse. De har egne konferanserom, men konferansen kan også skje i hjemmet. I konferansen informerer og veileder gravferdskonsulenten de pårørende. Gravferdsbransjen skal betjene alle tros- og livssyn, og det betyr livsnøytralt. Samtalen har en mal og et formål, som i første rekke handler om å gi de pårørende trygghet i forståelse for situasjonen. Samtalen søker å finne ut hva de pårørende ønsker og kan bidra med selv i forhold til begravelsen, og hvilke tjenester byrået kan bidra med. De pårørende har ofte mange ubesvarte spørsmål, og gravferdskonsulenten vil i konferansen etterstrebe å finne og gi svar. Noen spørsmål kan vente til etter begravelsen, og her vil gravferdskonsulenten kunne veilede og gi råd om hvilke formaliteter som kan vente. Spørsmålet er først og fremst hvem som skal besørge gravferden.

Alle informantene svarer tilnærmet det samme om det første møtet. De nevner spesielt at tidspresset etter høytidene er større i byene.

Gravferdskonsulent 2 svarer at på hjemmebesøk kan forholdene fortelle noe om hva vi kan tilby i forhold til økonomi. Det samme gjelder familieforholdene som blir svært synlige i hjemmet, og det kan medføre at vi må foreta en grundig undersøkelse om hvem som er de nærmeste pårørende. Lovverket er ryddig om hvem som er pårørende, og det handler å legge det fram på en pen måte om det ikke er rette person.

Respekt og verdighet blir en væremåte, samtidig som omsorg egentlig ikke er vårt område. Det er et grensefarvann i gravferdsbransjen, om ikke å involvere seg for mye. Derfor er vi ofte to konsulenter ved hjemmebesøk, og det letter arbeidet.
(Gravferdskonsulent 2)

Den ene er gjerne under opplæring, som betyr «Learning by doing», og det handler om tilbakemelding og debriefing etter et oppdrag.

Gravferdskonsulent 4 foretrekker hjemmekonferanse, men at nærheten ved å bo på stedet og å ha kjent avdøde kan være utfordrende. «*Jeg er på en måte en del av de sørgende, siden jeg bor på stedet*» (Gravferdskonsulent 4).

Gravferdskonsulent 3 svarer at hjemmekonferansen vanligvis forgår når det er vanskelig for den etterlatte å komme ut, og når det er mange i familien som vil være med. Det skjer oftest på kveldstid. Ved hjemmekonferansen forsøker de å være to, for det tar ofte mere tid og de opplever å få gjort mer for pårørende. Gravferdsbransjen selger varer og tjenester, og de er i en situasjon hvor de kan overselge. Pårørende ønsker ofte det meste og det beste, derfor er det viktig å utøve skjønn når det skjer.

Alle gravferdskonsulentene bekrefter at de kommer dit bestillingen er ønsket, enten det er på institusjon eller i hjemmet. I byene skjer ofte konferansen i egne lokaler, og det er ofte bra for da kan de vise fram utstillingen av det de har å tilby. De legger også vekt på at det er 24-timers vakt for gravferdsbyråene, mens det i kirken er åpningstider å forholde seg til. Vakttelefonen for prestene betyr tilgjengelighet, men det ofte ikke nok for pårørende. De ønsker å få avtalt gravferden så fort som mulig.

5.3 Medvirkning

5.3.1 Blir de pårørende «invitert» til å delta, medvirke og påvirke gravferden?

Kirkens ansatte

Prest 1 legger vekt på å la de pårørende bruke tiden til hjelpe, for å bestemme hva de vil medvirke med. Invitasjonen er alltid åpen til deltakelse, men det må avtales nærmere med

organisten om det musikalske. *Prest 2* sier informasjonen om hva de kan bidra med er det viktigste. Enkelte ganger kommer de etterpå og spør om de kan spille eller synge. Det er en modningstid etter dødsbudskapet, som gjør at de ønsker å gjøre en siste hilsen. Det er ikke alt som egner seg i kirken, men heller hører til på minnesamværet.

Prest 3 inviterer de pårørende til å lese minneordene og sløyfehilsenene selv. Jeg forsikrer alltid om at jeg er stedfortreder eller overtar om det blir for sårt eller vanskelig. *Prest 4* velger oftest teksten til skrifttalen selv, men tenker litt på kirkeåret eller situasjon ved valg av teksten. Noen ganger kan slektninger eller barn lese bibelordene, men de pårørende velger sjelden tekst selv. De har nok valg å forholde seg til (*Prest 3*).

Prest 5 anser familien som den viktigste ressursen ved sorgsamtaler, for når det er fjerne slektninger kan det være et møysommelig arbeid å finne minneord. Derfor er det en trygghet både for de pårørende og for meg å vite om rutiner som blir ivaretatt. Det er de pårørendes gravferd, og prestens oppgave er å forrette den innenfor kirkens rammer. Organisten kan ofte sette noen stopp i forhold til musikkvalg, og da er det godt å henvise til kirkens rammer og salmeboka.

Diakon 1 sier at de pårørende ordner det meste selv. Det lokale gartneriet skaffer kiste, ordner transport og eventuelt blomster. De har funksjonen som et slags byrå, og de pårørende og sykehjemmet samarbeider og de har gode rutiner. Det er på en måte medvirkning og gjensidighet på samme tid. Dødsannonse og sanger er oftest gjort klart, for kirkekontoret på stedet har en mal for hva som må gjøres i gravferdsuka, og hva som kan vente. De kontakter ofte organisten om sanger, men det er først og fremst salmeboka de kan velge fra. Tradisjoner og rutiner som er godt kjent og innarbeidet er betryggende for pårørende. Det er få som velger å bruke gravferdsbyrå, og de kommer oftest utenbygds fra.

Gravferdsbyråene

Alle gravferdskonsulentene svarer at det er alltid en invitasjon til medvirkning. Det er de pårørende som kontakter gravferdsbyrået, og oppgaven er å finne ut hva de ønsker av varer og tjenester. Det er pårørendes oppgave å bestemme, men det bør skje i samarbeid med kirkens ansatte. Det finnes steder med lokal tradisjoner, hvor det er helt naturlig med større grad av medvirkning av andre enn de pårørende. Lokalsamfunnet eller arbeidskollegaer kan ha ønsker om å bidra, men hele tiden er det pårørende som tar avgjørelsen. I kirkelige gravferder er det

kirken som setter grensene, men at de samarbeider, veileder og hjelper som godt som det er mulig med å formidle ønsker og informere om eventuelle begrensninger. Det handler om skjønn, yrkesetikk og respekt. *Gravferdskonsulenten 3* sier at det alltid inviteres til medvirkning. De har også avtaler med artister og sangere som en del av tjenestene de tilbyr. Om det skal være kirkelig gravferd er det organisten som avgjør hva som er tillatt, og det er en kunnskap som er viktig. Organistene plikten ikke å skaffe eller spiller sanger utenfor salmeboka. Cd- spiller kan være et problem om det ikke er godt anlegg, og det er heller ikke alle organister som tillater bruken av Cd -spiller.

5.4 Samarbeid

Hvordan er samarbeidet mellom kirkelig ansatte og gravferdsbyråene?

Kirkens ansatte

Prest 1 sier at byrået styrer ofte med salmene: Deg være ære, Så ta da mine hender, Kjærlighet fra Gud. Det er ikke alltid like bra, derfor er det viktig at sorgsamtalen kommer først. Da kan salmeboka komme til sin rett, og kanskje velger de andre salmer enn de helt tradisjonelle. *Prest 2* bekrefter at når byrået har vært der først, har de avtalt litt for mye. *Prest 3* svarer at ikke alle ser på teksten i salmene, og da er det viktig å gjøre oppmerksom på det. Lys og varme eller kjærlighetsvisa passer ikke alltid i forhold til ordene i sangen. Det er kirkens oppgave å si ifra, og det er organistene gode til å gjøre. Kirken er kirke.

Prest 4 og *5* har sammenfallende erfaringer, men sier de at aksepterer det meste. De pårørende har bestemt, og de orker ikke såre noen. Takhøyde og tålegrense overfor pårørende skal vi ha, mens byråene bør rådføre seg med kirken i større grad. De kjenner forholdene i mange av våre kirker, men det kan virke som vi kan trå hverandre litt på tærne av og til. Det virker som de har det travelt i forhold til å ta avgjørelser.

Andre kirkelig ansatte forteller om et godt samarbeid med gravferdsbyråene, men at det er viktig å ha et møte med gravferdsbyråene i forhold til lokale forhold. Det kan være detaljer som pyntingen i kirken, hvilket Fadervår som eventuelt skal trykkes i programmet eller salmene som velges. Prestene gir også uttrykk for at samarbeid handler om kjenne grensene for hverandres oppgaver, og finne gode samhandlingsformer.

Prest 2 og *3* forteller om gravferdskonsulenter som går inn i rollen som klokkeren hadde før. Eksempler fra medvirkning/samarbeid i kirken er å dele ut programmene og lese

sløyfebåndene på kransene. Ute ved gravstedet har det hendt at gravferdskonsulenten står ved graven og tar imot gravfølget. Det er også tilfeller hvor gravferdskonsulenten senker kisten.

Alle kirkelige ansatte svarer at de opplever at kirken er god på gravferd, men at de gjør mye mer enn det. De har kompetanse, erfaring, samarbeidsevne og rom for alt som gjelder død og sorg. Prest og diakon sitter i kriseteamet i kommunen. Institusjonen tilkaller prest/diakon når det er behov i forbindelse med dødende eller død. Tilgjengelighet skjer også utover åpningstidene, for pårørende tar også kontakt om det er ventet dødsfall i hjemmet. Prestenes vakttelefon betyr det samme som tilgjengelighet ved kriser og død, og den samme tilgjengeligheten har gravferdsbyråene på vakttelefonen. Gravferdsbyråene er en viktig samarbeidspartner, men det viktigste er samarbeidet for de pårørende.

Gravferdsbyråene

Gravferdsbyråets ansatte forteller om et generelt godt samarbeid med kirken. Det er pårørendes ønske om en spesiell prest som kan skape en situasjon, og det kan være et ømt punkt. Tilgjengeligheten for å gjøre avtale med prester er lagt til administrasjonen på kirkekontorene og det er svært bra, men har oppstått situasjoner hvor de pårørende har kontaktet presten direkte, og gjort avtaler som ikke passer i forhold til byrået.

Byrået strekker seg langt i forhold til kirken, når nøkkelen til kirken blir overlatt til gravferdsbyrået pga. mangel på personell eller få ressurser.

Deltakelsen inne i kirken forekommer, men det er etter avtale med presten som forretter.

Samtidig er det samarbeidet i kirkerommet med å dele ut program og lese sløyfebånd, noe pårørende kan ha ønske om. Det er ikke alle ansatte som er komfortable med de oppgavene, for presten leser kun sløyfebåndene på kisten. *Gravferdskonsulent 4* forteller om tilknytningen til den lokale kirken har en praksis med stor grad av samhandling på gravferdsdagen.

Innbæring av kisten, pyntingen i kirkerommet, tenne lysene og dele ut program er oppgaver kirketjeneren gjør sammen.

Vi må samarbeide for å legge til rette slik pårørende ønsker eller forventer det. Både kirken og gravferdsbyrået ønsker å bidra til en verdig avslutning og seremoni, og det kan medføre at gravferdsbyrået stiller seg til disposisjon. Klokkertjenesten er delvis borte, og vikarierende prester kan gjøre gravferdsbyrået til en viktig medspiller når det ikke er kirketjenere tilstede (Gravferdskonsulent 4).

Alle gravferdsbyråene bekrefter at kontakten med kirken og prestene er viktig, og i særdeleshet store gravferder eller tragiske hendelser. De mener at informasjonsmøter med kirken kan fremme en gjensidig forståelse om respekt for hverandres arbeid og være med å ivareta lokale tradisjoner.

5.5 Andre spørsmål.

5.5.1 Forberedelse av egen gravferd er mulig. Meninger om temaet.

Kirkens ansatte

Kirkens ansatte svarer at kanskje de pårørende kan føle seg lettet, men at avdødes ønske være en belastning. Det kan oppstå dilemma mellom avdødes ønske og pårørende om f.eks, humanistisk begravelse eller annen religion. I et tilfelle med annen religion hvor den ene forelderen var muslim, ble det et kompromiss med å ha seremonien utendørs(Diakon 1).

«Jeg ville ikke følt meg forpliktet, for det er de levendes begravelse» (Prest 2).

Askespredning kan også være et dilemma. *Kirkelig ansatt* forteller om en urne som sto et år, før asken ble spredd. De pårørende var uenige, og gravferdsloven måtte tas i bruk.

Gravferdsbyråene

Annonsekampanjen fra gravferdsbyrået Jølstad om å forberede sin egen gravferd har til hensikt sette fokus på framtiden. Gravferdskonsulent 2 forteller at det er hentet fra utlandet, og at det er blitt til i forbindelse med samtalen om dødsønske og livstestamente.

Gravferdsbyråene er i kontakt med pårørende med mange flere relasjoner en før, hvor noen er nære og andre fjerne. Noen har sporadisk kontakt og spørsmålet om hvem er de nærmeste pårørende kan bli vanskelig. Hvem var egentlig avdøde? Det handler ikke om kontroll, men å få en bevissthet og tanke som kan gjøre det lettere for de pårørende. Bildene i annonsene vekker assosiasjoner, og det har vi mottatt positiv tilbakemelding på blant annet fra kirkens side (Gravferdskonsulenten 2). Når det ikke er pårørende er kommunen oppdragsgiver og de har avtale er med eget byrå her i byen. Denne sendes ut på anbud blant gravferdsbyråene, og da er de som står for alt (Gravferdskonsulenten 1).

Alle gravferdsbyråene har tilbudet om planlegging på lik linje med de andre tilbudene som er kommet til ved gravferd. Eksempelvis: Minnebok, bilder, kondolanseprotokoll.

5.5.2 Er døden tabu?

Samlesvar fra kirkens ansatte og gravferdsbyråene.

Det er ikke slik som før. I barnehager og skolen snakkes det mere om døden. På digitale medier skjer det fort, og det er ikke lett å komme i forkjøpet med dødsbudskapet. (Prest 1) Døden er kommet mer på kartet, men også i mediene har bidratt i forhold til verdig død, velge å få hjelp til å dø, selvmordsstatistikken. «*Du dør ikke av å snakke om døden*»(Prest 2.) Det er verre å bestemme sin egen død, for det tar fra de pårørende anledningen til en naturlig sorgprosess. Det er god sorgbearbeiding med å være forberedt på at det skal skje, eksempelvis ved alderdom, sykdom, kreft. (prest 4)

Gravferdskonsulentene forteller om at arbeidet i bransjen, gjør at man snakker om emner man vanligvis snakker om. Annonsekampanjen til Jølstad begravelsesbyrå fikk en pris for en snekkerbod full av rot. En kjøpte bildet, for faren hans lå på sykehjem. Den pårørende ville bruke det som en innfallsport til å snakke med sin far. Annonsen var verdt hele henvendelsen. (*Gravferdskonsulenten 2*) Et av argumentene for annonsen var å få i gang samtalen om egen gravferd eller minneordene.

Alle informantene nevner bevissthet om livet og døden, slik Per Fugelli(2012) har lagt fram med boken; «*Døden skal vi danse?*». Døden gjør at jeg blir bevisst på det livet jeg lever.(prest 2) En lever bedre selv om en er syk, men å ha dødsbevissthet til å våge å snakke om døden(prest 5).

5. 5. 3 Kan rutinene være en form for ritualer?

Kirkelig ansatte.

Ved sorgsamtale i hjemmet, er lys og «minnealter» det mest vanlige.((prest 3) Mest fremtredende er kanskje lystenningen på gravferdsdagen. Ofte er det tent lys ved gravstedet eller på familiegravstedet, inngangsportalen til kirken kan være pyntet og i våpenhuset kan det være kondolanseprotokoll, blomster, bilde og lys. Det kan være at det er en minnestund på instusjonen om avdøde bodde der. (diakon 1,2,3,) I kirken er hilsningen ved kisten en markering respekt og verdighet for avdøde og pårørende.(prest5) Ritualer kan også være at barnebarn legger roser eller annet på kista før den senkes. Praksisen med å senke kisten helt ned er et spørsmål de pårørende kan ta stilling til, for hel nedsenkning kan være en

påkjenning. Forklaringen kan være lyden av stein eller tung jord. *Prest 3* forteller om å egne jordkasser med finere jord, som gjør jordpåkastelsen «lydløs». Ved bruk av tau er det sjelden noe valg, for det er lite ønskelig å ha jordpåkastelse før senkning.

Allehelgensdag er en innarbeidet rituell handling med pynt og lys på gravstedet. I kirken feirer vi allehelgensdag med å lese alle navnene, minnes og tenne lys for hver avdøde i soknet. Prestene forteller tradisjoner som fortsatt brukes eller er tatt i bruk er lystenning under gravferdsseremonien. Alle kan komme fram å tenne lys i globen. Familien kan medvirke som lysbærere foran kisten ut til graven, og det er gjerne barn eller barnebarn som bærer de.

Samlesvar fra gravferdsbyråene

Ritualer som lystenning slo ut i full blomst etter kong Olav V` død. 22.juli var et vendepunkt, og en god læring som mange husker. (*Gravferdskonsulenten 2*)

Det er ingen rutiner, for alt er individuelt ved hvert dødsfall. De deltar i mindre grad enn før, Stell avdøde, syning og samling i kapellet kan kalles rituell, men det skjer sjeldnere.

5.5.4 Hvordan oppleves det når det ikke er pårørende?

Kommunale begravelser.

Kirkens ansatte

Prest 4 forteller om at det har skjedd en gang i *prest 4* sin prestedid, men det kom noen vi ikke visste om. Det oppleves godt å ha loven å forholde seg, også når det gjelder slike forhold eller det er flere forhold som er involverte. Skilt, stebarn, osv.

En av mine utviklingshemmede hadde ingen, og jeg hadde hatt et nært forhold til avdøde. Det ble ikke reist spørsmål av prestene. Han var en av mine, og det var det eneste riktige overfor familien og meg selv. Jeg ville ha vært der uansett (diakon 2).

Gravferdsbyråene

Alle gravferdsbyråene svarer at de velger dere å delta i kirkerommet. I Oslo er det ca.100 i året, og kommunal gravferd er på anbud. En gang fant vi mange spor om slektninger gjennom en nabo, men det er også tilfeller hvor familien ikke ønsker å ta hånd om gravferden. Du syns likevel, for på butikken er du synlig. Det kan være brutte familieforhold eller andre årsaker, for det er ingen plikt for familien til å ta hånd om gravferden. «*Kirken gjør en flott jobb, for presten og organisten gir gravferden den verdighet avdøde skal ha uansett*»

(Gravferdskonsulent 4).

5.5.5 Hvordan oppleves det at de pårørende kun trenger tjenesten, kiste?

Gravferdsbyråene

Alle svarer at det er helt opp til pårørende. *Gravferdskonsulent 1* sier det kan være en situasjon for overtalelse. Det er ukurante kister på lager som kunne ha medført en maktposisjon. Gravferdskonsulentene er opplært til å tenke rykte og kvalitet. Da det var færre byråer kunne de gjøre som de ville, men de etiske retningslinjene er gjeldene uansett.

Gravferdskonsulent 2 sier at det ikke er noe pålegg å ha alt. Det skjer sjelden, og det medfører ofte at de pårørende frakter kisten selv.

6 Tolkning og drøfting

Med utgangspunkt i problemstillingen og tolkningen av funnene i det innsamlede materialet, vil være grunnlaget for drøftingen. Teorien vil i første rekke kunne belyse funnene til å kunne stille kritiske spørsmål. Når funnene møter teori, blir hermeneutiske spørsmål om forforståelse, forståelse og fortolkning være viktige, for å kunne grunngi og begrunne problemstillingen: Hva vil det si å være en diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

Oppdelingen i analysen er inndelt i; Om yrket og viktige egenskaper, og møtet. Enkelte av temaene om medvirkning, samhandling og andre spørsmål er utledet fra det første møtet.

6.1 Om yrket og viktig egenskaper

Troen og kallet

Kallet som drivkraft til å velge yrke er kjent som begrep fra både lege-, sykepleier- og læreryrket, men det kan være en forskjell i kirkelig sammenheng. Troen kaller alle til tjeneste i Guds rike, men til de spesielle tjenestene med vigslingshandlinger, handler det om å vie sitt liv fullt og helt i troens (Guds) tjeneste. Det medfører ansvar og forpliktelser som tillegges den vigslende tjenesten som prest og diakon har gitt løfte om.

I Bibelen er bekræftelsen i Jesus sendebud, gjeldende for alle troende (Matt.28.18-20), men de vigslende tjenester skjer gjennom håndspåleggelse og bønn(Jordheim 2011: 163-165). Martin Luther forklaringer i CAV og det kirkelige embete, og om kirkeordningen(CA XIV) gir grunnlaget til å se sammenhengen mellom kallet og troen.

Informantene fra kirkelig ansatte bekrefter at:

Kallet til å ha omsorg for nesten(diakonene), det ble formet et bilde som ikke ville ta slutt (prest 2), og det å arbeide med gjensidighet og håp, er livsbejaende. Det er å si ja til livet, på en måte (prest 5). Jeg hadde mot til å tåle å våge å møte alt. Død, sorg, nød og sult har utrustet meg til diakon»diakon 2), Jeg kan brette opp ermene og ta et tak til å gjøre en forandring(diakon 3).

Kallet som drivkraft i troens tjeneste tyder på at det ikke begrenser livet, men at det er meningsskapende for yrkesvalget. «*Jeg fikk øynene opp for at jeg kunne og måtte følge i Jesu fotspor. Yrkesvalg og troen henger for meg sammen, for at jeg kan være meg. Resten kom av selv*» (prest 2). Det er et tydelig utsagn og vitnesbyrd om kallet og troens betydning for en prest, og det er gjenkjennelig fra kalletikken (Thorbjørnsen 2008:9 i Dietrich 2011:104). Når kallet og troen settes i sammenheng med viktige egenskaper i yrkesrollen, kan det kobles til troens budskap om nestekjærlighet. Impulsen og kjennskapen om menneskers nød i gravferdsuka gir grunn til å hente eksemplet fra fotvaskelsen (Joh.13.1-7), om tjenesten og å tjene. Diakonien er både å være og å gjøre, og er det synlige bildet om tjenestepaksisen og myndiggjøring diakoner og prester har til å formidle gjensidighet og kjærlighet. Tjenestekallet betyr å arbeide i et bevisst forhold til troen og med troen. Troen kan betegnes som identiteten

Diakoniens kall

Utviklingen av diakoniforståelsen (Dietrich 2011:101) og Wingrens (ibid:106) argumentasjon om at det skapelsesteologiske og det kristologiske henger sammen til å myndiggjøre det kristne fellesskapet, for at kirken skal kunne være kirke. Det allmenne og det spesielle diakonatets samhandling, gjør familien og andre til ressurspersoner for de pårørende i gravferdsuka. Her er diakoniens kall og oppgave å støtte om familien/sørgende og følge opp i sorgarbeidet videre, derfor er det viktig at presten som har hatt sorgsamtalen bringer beskjed om behovet. Taushetsplikten overskrides ikke, om presten har spurt på forhånd, for det kan forekomme tilfeller hvor taushetsplikten blir bindende. Taushetsplikten kan derimot bli en belastning når det er overgrep eller andre forhold som er gravernde. I sorgsamtalen kan det forekomme, derfor er det viktig å søke profesjonell hjelp for egen del til å kunne, men uten å bryte taushetsplikten. Uavhengig av forholdene, utløser gravferd sorgarbeid som er en viktig diakonal oppgave for diakoner Selv om ingen av informantene nevner oppfølgingsamtaler etter gravferd, er det viktig å understreke at sorgen ikke er over i løpet av gravferdsuka. Gravferdsuka er en impuls og kall til diakonalt arbeid for å fremme inkluderende fellesskap og nestekjærlighet.

Medlemskapet i DNK gjør ingen forskjell for diakonal omsorg for ikke medlemmer, men det blir en forskjell på tjenesteytingen ved gravferd. Behovet for å uttrykke diakonal omsorg gjennom nestekjærlighet og inkluderende fellesskap skiller ikke mellom medlemmer eller ikke medlemmer. Derfor har diakonal omsorg en grensesprengende dimensjon i kraft av

nestekjærligheten og det kristne menneskesynet. Det er gjestfriheten og gjensidigheten som ikke etterspør hvorfor, men heller hva kan jeg gjøre for deg.

Menneskesyn, tro og kall

Å være skapt i Guds bilde verdsetter hvert enkelt menneske til å ha ulike personlige forutsetninger og egenskaper(1.Kor.12), men det er ikke alle som har evnen til eksempelvis å lytte eller stå nær sørgende mennesker. Diakonal omsorg har ulike uttrykk, men den setter alltid mennesket i sentrum. Nærvær er omsorg, men det handler om å gi tid og reell tilstedeværelse. Gjennom utdannelsen og praksisforberedelsen ved preste- og diakonistudiet, er personlig egnethet i en utviklingsfase, hvor andres og egen vurdering av seg selv i yrkesrollen, er med å bevisstgjøre egenskaper og ferdigheter (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:48), derfor kan trosidentitet og personligheten ha en dyp sammenheng i profesjonsutøvelsen. Gjennom kallet til profesjoner i kirken, viser at kallets forankring henger sammen den personlige dimensjonen ved tjenesten i kirken (Dietrich, Korslien og Nordstokke 2011:7).

Egenskaper

Når prest 2 sier: «*Evnen kom med troen*», og det settes i sammenheng med gravferdsbyråene praksis om arbeidssituasjonen som klasserom, tegner det et bilde av menneskets iboende utviklingspotensialer. Omsorg defineres med å stille seg selv til rådighet for andre (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:47), og det er et likhetstrekk mellom ansatte i kirken og gravferdsbyråene (Julsrud 2006:108). Her legges det ikke vekt på at gravferdsbyråene tar seg betalt for sine tjenester, men på den ansattes egnethet og kvalifikasjoner. Det innebærer empatiske evner, dannelse, normer og verdier som kan sammenfattes innenfor fagtermen etikk (Johannessen, Moelven og Roalkvam 2007:105). Derfor kan etikkens felles verdigrunnlag, gjøres til en arena for samarbeid og samhandling med ulike menneskesyn.

Uavhengig av menneskesyn eller trostilknytning, kan det forstås dithen at det er en grunnleggende felles omsorgsetikk i yrkessammenheng. Omsorg kan vanskelig måles, men det er ulike måter å utøve omsorg på. Gravferdsbransjen har en sammensatt tankegang(gravferdskonsulent 1). Deres medarbeidere skoles og betegnes som eneste ressurs for pårørende. Det er verdiforankringen i de ansattes kvalifikasjoner om å levere best mulig kvalitet og gi god kundebehandling innenfor et spesielt felt som gravferd er. Det skapes et markant skille for gravferdsbyråene er markedsorienterte (Johannessen, Moelven og

Roalkvam 2007:74). Det spriker med kirkens identitet og oppdrag, selv om kirken tar seg betalt for ikke medlemmer.

Egenskap og kallet

Diakonene legger vekt på empati, og lytteegenskaper, og det gir et innblikk mot diakoners arbeidsfelt. Kirkens omsorgstjeneste handler om å kunne tåle andres medmenneskers smerte og håpløshet, om mot til å våge å møte utsatte menneskers sårbarhet og « å kunne ta ansvar til å skape håp gjennom handling til å gjøre en forandring for andre»(Diakon 3). Det bekrefter betydningen av profesjonskompetansen diakoner har både i og utenfor kirkerommet. Diakoner og prester gjør begge deler, men diakoner har den karitative tydelig i tjenesteordningen. Impulsen til diakonal omsorg og tjeneste skjer gjennom kallet og troen, begrunnes av både prester og diakoner om yrkesvalget. Om profesjonskall er det rette ordet, viser funnene at troens forankring har stor betydning for kirkelig ansattes yrkesutøvelse. «Alt det vi er, og det vi tror på, vil skinne igjennom»(kirkelig ansatt 1), signaliserer at kristentroen og tilhørigheten er med å ivareta kirkens identitet. Troen, kallet og profesjon kan kalles utrustningen i den tjenesteytingen kirken gjør ved gravferd, og som i særdeleshet er nødvendig i det første møtet med pårørende. «Det er et privilegium å få være nær mennesker»(prest 2), og kanskje den viktigste egenskapen er å være glad i mennesker, der nestekjærligheten er drivkraften til å gjøre evangeliet i handling.

Kallet som belastning?

Om kallet kan være en belastning kan være et tegn når det leses om utbrente prester eller mangel på prester ute i distriktene. Uten å gå i en dyptgående årsakssammenheng om prestenes arbeidssituasjon og arbeidsmengde er det bekymringsfullt (aftenposten.no). Ivaretagelsen av kirken ansatte etter 22.juli ble etterspurt av biskopene, men de daglige forventningene om tilgjengelighet betyr at det er viktig å sette grenser der det er mulig og ha gode samarbeidsordninger. Gravferd er ingen forutbestemt hendelse, og omsorgsperspektivet i gravferdssammenheng er krevende arbeid.

Det kan forstås som at diakonene kunne ha lettet arbeidssituasjonen noe, om de hatt ansvar for flere gravferder. Når prest etterlyser både klokker og diakoner, er det et signal om at arbeidsmengden er stor og krevende for prestene. Sorgarbeid er hardt arbeid for de pårørende

(Dahl 1997:209-213), men det gjelder også for diakonen/presten i gjennomføringen av sorgsamtalen. Troens utrustning og kallet styrke er ikke nok, om ikke egenverdet ivaretas.

Jeg hadde mot til å tåle å våge å møte alt. Død, sorg, nød og sult har utrustet meg til diakon(diakon 2) sier noe om motivasjonen og pågangsmotet til å følge kallet, våge å tåle sorgen og smerten som andre har. Derfor er uttrykket medvandrer og en hjelpende hånd et tegn om gjensidighet. På den annens side, legger gravferdsbyråene vekt på at deres medarbeidere er den eneste ressursen, selv om deres arbeide har et annet formål, kan det tyde på at vektleggingen medmenneskelig egenskaper er helt avgjørende, selv om det er ulike grunnlag for formålet. Guds kall og kirkens kall, under DNK`s visjon om frelse, frihet og håp (Visjon i DNK 2015-2018), danner grunnlaget og motivasjonen for arbeidet, og det medfører å lede seg selv og andre. Det er helt i tråd med tenkningen om verdibasert ledelse (Aadland 2004:157) og den mellommenneskelige forståelsen om gjensidighetsprinsippet. Ledelse mellom mennesker, samfunn og trosbaserte organisasjoner(kirken) er krevende arbeid, derfor er kommunikasjonen helt avgjørende for å kunne finne gode samarbeidsformer. Pårørende har ikke valget om hvem som kommer fra gravferdsbyrået eller kirken, derfor er både egenskaper, kommunikasjonsevne og ledelseskunnskap avgjørende for at gjensidigheten skal kunne være en resurs og ikke en belastning. Belastningen kan oppstå over tid, som følge av møte med mennesker i kriser og sorg. Jørgen Sandberg(Sandberg 2009) forteller i et kapittel under tittelen; *En hjelpende hånd*, om presterollen og å våge å være nær mennesker i kriser.

Jeg kunne nok i større grad ønske meg en instans der vi hadde kunnet avlaste oss og bearbeide vanskelige ting. Men det finnes kun en slik person i bispedømmet som jeg har brukt og det har vært nødvendig for å komme videre (Sandberg 2009:115-116).

I stillingene som både prester og diakoner har er det viktig å søke hjelp for å kunne lette noe på det som tynger. Andre menneskers sårbarhet og smerte betyr ikke å bære den andre, men å være medvandrer(Okkenhaug 2006:58). Yrkesgrupper som arbeider med gravferd daglig og møter pårørende for å ta hand om gravferden, må forholde seg til døden og begravelser. De pårørende kan derimot ikke velge, når de står i en relasjon til avdøde. Uavhengig av yrkesroller har døden en naturlig del i menneskers liv.

Noe å lære av gravferdsbransjen?

Det er et uttrykk til at kirken kan ha noe å lære av gravferdsbransjen. Gravferdsbransjen legger vekt på gravferdskonsulentene som ressurs, og selv om deres arbeidssituasjon kan være krevende på helt andre måter enn kirkelige ansatte. Funn i gravferdsbransjen legger vekt på learning by doing og debriefing som to viktige elementer for arbeidssituasjonen. De arbeider ofte to sammen og praktiserer learning by doing med arbeidsplassen som klasserom, men det viktigste er kanskje etterarbeidet eller debriefingen hvor de får evaluert, snakket ut og reflektert. Med andre ord, de har hverandre erfaringer og opplevelser. Arbeidsmåten er gjenkjennelig fra både skole og helsevesenet, mens prestene og diakonene sjelden har noen å dele med. Arbeidsdagene være lange og variable. I fra kontor og møtevirksomhet på dagtid, gravferd og konfirmanntime før dagen kan avsluttes med sorgsamtalen som noen ganger skjer på kveldstid.

Et funn viser imidlertid, at en liten samling med de kirkelige ansatte(kirketjener, organist, klokker og prest) etter gravferden, er et godt pusterom og en form for debriefing etter gravferden. Kanskje kirken har noe å lære av gravferdsbransjen? Det er dermed ikke sagt at kirken ikke tar vare på sine medarbeidere, for det å arbeide i trosbaserte organisasjoner betyr å arbeide i fellesskap med den samme forankringen og visjonen. Kallet og troen er personlig, men det er profesjonens identitet som er med å gjøre kirken tydelig i tjenesten i gravferdsuka.

6.2 Møtet

I mottakelsen av pårørende i det første møtet med kirken og gravferdsbyrået er det noen lokale forskjeller i forberedelsen til gravferden. Kirkelige ansatte kan ha det første møtet for å ordne det formelle på lik linje med gravferdsbyråene, men kirken//kirketorget har oversikten over tilgjengeligheten av prester. Tilgjengeligheten på et mindre kirkekontor, gjør at det er lettere å gjøre avtale og/eller møtet med presten. Selv om gravferdsbyråene kan ha gjort avtaler med pårørende, er kirken en samarbeidspartner Både kirken og gravferdsbyråenes har samtalen både i hjemmet og i egne lokaler, men det avhenger av situasjonen.

Det er et grensefarvann i gravferdsbransjen, om ikke å involvere seg for mye (gravferdskonsulent 2), og det kan være en utfordrende om en kjente avdøde (gravferdskonsulent 4).

Det første møtet er det de pårørende som bestemmer hvem de vil kontakte først, for det er ulik praksis i særdeleshet mellom byer og landsbygda. Respekten og verdighet har både gravferdsbyråene og kirken som felles praksis, og begge vektlegger medmenneskelig egenskaper som det viktigste, for kunne møte og ivareta prosessen pårørende er i.

Møtet med kriser og ulykker

Presten sitter ofte i kriseteamets 1.linje i kommunen, og de har egen vakttelefon som gjør at de kan bli utkalt ved ulykker, kriser og dødsfall. Diakoner som er med i kriseteamet sitter i det utvidede kriseteamet, som kan bety oppfølging og støtte av de rammede videre. Samarbeid og støtte fra kriseteamet (prest 2), kan gjøre at det første møtet kan skje på ulykkesstedet eller sykehuset (Wirgenes 1997:197). I alminnelige bestemmelser for gravferd punkt 7(KM2002) om spedbarn, er det første møtet uforutsigbart, for det kan gjelde både dåp, død og sorgsamtale. Derfor er beredskapen og kriseteamet satt sammen av fagpersoner i ulike profesjoner. Kollegastøtte i en sammensatt situasjon hvor fokuset er på hjelperollen og ivareta menneskeverdet, men samtidig kunne åpne opp kirkerommet eller bidra i ritualiseringen(Dyregrov1993:78 i Danbolt og Stifoss-Hansen 2007:70).

Faglig dyktighet

Den faglige tyngden og kunnskapen om sorg og kriser prest og diakon har, skal bidra til å skape trygghet og gi rom for å kunne uttrykke sorgen og tapsfølelsen. Fagpersoner som på kirkens vegne kan legge til rette for gode rammer og handlinger gjennom rituell adferd (Okkenhaug 2006:218), for å hjelpe pårørende videre i sorgprosessen. Det er sentralt i den kristne kirke og tenke helhetlig om mennesket, derfor gir det mening i ritualiseringen. Rituelle handlinger kan medvirke til å kunne gi trøst, der sorgen og smerten er ikke har ord.

Møtet med pårørende

Det første møtet skjer normalt i hjemmet eller på kirkekontoret, og prestene legger vekt på hjemmebesøket ved å være mentalt godt forberedt. Det er et sorgens hus med et særskilt oppdrag (Diakon1). Møtet mellom død og sorg er krevende, og behovet for å bli sett og ivaretatt med diakonal omsorg er kjerneverdier i kirken(Dahl 1997:109 og Okkenhaug 2006: 176). P.A. Dahl (Dahl 1997:210) tegner bildet av to rom; Avdødes stue og kirkens rom danner rammen for sorgsamtalen, men *«jeg kjenner ikke pårørende, og er en fremmed som kommer i et bestemt ærend»* (prest 2). De pårørende kan ha forberedt seg til samtalen ved hjemmebesøk ved å ha forberedt både minnetalen og salmene, men det kan oppstå en annen nærhet som er

viktig for sorgarbeidet videre.(Dahl 1997: 209) Kontakten som opprettes i det første møtet bringer noe fram om familiesituasjonen og som kan gi et inntrykk av de pårørendes sorgreaksjonsfase. Kirkekontoret kan gjøre at de pårørende er på besøk, og kanskje det er grunn til å legge vekt på hjemmebesøk. Den nærheten som oppstår i sorgsamtalen er med å danne grunnlaget for eventuell videre oppfølgingssamtaler. Selv om mange kirkekontorer tar imot de sørgende der, er det helt tydelig at hjemmet er med å gi tilfang og omfang.

Det er en motsetning i forhold til eldre tider, hvor grendelag og bedarlag tok mye av sorgarbeidet. Kanskje mistes det noe viktig på veien om en overlater alt til gravferdsbyrået, derfor er det viktig at det raskt opprettes kontakt med forrettende prest. Ikke for kirkens del, men for de pårørendes del og deres sorg. På den måten kan den diakonale tjenesten komme til sitt fulle uttrykk til vise nestekjærlighet og skape fellesskap. Den individuelle sorgen kan deles, til å kunne gi styrke til tåle å stå i fortvilelsen og smerten. Beretninger fra en mengde bøker om sorg etter dødsfall, viser tydelig at sorgen trenger ord (Ballo 2009: 195). Derfor er ett av målene med å ha sorgsamtalen i løpet av de første dagene, å kunne komme nær nok på de pårørende en sårbar fase.

Sorg og trøst i sorgsamtalen

Det første møtet handler å få til en tillitsskapende samtale for at kirkens tjeneste skal kunne bli mottatt som diakonal omsorg. Den diakonale tjenesten handler om gjensidighet, som å hjelpe de pårørende til finne tilknytning til ritualene og sette sitt personlige preg på gravferden(Okkenhaug 2006:218). Ritualer som kan like gjerne være i hjemmet,(prest 5) som i kirken og på ulykkesstedet, mens på kirkekontoret blir det annerledes, for der er pårørende på besøk. Sorg kan betegnes som en reaksjon på en tapsopplevelse. Når noen dør er sorgen ikke i et hvilerom, for døden utløser en handling som de pårørende må ta hånd om. Vi vet at sorg er en prosess, men det er ikke alle som gir rom for sorg. To rom av før og nå, gjør at de pårørende har behov for å stille spørsmål om eksistensielle spørsmål. Hva kommer etterpå? Hva er meningen? Hvem er jeg nå i en ny livsfortelling? (1.Kor.13.12). Ufrivillig blir en tvunget til endring når døden har vært på besøk. Uten å gå i dybden eller bredden om endringene, er det individuelle behov som det ikke alltid er noen oppskrift på.

Derfor har sorgsamtalen med de pårørende i gravferdsuka en viktig diakonal funksjon, hvor det er tillatt å sørge åpenlyst, stille spørsmål og snakke om avdøde. (Dahl. 2011:21) Det understrekes at kirkens ansatte har kompetansen og erfaringen til å gjøre samtalen til å ha en

hjelpende funksjon (Okkenhaug 2006:58). Om språket skal være mer enn en sosial aktivitet (Anderson, Jensen (red) 2008:25) beveger samtalen seg mot den narrative sjelesorgen (Okkenhaug 2006:28), hvor livsfortellingen handler om mellom før og nå. I sjelesorgens landskap betyr det å gå sammen med de pårørende og være en «håpets medvandrer» (ibid:77). Det er ikke alltid mulig å fortelle eller sette ord på alt, derfor kan ritualene være med å fange opp noe av det usagte. Sorgsamtalen foregår i en kristen kontekst, derfor har Bibelen en sentral plass som kan henvises til for å kunne være en «håpets medvandrer». På den annen side har ikke alle et bevisst forhold til egen tro, derfor er det en varsom søken etter pårørendes tro og ståsted. Presten/diakonen kommer i kraft av stillingen og seg selv med budskapet, og forkynnelsen hører med i gravferdsliturgien. Derimot utelukker det ikke å formidle Bibelens budskap med hjelp av bibelvers. Fokuset i sorgsamtalen er derfor å være medvandrer i en bevisstgjøringsprosess til å erkjenne og anerkjenne.

Kunnskap om sorgreaksjoner er viktig, men i egenskap av nærværet prest/diakon/kirken får ved å møte ulike sorgreaksjoner. Det utvikles en erfaringskompetanse, som er med å skolere og danne seg et bilde av hva som skal til for hvordan møte mennesker som sørger. Pårørendegruppen tilhører de sørgendes fellesskap, det er en viktig diakonal oppgave å formidle eller hjelpe praktisk til med.

Sorg er et omfattende begrep som handler om følelsesmessige reaksjoner, derfor vil ordet trøst være et grep til å kunne møte sorgen. Trøst kan være en måte å lindre smerten på, men trøsten trenger en giver og en mottaker. Trøsten vil ikke alltid bli tatt imot for sorgen er tar stor plass eller overskygger muligheten til å ta imot trøsten.

Sorgsamtalen er dermed med å bekrefte at kirken er diakonal og tjenende i handling og ord. Når språket er en sosial aktivitet er det kanskje det gravferdsbyråene gjør, selv om de har kunnskap om sorgreaksjoner. Det er heller ikke deres hovedanliggende, men de gjør likevel en viktig del av forberedelsen ved å ta hånd om avdøde og mye av det formelle

Medvirkning

Kanskje det er gravferdstradisjonen og rammene som trykker kirkerommet, som gjør de pårørende kan oppleve seg trygge og myndiggjorte, når de får spørsmål om medvirkning. Da blir ikke valgene eller ønskene så vanskelig å forholde seg til eller komme fram med. Både gravferdsbyråene og kirken legger vekt på medvirkning, og funnene viser det er alltid er

invitasjon til medvirkning. Her kan det være at gravferdsbransjen tilbud, kan medvirke til at de pårørende heller velger andre til eksempelvis solosang. Derimot har kirken invitasjon til medvirkning til å skrive minnetalen selv og medvirke på gravferdsdagen i kirkerommet med innslag eller lese sløyfebåndene. Minnetalen kan medføre at avdøde blir levendegjort, som er i strid med gravferdens hensikt om avskjed og overgivelse av avdøde. Lønning(Lønning 2007:12-13) peker på tolkningen av alminnelige bestemmelser for gravferd punkt 3, derfor bør presten/diakonen alltid ha lest igjennom minnetalen på forhånd. Gjennom gravferdsritualet er det felleskapets siste tjeneste, og kirken har og skal ha en tydelighet på hvorfor det er gravferd(Lønning 2007:6). Forkynnelsen i skrifttalen ved gravferden skal handle om menneskesyn det grunnleggende for den kristne tro (punkt 2 i alminnelige bestemmelser). Verken gravferdsbyråene eller kirken ønsker å være premissleverandører ved gravferden, men kirkens rammer ved gravferd, bør vektlegges i forhold til alminnelige bestemmelse for å ivareta kirken identitet og oppdrag på en god måte. Respekt for hverandres ståsted, men med ønske å ivareta de pårørende med å informere og veilede gjennom gravferdsuka Selv om det er forskjellig formål for kontakten, er det felles helhetstenkning om gravferdsforberedelsene.

Verdig og respekt

Når alle informantene legger vekt på respekt og verdighet er det et felles anliggende som er har dype røtter. Når kirken/presten kommer som den ukjente til de pårørende, for å utføre en tjeneste som sorgsamtalene er, har de pårørende ofte kommet i en fase til å erkjenne det som er skjedd. Det betyr at det kan være godt å få fortelle og snakke om både avdøde og seg selv. Sorgsamtalen er ikke dermed ikke bare å lytte, men også å informere og veilede. Verdigheten og respekten gjennomsyres i gravferdsukas forberedelser, men også ute i samfunnet. Gravferd er en livsovergang som kan være både synlig og usynlig om det ikke er pårørende eller gravferden skal foregå i stillhet.

Rituell medvirkning

Kirkens rituelle uttrykk er diakonale, derfor er gravferden en gudstjenestelig handling med ritualer(Stifoss- Hansen 2009:175). De sørgende er i en situasjon hvor de etterspør mening, og derfor er det kirkens oppgave å framlegge og å legge til rette for rituell medvirkning. En synlig diakonal kirke som inviterer til deltakelse og medvirkning imøtekommer de pårørendes behov på en helt annen måte enn en samtale kan gjøre. Ordene i gravferdsliturgien avspeiler Guds himmel om håpet, derfor har kirkens ritualer funksjoner som vanskelig kan måles. I

liturgien formidles håp og trøst gjennom ordet, salmene og handlingene og det viser den diakonale dimensjonens grensesprengende funksjon ved gravferd.

Bøker som forteller en historie om livets gleder og sorg berører eller appellerer til vårt følelsesliv. Andres opplevelser fenger mange lesere, og de kan vekke gjenkjennelse til å åpne opp og kjenne på eget følelsesliv. Følelser som ikke er snakket om eller blitt uttrykt kan hemme livsutfoldelse og livsglede uten at vi er klar over årsaken. De tar stor plass i våre tanker og våre liv, og det er kanskje nettopp når våre følelser blir utsatt for uforutsigbarhet at sårbarheten blir synlig. Ritualer er til for å hjelpe og lindrer i alt det såre og usagte. Styrken i ritualene kan hentes i respekten for den avdøde og egen situasjon, mens fortvilelsen og smerten er der uansett.

Gravferdsukas rituelle oppgaver dreier seg om separasjon- og integrasjonsfaser som innebærer emosjonelle bånd som brytes og en får en ny rolle i samfunnet. Liminalperioden eller mellomperioden, er gravferdsuka, hvor overgangen til nye roller skjer. Påførende er etterlatte med en ny status som enke, foreldreløs el.(Danbolt 2002:78). Uavhengig av status, er det mange sørgende som blir berørt i gravferdsuka. Den tomme plassen til en arbeidsskollega, skolekamerat eller en nabo bringer med seg tapsfølelse og sorg.

Ulike følelsesuttrykk som mennesket selv ikke alltid herre over, kan gjøre at vi handler irrasjonelt. En tilstand som kan være en stillstand i menneskers liv. Tilstanden når døden har inntruffet og gir en slik stillstand: Stillstanden kan betegnes som et tankerom hvor følelsene er lammet eller forsterket ikke alltid har ord. Et rom hvor handlingslammelsen er en form for sjokktilstand. Sjokktilstanden er en prosess i bearbeidelsen av hendelsen. Om hendelsen i forbindelse med døden har vært ventet eller uventet, nær eller fjern vil følelsene blir utsatt for en forandring. En forandring som kan betegnes som før og etter, mens nået er forandringsøyeblikket. Gravferdsuka er et forandringsøyeblikk hvor sårbarheten er utsatt.

Sorg er et omfattende begrep som handler om dyptgripende følelsesmessige reaksjoner. Trøst kan være en måte å lindre smerten på, men trøsten trenger en giver og en mottaker. Trøsten vil ikke alltid bli tatt imot for sorgen tar stor plass eller overskygger muligheten til å ta imot trøsten. Sorgen har ulike reaksjonsmåter, derfor kan kanskje ordene fra Bibelen(Matt.5.4) være en måte å gi anerkjennelse og gjenkjennelse til at sorg er menneskelig og vondt. Her har ritualene en viktig funksjon viser ritulforskningen(Danbolt & Stifoss- Hansen 2007). I boken

Gråte min sang (ibid:2007) er det mange eksempler og sitater som tilkjennegir symboler og bruken av ritualer i og utenfor kirken ved i spesielle sammenhenger som ulykker og katastrofer. Ritualisering kan ses på som et hjelpemiddel å gi beskyttelse og ivareta de pårørende i en sårbar situasjon. Ritualiseringen i hjemmet er like viktig som i kirken, og det kan se ut til å ha en brobyggerfunksjon som er viktig fordi de kommuniserer og uttrykker et felleskap. Kirkens fokus på ritualer er økende, og her ligger det et potensiale for diakonal omsorg på en helt spesiell måte som felleskapshandling.

Ritualer og andre tros- og livssynssamfunn

Ritualene kan evne og kunne samle alle sørgende på tvers av tros- og livssyn. Inklusjon og nestekjærlighet ble et tydelig bilde på hvordan samhandling og dialog ble gjort eksempelvis etter 22.juli 2011.(kifo.no) Det viser at respekt og verdighet overfor de pårørende ble ivarettatt, samtidig som presten og imamen var tydelige på sitt ansvarsområde. Det viser at diakonien strekker seg mot menneskets behov, og legger til rette for at nestekjærligheten og inkluderende felleskap skal bli mulig.

Gravferdsdagen

Flere av Bibelens beretninger forteller om hvordan Jesus møter sårbare mennesker med vennlighet. Den framstrakte handa som inviterer til og tar imot, men ikke minst ordene som blir sagt. Hvordan tar kirken imot på gravferdsdagen har betydning for helheten gravferdsdagen. Mottakelsen kan være både av gravferdsbyrået eller kirken, for det kan være en samhandling om gravferden. Der pårørende ordner det meste selv, er kirken i den første mottakelsen. Verdighet og respekt er det formelle, men medmenneskeligheten handler om å gi god informasjon og gjøre de pårørende trygge i situasjonen.

Gravferdsdagen er for de sørgende, og det kirkens liturgi er med å ta avskjed og lede de sørgende videre. I og utenfor kirkerommet har liturgien/presten/diakonen det førende ordet, men det kan ha et personlig preg som de pårørende har bestemt. Kirken legger vekt på at gravferd er casualprosesser (Skjevesland 1997:12), og det ligge et klart grunnlag for diakonal omsorg. De sørgende kan være i nød eller ha det vondt, derfor er innholdet i kasualiaet kirkens ansvar viktig å formidle. I liturgiens innledningsord peker på prestens rolle som budbærer. I fortsettelsen av inngangsordene er alle som er i kirkerommet med å overgi

avdøde, selv om forrettende prest ikke kjente avdøde. Gangen i gravferdsliturgien er tydelig og klar, og tjenesteoppgaven er å gjøre gravferden til en verdig avskjed.

Samhandling og makt

Presten sitter også i en maktposisjon til å gi føringer for gjennomføringen av gravferden, derfor er tiden en viktig faktor før de pårørende tar alle avgjørelser. De pårørende er egentlig prisgitt presten, for det byttes ikke prest etter sorgsamtalen. Selv om praksisen med diakoners sorgarbeid er varierende, men mange prester rekker ikke å følge opp sorgarbeidet for etterlatte etter gravferden.(Rudrud2012).

Det første møtet kan være i en maktposisjon til overtale og gi føringer, der de pårørende er i en sårbar posisjon.(prest 5 og gravferdskonsulent 1)

Til eksempel er salmene ved gravferd en viktig del av liturgien, og kirkens kantor har faglig kompetanse til å ivareta det musikalske. Selv om mange salmer er mindre kjente, eller de pårørende ikke kjenner til det avdøde hadde lært på skolen eller i konfirmanntiden. Forslag til salmer ved gravferd har mange kirker laget liste over, og det er derfor god grunn til både å informere og skolere gravferdsbyråene om salmeskatten.

Overprising og makt til å overtale er to elementer som kan ende med uheldige økonomiske følger. Gravferdsbyråene er i en maktposisjon kan overkjøre både pårørende, kirken og institusjonene/sykehusene med å ha kunnskap om gravferdsloven. Det kan være en grunn til at det er få pårørende som kjøper kun kiste. På den annen side er det grunn se på nettsiden til kirkene mange steder, så kan det gi svar på noe, for det henvises til gravferdsbyråene. Andre steder er brosjyrer, kommunikasjonen og tradisjonen med å myndiggjøre pårørende til å ta aktiv del i gjøremålene i gravferdsuka.

Samarbeid og inkluderingsledelse

Samhandlingen ved gravferd handler om i vid forstand om inkluderingsledelse, men som ikke kan planlegges fullt ut. Det er de pårørende som har den avgjørende myndighet for gravferd, hvor både kirken og gravferdsbyråene står i ulike tjenester. De pårørende tar avgjørelser om utformingen og noe av innholdet, mens kirken har egne rammer å forholde seg til. I tillegg er gravferdsbyrået en tredje på som samhandler med begge om det praktiske. Det er krevende prosess som skal skje i løpet av få dager, hvor den pårørende i utgangspunktet ikke har erfaring. Derfor har ledelsesfaget en viktig del av praksisen i gravferdssammenheng, for å kunne handle, samhandle og samarbeide om både praktiske løsninger og se muligheter til endring.(Aadland 2004:52-53) Evnen til samarbeid og tverrfaglig samhandling, er helt sentralt

for å kunne ivareta både kirken og pårørende på en god måte. Gravferdsbransjen har på sin side erfaring som kan være nyttig i denne sammenheng. Gravferd kan derfor forstås som et samhandlingsprosjekt.

Ingen pårørende

En situasjon som kan vekke nysgjerrighet og stille spørsmål om hvorfor, for stiller seg litt annerledes når det ikke er pårørende, eller det blir kommunal gravferd. Både gravferdsbyråene og kirken viser den samme verdighet og respekt overfor avdøde selv om det ikke er pårørende eller er kommunal gravferd. Gravferdsseremonien gjennomføres i sin helhet, men minnetalen kan bli begrenset. Når prosten i Bærum tok tak i situasjonen i 2013, kom det 50 «følgere» i gravferden. Det er dannet en vennegruppe som går i gravferd uten pårørende (gjertrudvennene.org), og det kan være en signaleffekt etter boken; «På vegne av venner»(Schau 2009). Oppmerksomhet om temaet kan ha sammenheng med den økende andel aleneboere og ensomme, i tillegg til oppmerksomheten om gravferdskostnadene «Å eie døden»(Vårt land 06.02.2013), kommenterer Kristin Rosnes Holte om gravferdskostnadene, selv om de gjorde mye av det praktiske selv. Uten å ha kjennskap til de bakenforliggende årsakene, er kirken tydelig på både sitt virke og engasjement for å ivareta menneskeverdet. På bakgrunn av engasjementet hvor det ikke er pårørende, har det oppstått grupper, og det signaliserer at kirken sin tydelighet om diakonal omsorg. Signalene kan tolkes i en dypere samfunnssammenheng om å bry seg om, men også at kirken har en tydelig stemme om menneskeverd og rettferdighet. Derfor har diakontjenesten et stort og økende behov for nye stillinger, for å avhjelpe en økende samfunnstrend med flere ensomme og aleneboere.

Planlegge egen gravferd

Da mister du stemmeretten (diakon 2), eller det er de gjenlevendes gravferd, tegner et klart bilde av gravferdsuka som overgangsrite (Danbolt 2002:9), selv om gravferdsbransjen annonserer om planlegging av egen gravferd(jolstad.no).

Planlegging av egen gravferd kan ende med å frata nærkontakten mellom familie og venner, samtidig som kirken mister en viktig kontaktflate med de pårørende. Selv om familieforholdene er i endring, eller det har vært konfliktfylt eller skambelagte forhold, er kanskje gravferdsuka anledningen til å samles og bli kjent. Tiden for å skape rom forsoning, der det er konflikt. Sorg og konflikt er belastende og krevende arbeid. Sorgsamtalen kan medføre til å være av terapeutisk karakter, derfor kan planlegging av egen gravferd være en

belastning. Invitasjonen til å la pårørende skrive minnetalen selv blir borte, og det kan medføre at sorgarbeidet blir mer krevende når avskjeden foregår i avdødes regi.

Er døden tabu?

På digitale medier skjer det fort, og det er ikke lett å komme i forkjøpet med dødsbudskapet. (prest 1). Du dør ikke av å snakke om døden (prest 2). Ved sorgsamtalen i hjemmet er lys og «minnealter» det mest vanlige (prest 3).

Motvekten til tabu er åpenhet, selv om døden er blitt mere skjult. Flere dør på institusjoner og sykehus, hvor det er mulig å markere minnestund om avdøde bodde der (diakonene). Kirken har døden som en naturlig del av arbeidet og livet. Kirken er tydelig på menneskets verdi og verdighet, selv om den i eldre tider ikke har anerkjent alle som verdige i det kristne felleskapet. Imidlertid har kirken vært, en pådriver til å starte eller samarbeide om sorggrupper i forhold til ulike aldersgrupper og situasjoner, i tillegg til å ha kompetanse til å i vareta det sjelesorgens dimensjon (Wirgernes:1997:190). Åpenheten om sykdom og selvmord fra livsberetninger og media, gjør samtalen om døden, til å handle om menneskeverdet og verdighet.

Når gravferdsbyråene tilbyr muligheten til å planlegge egen gravferd, er døden tabu på en helt annen måte enn før. Om samme spørsmålet skulle stilles til pårørende, ville svarene trolig vært annerledes. Kan det være slik at døden ikke er tabu på gravplassen og gravstedet?

Ritualer som lystenningen på gravferdsdagen i kirken og på gravstedet i løpet av året, er tegn på at døden kanskje ikke er lett å snakke om, men at ritualiseringen strekker seg utover året når det pyntes og tennes lys på gravstedet etter årets tider. Hvorfor er pårørende opptatt av å ha en velstelt kirkegård? Tjenesten kan settes bort til andre, men på gravplassen er det naturlig og lov å snakke om døden med andre som er ute i samme ærend. Kirketjenerne på landsbygda kunne ha berettet om fenomenet, for i forlengelsen av gravferdsukas er det mennesker som fortsatt savner, minnes og sørger når de steller gravminnet.

Temaet om død og gravferd får kirken og gravferdsbyråene står på sidelinjen med tilbud for å innfri ønsker, men også krav innenfor rammene av lovverket og egne rammer. Kirken kan følge den døende og de pårørende et stykke før dødsfallet inntreffer, men de pårørende bestemmer og velger hvilken type seremoni det skal være.

7 Konklusjon

Gjennom arbeidet med oppgaven har det vært en spennende reise gjennom lesing av mye faglitteratur og livsberetninger om død og sorg. I en søken etter å finne nok stoff om pårørendes opplevelser av gravferdsuka og kirkens betydning, fikk livsberetningen om døden, døende og sorgarbeid stor oppmerksomhet. Det var ikke mye å finne, men det lå en undertone om kirken og prestens hadde betydning på ulike vis. I denne fasen ble gravferdsbyråene en tredje part som ble synlig på en annen måte. Alt fra stellet av avdøde, fram til den pyntede kisten i kirken, har den første kontakten med gravferdskonsulenten vært viktig for de pårørende. Pårørendes som ordnet det meste selv sammen med kirken, har ikke vært nevnt. Denne praksisen er kun hentet fra informantene og observasjonene fra praksisen i diakonistudiet.

Når det formelle er ordnet, er de pårørende kommet i en fase hvor de er klare for sorgsamtalen. Sorgsamtalen er det personlige møtet med forrettende prest/diakon, som helst bør skje innen to dager etter dødsfallet (Dahl 1997:209). Hvorfor?, er det nærliggende å spørre, men når det legges vekt på at sorgsamtalen har en forebyggende effekt for sorgarbeidet, er tiden viktig, for å kunne komme tett på. Det sårbare mennesket har dyrebar øyeblikk for å kunne være mottakelig, og sorgsamtalen er den gode omsorgen som gir anledning og mulighet til å fortelle.

Forventning til at kirkelig gravferd har en trygghet og forutsigbarhet som er kjent og tradisjonell, kan ha sammenheng med at det er få endringer i gravferdsskikkene, men mennesket søker vanligvis «hjem» når det er såret. Om kirken kan kalles hjem, forteller heller om menneskets søken etter trygghet, som kan ta imot alt det mennesker strever med, når de er i sårbarhetens land. Det landet er bla. sorg, men sorg kan romme så mye mer. I nærkontakten med en lytter, kan det åpnes rom for å se livet i et annet perspektiv. Boken *Levende håp* (Leer-Salvesen 2011), er kanskje et svar på hva mennesker trenger i livet. Håpet som motivator til å se opp mot lyset og himmelen. Når det åpnes opp for nye ritualer som lystenning i lysgloben i gravferden, er det et godt tegn om hvordan den diakonale omsorgen kan komme til uttrykk. (Skjåk Kyrkjelege Fellestråd 1/2015) Lysene som tennes i lysgloben uttrykker inkluderende felleskap og nestekjærlighet. Ritualisering er viktig for å komme videre når sorgen rammer.

«Ritualer er hjertet språk» (Stifoss –Hansen 2001), tyder det på at ritualer berører en viktig nerve om søken etter trygghet i både menneskers liv og kirkens indre liv. Ritualer betyr at ord settes sammen med en handling, og når avdøde forlater livet, er livet fortsatt verd å leve.

Ritualene i ulike livsfaser trenger mennesket for å markere livsoverganger.

Kanskje er det nettopp forventningen om trygghet og forutsigbarhet som gjør kirken diakonal og tydelig i gravferdsuka? Kan det være en forklaring om betydningen av hva kirken er?

Kirkens identitet og oppdrag betyr å strekke seg mot mennesket og bekrefte at det er til, men også å favne om menneskets situasjon når livet er vondt. Gravferdstradisjoner og kirkens identitet og oppdrag sammenfaller med inskripsjonen på en kirkeklokke fra middelalderen ;«De levande kallar jag. De döda begråter jag»(Sjödin 2012:41). Det er invitasjonen til de pårørende, og kirken gir tilsvarende; «Kom for alt er ferdig» (ibid:184). Kirkens identitet er mer enn klokkeklangen når den markerer jul, påske og pinse, for den kaller og signaliserer om livsbegivenheter i kirkene. Det er forskjellige liturgier med fastsatte elementer i forhold til kirkeåret og seremoniene, men det er enkelte faste ledd som er felles i alle kirkelige handlinger. Det er med å understreke kirkens tydelighet, selv om det er egne lokale grunnordninger.

Endringer i kirken og gravferdskikker

Det er viktig å påpeke at endringer ikke alltid er til det gode. Det kan føre til fremmedgjøring for de som ikke er ofte i kirken, og dermed skape et skille mellom den faste kjernemenighet og de andre. Derfor er det viktig for kirken å fastholde tydeligheten om hva kirken er og hva den vil gi. Det er ufravikelig at kirken formidler den kristne tro om at døden er det nest siste (Rom. 6.5). Når diskusjonen om å utelate liturgiske ledd eller pårørende kommer med ønske om å utelate Herrens bønn ved kirkelig gravferd, burde ikke kirken ha noe problem med å vise sin tydelighet. Herrens bønn skal alltid være med, og gravferdsbyråene har i tillegg begynt å trykke Herrens bønn i programmet, når pårørende ønsker det. Kirken/presten er en viktig budbærer til å legge dette fram for pårørende. Hvilken Herrens bønn skal brukes, kan være et spørsmål eller ønske fra pårørende, men det er oversettelsen fra 2011 som er mest vanlig. Endringene i Herrens bønn skjedde i forbindelse med bibeloversettelsene. Gravferdsbyråene har ulik praksis for å ha med Herrens bønn i programmet, for det medfører en ekstra utgift og tar mer plass i programmet. Her er kirken tydelig på liturgien om at Herrens bønn alltid skal med.

Gravferdspraksisen i endring

Gravferdspraksisen er i endring, men behovet for ritualer og samling og høytid er ikke mindre enn før, men det er forventning er og krav til tilpasning etter egne ønsker er tilspisset. Det

personlige uttrykket i gravferdene skal avspeile avdødes betydning, historie og personlighet, og det kan utfordre spesielt i forhold til musikk og salmevalg.

Selv om revisjonen av gravferdsliturgien og den nye salmeboken har bidratt til å gi et større utvalg til i gravferden og gudstjenestene generelt, er det kirken/presten som i hovedsak har kunnskap om utvalget. Det er kirkens oppgave å informere og rettlede gravferdsbyråene i større grad, selv om gravferdsbransjen er god på å hente informasjon og skolere seg.

Det samme gjelder prestene, for det kan forekomme at en lover for mye i forhold til de pårørende. Organistene er musikalsk ansvarlig, og har en kunnskap som kan være viktig å formidle i forbindelse med gravferd. Derfor kan kritikken av organistene være en viktig brikke som kan endres gjennom informasjon og tettere samarbeid, selv om det mange steder er små stillinger. Det handler om å gjøre alt klart på forhånd for å unngå å danne et negativt bilde av organistene. Profesjonsetikk handler om å respektere og forstå hverandres grenser i en god lagånd som gravferd handler om.

Samarbeid og teamarbeid

For at kirkens tjenester skal kunne være tydelige, er det viktig med et samspill og en enighet om mellom kirkens ansatte. Det gjelder alle yrkesrollene i kirken, som har med gravferden å gjøre i gravferdsuka. På den måten kan kirken bringe fram tydeligheten om at kirken er inkluderende i de ulike tjenesteoppdrag den har. Samarbeidet mellom kirkens ansatte er som er like viktig for de ansatte, som når pårørende kommer på gravplassen i etterkant og treffer kirketjeneren.

Derfor er samarbeid og teamarbeid helt sentralt for å ivareta både de pårørende og kirkens ansatte. Yrkesslitasje, gravferd på samleband og store variasjoner i arbeidsoppgaver som strekker seg fra dåpssamtale til sorgsamtale på samme dag.

Du skal elske din neste som deg selv, handler ikke om å slite seg ut, men få hjelp i tide til organiseringen, arbeide i team og fordele oppgaver der det er mulig.

Ansaret - en belastning

Diakoner er mangelvare, og kanskje satsningen skulle ha vært å styrke diakontjenesten til å ansette flere diakoner? Arbeidsbelastningen på prestene og få diakoner som forretter gravferd skulle være grunnlag nok til å styrke diakontjenesten. Kompetansen er der, og i en proaktiv kirke burde kirkens diakontjeneste økes betraktelig for å kunne ha flere hender og resurser å spille på. Det er en vågal påstand, men den nærheten som diakoner har med dødende og sorgarbeid, kan det oppleves som en bit blir satt til side. Diakoner er i gravferd når en av

«deres» dør, kan tolkes som at diakonene kan medvirke, men vanligvis sitter i kirkebenken sammen med de sørgende.

Struktur over arbeidet er ikke alltid lett, for døden er uforutsigbar. Gravferden setter krav til handling i løpet av 10 dager, som kan bli en belastning i forhold til alle oppgavene og ansvarsområdene prestene har, derfor er samhandling og inkluderingsledelse viktig for å ivareta kirkens oppgaver. Et relevant spørsmål om å spørre hva kan jeg hjelpe deg med, eller hvordan kan vi hjelpe hverandre til å ivareta oppgavene sammen. Samarbeid på tvers av profesjoner er nødvendig, og ved å skue litt på gravferdstradisjoner, har klokkertjenesten og kirketjeneren betydd mye for kirkens tjenester, og de kirkene som har ansatte i den tjenesten, finner god støtte. I det vanlige gudstjenestelivet i kirken, er kirkeverter, dåpsverter og ministranter verdifulle medhjelpere og «rollemodeller» for hvordan kirken har utviklet seg de siste årene.

Samarbeid til alles beste

Samarbeidet med gravferdsbyråene er en samarbeidspartner, men deres medvirkning i kirken kan enkelte ganger være med av det gode. Eksempelvis når det ikke er pårørende, men når medvirkningen skjer i kirkerommet kan det ha en tosidighet. Pårørende som ønsker å få lest opp alle sløyfebåndene, men ikke greier det selv. Kanskje det er viktig å samhandle om den «lille»handlingen, siden den er viktig for de pårørende? Mange kirke har tidspress på sine ansatte. Om kirken samhandler på vegne av eller etter avtale med pårørende med gravferdsbyrået om opplesing av sløyfeband, kan det være en ordning til beste for alle parter. En enkel handling som ikke går utover kirkens tjenester, men heller viser sitt diakonale hjertespråk.

Avslutning

Problemstillingen en utfordring, for spørsmålene i intervjuguiden kunne vært mer spisset og dyptgående. Gravferden har ikke endret seg, men det skjer prosesser og endringer i kirken og samfunnet. Om jeg skulle endret problemstillingen til inskripsjonen på middelalderklokken til; «De levande kallar jag. De döda begråter jag», ville det ha blitt en bredere problemstilling som kunne ha handlet om noe annet enn gravferdsuka. Kunnskapen om gravferdsukas er med å ivareta kirkens egenart og identitet. Gravferdstradisjoner er tryggheten, mens forståelse av kallet og egenskaper hos ansatte, er med å bidra til å gjøre kirken tydelig diakonal og tjenende. Det er evangeliet i handling

Litteraturliste

Andersen, Henning (2013) *Gamle gravferdsstradisjonar i Valdres – gode skikkar i møte med død og sorg* Hedalen stavkirkes 850- årsjubileum i 2013

Anderson, Harlene, Jensen Per(red) (2008) *Inspirasjon Tom Andersen og reflekterende prosesser* Oslo: Gyldendal Akademiske - Gyldendal Norsk Forlag

Andås, Jann G. 2006) *Mellom Levende og Døde, begravelserbyrået i arbeid.* Luther Forlag

Ballo, Olav Gunnar (2009) *Kaja 1988-2008* Cappelen Damm AS

Berthelsen, Eivind (2011) *Far vel. Å pleie døende og å stelle av døde* Høyskoleforlaget

Bibelen (2011 1. opplag) Det Norske Bibelselskap

Bjørddal Øystein, (1997) *Gravferdsliturgien i: Våre tider i Guds Hånd.* Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav,; (red) Gjøvik: Verbum s.199-203

Bjørddal Øystein, (1997) *Salmer ved gravferd: Våre tider i Guds Hånd.* Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav,; (red) Gjøvik: Verbum s.204-208

Brunvoll, Arve(2010 12.opplag) *Den norske kirkes bekjennelsesskrifter*, Oslo: Lunde Forlag,

Bunkholt, Marit og Stifoss -Hansen, Hans (red)(2005) *Strategier for gjensidighet. Bidrag til utvikling av veiledning i kirkelig grunnutdanning og yrkesliv.* Det Praktisk-teologiske seminar, pb. 1075 Blindern, 0315 Oslo

Bø, Sigrid (1994) *Likferdskikkar i endring i: Døden på norsk* Agedal (red) Oslo Ad Notam Gyldendal s.107 -120

Dahl Per Arne(2011) *Å reise etter rystelse* Oslo: Schibsted Forlag

Dahl, Per Arne (1997) *Minnetalen og - dens forberedelse gjennom sørgesamtalen i: Våre tider i Guds hånd* Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav, (red) Gjøvik: Verbum s. 209 -213

Danbolt, Lars Johan (2002) *Den underlige uka* Verbum

Danbolt (2014) Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i nordisk kontekst i: *Religionspsykologi* Danbolt, Lars Johan, Engedal, Leif Gunnar, Stifoss- Hansen Hans, Hestad Knut og Lien, Lars Oslo: Gyldendal Norsk Forlag s.17-31

Danbolt og Stifoss- Hansen(2014) Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger i: *Religionspsykologi*. Danbolt Lars Johan; Engedal Leif Gunnar; Stifoss- Hansen Hans; Hestad Hans og Lien, Lars Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS s. 203-213

Danbolt, Lars Johan og Stifoss-Hansen, Hans (2007) *Gråte min sang* Kristiansand: Høyskoleforlaget

Det lutherske verdensforbundet (LVF 2010) *Diakoni i kontekst* Grøset trykk AS

Dietrich, Stephanie, Korslien, Kari Karsrud og Nordstokke, Kjell (Red)(2011) *Diakonen – kall og profesjon* Trondheim: Tapir Akademiske Forlag s. 7-11

Dietrich, Stephanie.(2011) Systematisk-teologisk grunnlag fro diakontjenesten i: *Diakonen - kall og profesjon*. Dietrich, Stephanie, Korslien, Kari Karsrud og Nordstokke, Kjell(red) Trondheim: Tapir Akademiske forlag: s 97-110

Dietrich, Stephanie.(2011) Diakontjenesten i Den Norske Kirke i: *Diakonen - kall og profesjon*. Dietrich, Stephanie, Korslien, Kari Karsrud. og Nordstokke, Kjell. Trondheim: Tapir Akademiske forlag: s 111-125

Dovre kyrkjelege råd(2010) *Ei orientering om kyrkjegardane i Dovre*

Grønmo Sigmund (2004) *Samfunnsvitenskapelige metoder*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.

Fugelli, Per (2010) *Døden, skal vi danse?* Oslo: Universitetsforlaget

Gravferd (2003) Verbum

Gudstjenesteboken for Den Norske Kirke del II (1994) Verbum

Johannessen Kai Ingolf (2009) Diakonitjenestens plassering i kirken i: *Diakoni – en kritisk lesebok*. Johannessen, Kai Ingolf, Jordheim, Kari, Korslien, Kari Karsrud Trondheim: Tapir Forlag s. 29-40

Johannessen, Asbjørn, Tufte, Per Arne og Kristoffersen, Line (2010 4.utg) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* Oslo: Abstrakt Forlag

Johannessen, Kai Ingolf. Moelven, Olav. Roalkvam, Sidsel (2007) *Godt-rett-rettferdig* Oslo: Akribe AS

Jordheim, Kari(2011) *Diakonstillinger i Den Norske Kirke – rammer og ordninger i: Diakonen – kall og profesjon* Dietrich, Stephanie.; Korslien, Kari Karsrud.; og Nordstokke, Kjell(red) Trondheim: Tapir Akademiske forlag, s. 153-169

Julsrud,Ottar (2006) *Fra kall til merkevare* Forlaget Snorre

Kirkerådet (2008) *Plan for diakoni i Den norske kirke*

Kyrkjebladet for Skjåk og Nordberg (2015) *Nye ritual i samband med gravferder* (1) Fjuken/Dale-Gudbrands Trykkeri as

Kvale Steinar, Brinkmann, Svend(2009 2.utgave) *Det kvalitative forskningsintervju* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Lappegard, Sevat(1994) *Døden på bygda. Eit historisk tilbakeblikk i: Døden på norsk* Aagedal Olaf (red) Oslo: Ad Notam Gyldendal s.41-51

Leer- Salvesen Bjarte (2011) *Levende håp En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse om gravferd* Kristiansand: Universitetet i Agder

Lønning Inge (2007)*Der alle veier møtes* Kirke & kultur (1) Universitetsforlaget

Nielsen, Helge Kjær (2003 2.oplag) *Han elskede oss først Om den bibelske grunnlaget for diakoni* Aarhus: Universitetsforlag s.29 - 34

Nordstokke, Kjell (2002) *Det dyrebare mennesket Diakoniens grunnlag og praksis.* Valdres: Verbum

Nordhaug, Halvor, (1997) Gravferdstalen i: *Våre tider i Guds Hånd*. Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav; (red) Gjøvik: Verbum s.214-220

Norsk salmebok (2013) *For kirke og hjem* Stavanger Eide forlag As

Okkenhaug, Berit, (1997) Gravferdsskikker før og nå: *Våre tider i Guds Hånd*. Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav.; (red) Gjøvik: Verbum s.169 -177

Okkenhaug Berit(2006. 2.opplag) *Når jeg ser ditt ansikt Innføring i kristen sjelesorg*
Verbum

Olafsen, Espen og Dahl, Per Arne (2007) *Hva skal vi med stjerner nå?* Oslo: Schibsted Forlagene: s.161 -162

Plesner, Ingvill Thorson, Døving. Cora Alexa. (2009) *Livsfaseriter, religions -og livssynspolitiske utfordringer i Norge*. STL Samarbeidsrådet for tros – og livssynssamfunn

Repstad, Pål (2007) *Mellom nærhet og distanse*. 4.opplag Universitetsforlaget

Stifoss – Hansen Hans (2011) *Ritualer hjertets språk i: «Verdier ved livets slutt – en anatologi*. Rogne, Kari (leder) Aakre, Marit. Alm, Kristian. Bomann - Larsen, Lene (red)(2001) *Verdikommisjonen* s.119

Rudrud, Oddrun Forland (2012) «*Å sørge med de sørgende*» - om diakoners arbeid med *gravferd* - Masteroppgave i diakoni Diakonhjemmet Høgskole

Rø, John Egil (1997) *Gravferden – grunnleggende bestemmelser: Vår tider i Guds hånd*. Okkenhaug, Berit; Skjevesland, Olav; (red) Gjøvik: Verbum s. 221-223

Sandberg, Jørgen (2009) *Det handler om å reise seg. Tekster om kriser og livskunst* Vekten Forlag

Schau, Kristopher (2009) «*På vegne av venner*» Oslo: Forlaget Oktober AS

Schmidt, Ulla (2011) *Mennesket: Avhengig og fritt. Menneskesyn i en luthersk tradisjon i: Kirken nå* Dietrich, Stephanie, Dokka Trond Skard og Hegstad, Harald (red) Trondheim: Tapir Akademiske Forlag s.169-189

Sjödín, Thomas (2012) *Et brustent halleluja* Oslo: Luther Forlag

Skjevesland, Olav(1997) *Kasualhandlingens teologi i : Vår tider i Guds hånd.* Okkenhaug, Berit; Skjevesland, Olav; (red) Gjøvik: Verbum s.11-37

Soknerådene i Dovre (2000) *Gravferd i Dovre* Spesialutgave av Kyrkjebladet februar 2002. Oppdal: Olav Snøfugls Trykkeri

Sommerfeldt Atle (2012) *Nød og urett krever kirkelig handling i :Tro til handling sammen for en rettferdig verden* Sommerfeldt, Atle (red) Bibelselskapet i Verbum: s.31-46

Stifoss –Hansen, Hans(2009) *Når verden raser sammen i : Diakoni – en kritisk lesebok* Johannessen, Kai Ingolf, Jordheim, Kari, Korslien, Kari Karsrud Trondheim: Tapir Forlag s. 169-180

Sørbye Liv Wergeland 1994) *Døden i institusjon- ritualer rundt dødsleie og død i Døden på norsk* Aagedal (red) Oslo: Ad Notam Gyldendal s. 97 – 105

Tanggaard, Per (1992) *Begravelsesbyrået bedre enn sitt rykte – presten ikke så verst hun heller.* Diakonhjemmet Høgskolesenter

Tanggard Per (1994) *Død og gravferd- privatisering og profesjonalisering i: Døden på norsk* Aagedal(red): Ad Notam Gyldendal s.83-95)

Wenaas, Johan Arnt (2001) *Diakoni – et annerledes språk.* (Itslearning under diakoni. Fag 250. Lastet ned 05.02.2011. Lest 26.12.2011 og 10.01.2015)

Wirgernes, Paul Erik (1997) *Sjelesorg for etterlatte i: Våre tider i Guds Hånd.* Okkenhaug, Berit.; Skjevesland, Olav; (red) Gjøvik: Verbum s.190-198

Aadland, Einar (2004) *Den truverdige leiaren* Oslo: Det Norske Samlaget

Aagedal Olaf (1994) *Døden på norsk i: Døden på norsk* Oslo: Ad Notam Gyldendal s. 9-20

Agedal Olaf (1994) Dei døde sin dag i: *Døden på norsk* Agedal (red) Oslo: Ad Notam Gyldendal s.121-135

Nettadresser

URL:

<http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/n-av-fire-prester-moter-veggen-5567258.html>
lastet ned 29.04.2015 (Lest 29.04.2015 og lastet ned 29.04.2015)

URL:

<http://www.fn.no/Bibliotek/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklaering-om-menneskerettigheter> (Lest 20.02.2014. Lastet ned 30.03.2015)

Følge til gravferd

URL:

<http://www.gjertrudvennene.org/> (lest 09.05.2015. Lastet ned 10.05.2015)

URL:

<http://www.human.no/Humanisme/Grunnsporsmal/> (Lest 20.02.2014. Lastet ned 30.03.2015)

URL:

<http://jolstad.no/?gclid=CP3ziNrjosUCFSvncgod3SkApw> (Sist lest 30.03.2015. Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://www.kifo.no/doc/Ostlandets_Blad%202013-08-31.pdf (lest 25.04.2015. Lastet ned 25. 04. 2015)

URL:

<http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=3197> (Sist lest 30.04. 2015. Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/gravferd_03_bm.pdf (Sist lest 02.05.2015. Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km06_vedtak_-kommplattform1.pdf
(Sist lest 30.04.2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/dokumenter_vedtak/kirkemotet-15.11.2004--20.11.2004-bodo/ (Sist lest 30.04.2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_09_11_diakontjenesten.pdf
(Sist lest 30.04. 2015. Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_9_12_likeverd_merknad_vedtak.pdf
(Sist lest 30.04.2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

http://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_8_12_askespredning_merknad_vedtak.pdf
(Sist lest 30.04. 2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

<http://kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=208Si>(Sist lest 30.04. 2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

www.kirkeligressurssenter.no/ : *Krenkes mennesket, krenkes Gud*. Hustavle ved Kirkens ressurssenter for vold og seksuelle overgrep (Sist lest 15.01.2015 Lastet ned 02.05.2015)

URL:

kristinr@vl.no (06.02.2013) *Å eie døden* Kommentar i avisen Vårt Land (onsdag 06.02.2013) (Papirutgaven lest 06.02.2013.)

URL:

<http://www.lovdatabasen.no/all/hl-19960607-032.html> (Sist lest 11.05.2015 og lastet 11.05.2015)

Om gravferdsstønad

URL:

https://www.nav.no/_attachment/1073750923?download=true (Sist lest 11.05.2015 og lastet 11.05.2015)

URL:

<https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/§+7-2+Gravferdsstønad.147643.cms> (Sist lest 11.05.2015 og lastet 11.05.2015)

URL:

<http://www.norgeskristnerad.no/doc//Offisielle%20dokumenter/Maldokument%202013-15.pdf> (Lest 22.03.2015 Lastet ned 30.03.2015)

URL: <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/gravferdsloven/id439282/>(sist lest 15.01.2015 lastet ned

URL:

<https://www.regjeringen.no/nb/tema/religion-og-livssyn/gravferd/innsiktsartikler/mer-om-gravplasser-kremasjon-gravferd/id445134/> (sist lest 15.01.2015 lastet ned 30.03.2015)

URL:

<http://tv.nrk.no/serie/venn-i-doeden/MYNT12000515/sesong-1/episode-5> (lest 14.04.2015

Lastet ned 02.05.2015)

URL:

<http://www.virke.no/bransjer/Sider/Gravferd.aspx> (sist lest og lastet ned 15.01.2015)

URL:

[vl.no helg@vl.no](mailto:helg@vl.no) av Christian Nicolai Bjørke christian@vl.no og Turid Sylte turids@vl.no og foto Siv Dolmen sivd@vl.no Artikkel i avisen Vårt Land (lørdag 03.12. 2011)«*Den som forbereder en grav for andre, tjener godt på det*» (Papirutgaven lest 03.12.2011).

VEDLEGG 1

Intervjuguide for samtale i 2012.

Kun problemstillingen er endret, da intervjuene er basert på spørsmålene i intervjuguiden. Orienter informantene om avgrensningen i forhold til sitt arbeidsområde i forhold til problemstillingen: *Hvordan kan begravelsesbyråets ansatte og kirken møte og ivareta de pårørende i gravferdsuka?*

Ny problemstilling januar 2015:

Hva vil det si å være en tydelig diakonal og tjenende kirke i gravferdsuka?

En del av spørsmålene vil kun være rettet mot en av «yrkesgruppene», og det vil være en fortløpende vurdering om hvilke spørsmål som bør være med eller ikke.

Generelle spørsmål

- Hvilke egenskaper anser du som de viktigste for å arbeide i et begravelsesbyrå – gravferdsbransjen?
- Hvilke egenskaper anser du som de viktigste for å arbeide i kirken
- Hvorfor har du dette yrket?
- Hvordan har din opplæring vært?
- Har du planer eller tanke om å skifte yrke/arbeidsplass?
- Hvordan skolerer og hvilke fagområder er grunnleggende for å bli ansatt?
- «Vi ordner alt» eller «Vi tar ansvar» «Samlebåndsgravferder»
- Hva betyr det i forhold til pårørende som er i en ekstra sårbar situasjon?

Medvirkning

- «Når de pårørende har «overlatt» de fleste sidene ved døden til de profesjonelle, ble de sittende igjen med sorgen, smerten, savnet, meningsløsheten, sinnet og ensomheten». Kan du fortelle eller si noe om tilnærmingen til de etterlatte.
- Pårørende og etterlatte - , er det samme ord ?
- I hvilken grad blir de pårørende «invitert» til å delta, medvirke og påvirke gravferden?
- Pårørende er ekstra sårbare i gravferdsuka. Hva er de pårørende mest opptatt av og hva opplever du at din yrkesstatus kan bidra eller gjøre noe for de pårørende?

Samarbeid

- Hvordan er samarbeidet med DNK`s ansatte? Prest/liturg – kantor/organist – kirketjener/kirkegårdsarbeider.
- Hvordan er samarbeidet med gravferdsbyråets ansatte?
- Har du noen tanker om deres utøvelse av en begravelse/bisettelse
- Avtale tid for seremonien kan være problematisk. Gravferdsloven er ny fra 1.1. 8 er blitt til 10 virkedager.
- Tiden en begravelse tar er lengre på landet enn i byen. Tidspress?

Det første møtet

- Kan du si noe om det første møtet? Institusjon, hjemmet
- Hvem tar vanligvis kontakt?
- Hva skjer – Hvordan går dere fram?
- Kan rutinene være en form for ritualer. Ritualer som hjelper i det praktiske?
- Stell av avdøde, liksvøpingen, syning, utsynging, føre til kapellet
- Holdes det andakt eller sier dere noen ord, tas det initiativ til en sang e.l.?
- Hva skjer videre i gravferdsuka? Har dere løpende kontakt med de pårørende?

Andre spørsmål:

- Har det vært en forandring eller utvikling begravelsestradisjonen de siste årene?
Hvordan og på hvilke områder
- Hvordan oppleves det når det ikke er pårørende? Velger dere å delta i kirkerommet.
Eks: «På vegne av venner» Kommunale begravelser.
- Hvordan oppleves det at de pårørende kun trenger tjenesten, kiste?
- Forberedelse av egen gravferd er mulig. Det finnes eget skjema hvor mange opplysninger kan gis og kan fortelle pårørende/etterlatte om avdødes ønsker.
Hvilke tanker ligger bakom eller hvordan forholder seg til avdødes ønske.
Eksempel: Wenche Foss.
- Er det mange som forbereder sin egen begravelse

VEDLEGG 2

LOV 1996-06-07 nr 32: Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven).

DATO: LOV-1996-06-07-32
DEPARTEMENT: FAD (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet)
PUBLISERT: Avd I 1996 Nr. 9
IKRAFTTREDELSE: 1997-01-01
SIST-ENDRET: [LOV-2011-08-26-40](#) fra 2012-01-01
ENDRER:
SYS-KODE: BG02a
NÆRINGSKODE: 9123, 9391
KORTTITTEL: Gravferdsloven – gravfl.

Kapittel 2. Gravferd, kremasjon og gravlegging.

§ 12. *Frist for gravlegging.*

Dersom avdøde ikke er blitt kremert, skal gravlegging skje senest 10 virkedager etter dødsfallet.

Dersom avdøde er blitt kremert, skal gravlegging skje senest 6 måneder etter dødsfallet.

Endret ved lov 26 aug 2011 nr. 40 (ikr. 1 jan 2012 iflg. res. 26 aug 2011 nr. 866).

Vedlegg 3

Gravferd – Alminnelige bestemmelser

Ordning for Gravferd fra kirke eller krematorium

De følgende Alminnelige bestemmelser for gravferd er vedtatt av Kirkemøtet 2002. Vedtaket har hjemmel i kronprinsreg. res. av 26. oktober 1990, jf. Grunnloven § 16.

Fra 1. mars 2003 gjelder disse uavhengig av hvilken gravferdsliturgi man bruker. Disse bestemmelsene erstatter fra samme tidspunkt Alminnelige bestemmelser i Gudstjenestebok for Den norske kirke Del II, side 129-131.

Den følgende ordningen for Gravferd er vedtatt av Kirkemøtet 2002 som supplerende alternativ til ordningen i Gudstjenestebok for Den norske kirke. Vedtaket har hjemmel i kronprinsreg. res. av 26. oktober 1990, jf. Grunnloven § 16.

Fra 1. mars 2003 kan ordningen tas i bruk i menigheter der menighetsmøtet gjør vedtak om det. 2003/02 Gravferd, B 2 Gravferd

ALMINNELIGE BESTEMMELSER

1 Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer. Når en person er død, sørger de som stod vedkommende nær, vanligvis familien, for at den døde legeme behandles på verdig vis og får en verdig gravferd. Grunnleggende bestemmelser vedrørende gravferd er gitt i gravferdsloven. Hvem som har rett til, og dermed også det rettslige ansvaret for, å sørge for gravferden, er regulert i gravferdsloven § 9. Når en person som hører inn under Den norske kirke, dør, bør det etableres kontakt mellom menighetens prest og de pårørende så snart som mulig etter dødsfallet. Gravferd skal skje senest 8 dager etter dødsfallet, jf. gravferdsloven § 10 tredje ledd og § 12.

2 Gravferd etter kirkens ordning er en kirkelig handling av gudstjenestlig karakter. I den liturgiske utforming av handlingen uttrykker kirken det grunnleggende i den kristne tro: at mennesket er Guds skapning, at Gud gjennom Jesu Kristi død og oppstandelse og troen på ham har lagt grunnlaget for menneskets frelse, at det på dommens dag skal stå til ansvar for sitt liv, og at det skal gjenreises i legemets oppstandelse.

3 Gjennom valg av skriftlesninger, bønner og salmer og det som ellers sies og gjøres, skal alle som har ansvar for eller medvirker til gravferdshandlingen, bidra til at det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde. Enkelthetene ved handlingen, herunder utsmykning, symboler og kransepålegging må tilpasses handlingens gudstjenestlige karakter. Det bør tilstrebes nøkternhet i bruk av blomster, kranser og lignende. Tale ved eventuell kransepålegging må

ikke finne sted uten at den som sørger for gravferden, har gitt samtykke til det. Det bør legges til rette for medvirkning fra de pårørende.

4 Salmer og sanger skal godkjennes på forhånd av den som skal forrette. Det samme gjelder æresbevisninger og andre tiltak som ønskes i tillegg til gravferdsordningen. Alt musikkstoff som skal brukes, skal på forhånd godkjennes av kantor/organist. For å gjøre det mulig å finne frem til sang og musikk og andre innslag som er best mulig egnet, bør kontakten med de pårørende opprettes så snart som mulig.

5 For å sikre en verdig gjennomføring av handlingen er det viktig at det avsettes tilstrekkelig tid. Den som forretter skal også påse at alle som medvirker i forbindelse med gravferden, opptrer slik at handlingen kan gjennomføres på en god og verdig måte, i samsvar med kirkens ordninger.

6 Etter forholdene og sedvanen på stedet medvirker liturgen enten i kirke/kapell og ved graven, eller i hjemmet og ved graven, eller bare ved graven. Gravferdshandlingen kan finne sted i kirken også når det skal være kremasjon. Om spredning av aske sier gravferdsloven: Ved slik gravferd kan det ikke kreves kirkelig medvirkning (gravferdsloven § 20 siste punktum og § 9 siste ledd). Når liturgen medvirker bare i hjemmet og ved graven eller bare ved graven, brukes ordningen Gravferd fra kirke eller krematorium i den utstrekning det er naturlig. Det samme gjelder ved gravferd hvor det ikke er en forsamling til stede. Den kirkelige medvirkning kan ikke begrenses til jordpåkastelse alene. Ordningen Gravferd fra kirke eller krematorium kan med nødvendige tillemplinger benyttes ved minneandakt i kirke eller kapell når kisten ikke står i kirken under handlingen.

7 Ved spedbarns gravferd gjelder samme bestemmelser som ved barns gravferd, se side 000. Tilsvarende gjelder når foreldre ønsker gravferd for barn som er døde før fødselen. I disse tilfellene vil det være mulig å foreta de endringer i liturgiens ledd som forholdene måtte tilsi, men slik at Herrens bønn alltid tas med. I kontakt med foreldre til døde spedbarn eller barn som er døde før fødselen, kan det være viktig å gi foreldrene hjelp til å gi det døde barnet navn. Gravferd, B 3 Når foreldre som ønsket sitt barn døpt, mister barnet før dåp, minner presten dem om trøsteord som "Den himmelske Far vil ikke at en eneste av disse små skal gå tapt" (Matt 18,14) e.l.

8 Jordpåkastelse finner sted ved graven. Liturgen kan rent unntaksvis når ytre forhold eller vektige personlige grunner gjør det påkrevd, beslutte at den skal skje inne i kirke/kapell. Ved kremasjon finner jordpåkastelsen sted ved avslutningen av handlingen. Som hovedregel skal kisten senkes før jordpåkastelsen. Menighetsrådet kan vedta at jordpåkastelsen skal

finne sted før kisten senkes. Kisten skal som hovedregel senkes helt ned. Dersom det er tvil om at jordpåkastelse har funnet sted, for eksempel ved kremasjon i utlandet, kan jordpåkastelse foretas i forbindelse med nedsettelsen av urnen.

9 Gravferd kan forrettes av diakon etter avtale mellom diakonen, soknepresten og biskopen. Er både presten og diakonen forhindret fra å forrette ved gravferden, kan en lek kristen forrette etter godkjennelse fra biskopen.

10 Det kan klemtes med den største klokken i ca. 5 minutter før sammenringingen, som skjer med sammeklokke. Det kan klemtes mens følget går til graven og mens kisten senkes, og ved handlingens slutt kan det slås 3 ganger 3 slag. Det kan ringes mens følget går fra graven.

11 Liturgisk farge er fiolett.

Vedlegg 4

Tjenesteordning og kvalifikasjonskrav for diakoner

Fastsatt av Kirkemøtet 2004 med hjemmel i lov av 7. juni 1996 nr. 31 om Den norske kirke §24 tredje ledd bokstav c og kronprins reg. res. 26.10.1990, jf GrL. §16. Justert i KR 075/11.

§ 1. Hvem tjenesteordningen gjelder for

Denne tjenesteordning gjelder for personer som er tilsatt som diakon i Den norske kirke.

§ 2. Tjenestens formål

Kirkens diakonale tjeneste har som formål å fremme kirkens omsorgstjeneste. Diakoni er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.

Diakonen leder menighetens diakonitjeneste og har medansvar for å rekruttere, utruste og veilede frivillige medarbeidere.

§ 3. Tjenestens rammer

Diakonen er forpliktet på de planer og prioriteringer menighetsrådet fastsetter i samråd med kirkelig fellesråd, innenfor de planer og programmer som er fastsatt for diakonitjenesten i Den norske kirke. Tjenesten utføres i samarbeid med ansatte og frivillige i menigheten.

Arbeidsgiver fastsetter hvilke tjenesteoppgaver som ligger til stillingen innenfor rammen av gjeldende planer. Ved endring av stillingsbeskrivelse skal vedkommende diakon, menighetsråd og sokneprest gis anledning til å uttale seg. Innenfor disse rammer har diakonen et selvstendig ansvar for den faglige utførelsen av de arbeidsoppgaver som er tillagt stillingen.

Diakonen har ansvar for egen faglig oppdatering og personlig fornyelse.

Diakonen skal utføre sin tjeneste i samsvar med Den norske kirkes ordninger.

§ 4. Kvalifikasjonskrav

Som diakon kan tilsettes person som har:

1. Mastergrad med :

a) Minst en 3-årig fagutdanning på høghskolenivå innen helsefag eller sosialfag, eller pedagogisk utdanning av minst 3 års varighet

b) Utdanning i kristendomskunnskap tilsvarende minimum 30 studiepoeng

c) Praktisk-kirkelig utdanning med hovedvekt på diakoni og med veiledet praksis på til sammen minimum 30 studiepoeng

eller:

2. Teologisk embetseksamen og praktisk-kirkelig utdanning med hovedvekt på diakoni og veiledet praksis på til sammen minimum 30 studiepoeng

eller:

3. Fast stilling som diakon i menighet, eller er vigslet som diakon.

Kirkerådet kan godkjenne at personer med annen faglig jevn god og relevant utdanning/praksis godkjennes som diakon.

Dersom det ikke melder seg søkere som oppfyller kvalifikasjonskravene, kan bispedømmerådet for stillinger med statlig finansiering godkjenne at stillingen midlertidig omgjøres til annen stilling innen diakoni.

§ 5. Tilsetningsvilkår

Tilsetting skjer med forbehold om vigsling og at biskopen gir tjenestebrev.

§ 6. Vigsling, innsettelse og tilsyn

Diakonen vigsles til tjeneste og innsettes etter forordnet liturgi. Formaningen og løftet i vigslingsliturgien er bestemmende for diakonens tjeneste og livsførsel.

Diakonen står under tilsyn av biskopen.

§ 7. Gudstjenestelige funksjoner

Kirkemøtet kan gi retningslinjer for diakonens gudstjenestelige funksjoner.

Ved utførelse av gudstjenestelige og liturgiske funksjoner står diakonen under ledelse av forrettende

prest. Ved uenighet om utførelsen av disse funksjoner, drøftes saken mellom partenes *arbeidsgivere*. Dersom det ikke oppnås enighet, avgjøres saken av biskopen.

§ 8. Taushetsplikt

Diakonen har taushetsplikt etter gjeldende regler.

§ 9. Mindre endringer

Kirkemøtet gir Kirkerådet myndighet til å foreta mindre endringer i disse bestemmelsene.

II Reglene trer i kraft fra 1. januar 2005

Vedlegg 5

Takt og tone for samarbeidet i Norges Kristne Råd

1. Vårt økumeniske samarbeid bygger på den basis som er formulert i NKRs fundament, vedtektenes § 1: NKR er et fellesskap av kristne kirker og trossamfunn i Norge som har Bibelen som kilde, og som tilber og bekjenner én Gud – Faderen, Sønnen og Den Hellige Ånd – som skaper, frelser og livgiver.
2. Økumenisk arbeid innebærer også et aktivt ønske om å forstå hverandre og å arbeide seg fram mot en bredest mulig enighet i teologiske og kirkelige spørsmål. Til dette arbeidet kommer vi som likeverdige parter.
3. Økumenisk samarbeid bygger på gjensidig respekt for hverandre som kristne kirker og trossamfunn. Dette innebærer respekt for teologiske læreforskjeller. Økumenisk samarbeid og samhandling innebærer imidlertid ikke en anerkjennelse av alt i den andres teologi som ”den rette lære”.
4. I vanskelige teologiske og kirkelige spørsmål søker vi gjennom en åpen samtale å forstå hverandres standpunkter og tolkningen av Guds Ord. Markering av teologisk uenighet er en del av vårt kirkeøkumeniske samarbeid.
5. I kirkeøkumenisk samarbeid respekterer vi de ledere et kirkesamfunn har valgt.
6. Et økumenisk samarbeid med personer eller kirker og trossamfunn med en annen teologi enn oss selv, innebærer ikke at vi svekker vår egen teologi og overbevisning eller anerkjenner den andres som fullt ut "rett og sann".
7. Vårt økumeniske fellesskap bygger på at vi har et gjensidig ansvar for hverandre. Det betyr at vi er villige til å stå til rette for hverandre, og at vi til en hver tid søker å være åpne og etterrettelige i vårt samarbeid (mutual accountability).
8. Det økumeniske arbeid har som mål å forene og skape gode relasjoner mellom våre kirker og trossamfunn. Vårt arbeid skal derfor ikke brukes til å bekrefte kirkesplittelser. Vi ønsker å være åpne for dialog med nyetablerte kristne kirker og trossamfunn, slik at økumenisk arbeid kan favne så bredt som mulig og søke å forene disse bredest mulig.
9. I vårt land lever ulike kirkeforståelser side om side. Vi bekrefter alle kirker og trossamfunns rett til å evangelisere uavhengig av kirkesyn. Formålet med evangelisering er å forkynne evangeliet om frelse i Jesus Kristus. Vi tar avstand fra polemisk evangelisering, forkynnelse og informasjon
10. Når en person ønsker å melde seg inn i et trossamfunn, anbefales det mottakende trossamfunn å forsikre seg om at vedkommende ikke er medlem av annet samfunn eller sørge

for at dette medlemskapet opphører. Vi oppfordrer til gode rutiner i alle kirker ved kirkelige handlinger som involverer personer med ulik kirketilknytning. I slike tilfeller anbefaler vi et samarbeid mellom de involverte kirkesamfunn.

Med disse punkter har vi som er medlemmer i NKR utdypet hva vi forstår med å anerkjenne hverandre som kristne kirker og trossamfunn. Vi har også utdypet hvilken forpliktelse vi tar på oss når vi går inn i et økumenisk samarbeid.